

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Čtyři dějství nechanického divadla: Divadelní život na Nechanicku
ve vývoji regionálního amatérského divadla v letech 1840-1938

Diplomová práce

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2021/2022

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Kateřina Kulhánková**
Osobní číslo: **H22285**
Studijní program: **N0222A120033 Historie**
Specializace: **Historie – Dějiny literární kultury**
Téma práce: **Divadelní život na Nechanicku a Stěžersku ve vývoji regionálního amatérského divadla v letech 1840 – 1938**
Téma práce anglicky: **The Theatrical Life During the Evolution of Amateur Theatre in Nechanice and Stěžery Region Between 1840 to 1938**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Předmětem práce jsou ochotnické divadelní soubory na Nechanicku a Stěžersku v letech 1840-1938. Činnost lokálních divadelních souborů bude zkoumána v historické perspektivě a kontextu konceptu takzvaného východočeského kulturního ohniska. Součástí práce bude analýza ochotnického divadla v kontextu utváření české společnosti, které bude práce sledovat na zapojení nobility a správy města do divadelního života.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

- MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu: české národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany: H & H, 1995.
- HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha, 2011.
- PETRBOK, Václav, ed. a TYDLITÁT, Jan, ed. *Východočeské Athény a Josef Liboslav Ziegler: sborník příspěvků ze sympozia, Rychnov nad Kněžnou, kořten 1997*. Boskovice, 1997.
- RYDVAN, Jakub, Vojtěch TALÍK. *Ve službách Thalie: české divadlo ochotnické*. V Olomouci: Tiskem a nákladem Hanácké knihtiskárny, 1944, 237 s. : il. ; 25 cm.
- ČÍSAŘ, Jan. *CESTY českého amatérského divadla. Vývojové tendence*. Praha, IPOS-ARTAMA 1998. s. 99.
- ČERNÝ, František. *Dějiny českého divadla II. díl*. Ved. red. Praha, Academia 1969, II. s. 291.
- FALTEJSEK, Rudolf. *Kapitoly z historie amatérského divadla v okrese Hradec Králové*. Rkp. Hradec Králové 1999. Viz Místa/Okresy/Hradec Králové/Texty.
- HOŘEJŠ, Václav. *Nechanické divadlo*. Hradec Králové.
- ŠTOLBA, Josef. *Z mých pamětí I*. Praha (1906), s. 100.
- MÍSTOPIS českého amatérského divadla, II. díl. Praha, IPOS-ARTAMA 2002, s. 42 – 43.
- HORYNA, Václav. *Vlastivěda Královéhradecka*. Hradec Králové 1968, s. 484.
- ČERNÝ, František. *Divadelní život v Jaroměři v letech 1819-1918: (čtení o tom, co dávalo divadlo občanům středně velkých českých měst)*. Praha: Academia, 2003, 397 s. : il., portréty, faksim. ; 27 cm. ISBN 80-200-1074-2.
- JAHELKA, Bohumil. *Děje a paměti obce Boharyně*. 1896. OK Hradec Králové.
- TOLMAN, Jiří Vladimír. *Padesát let ochotnické Musy v Hradci Králové: (1868-1918)*. V Hradci Králové: Nákladem Jednoty divadelních ochotníků "Klicpera", 1918, 164 s.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Marta Pató, Ph.D.

Katedra literární kultury a slavistiky

Datum zadání diplomové práce: **30. března 2022**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. března 2023**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D. v.r.
děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D. v.r.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2022

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji:

Tuto práci s názvem Čtyři dějství nechanického divadla: Divadelní život na Nechanicku ve vývoji regionálního amatérského divadla v letech 1840-1938, jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 19. března 2024

Bc. Kateřina Kulhánková

PODĚKOVÁNÍ

Tímto bych ráda poděkovala vedoucí mé diplomové práce Mgr. Martě Pató, Ph.D., za odbornou pomoc, cenné rady, ochotu a čas, které mé práci během jejího vzniku věnovala. Také bych ráda poděkovala své rodině a přátelům, kteří při mně stáli i v těch nejtemnějších okamžicích mého života. Jmenovitě bych chtěla poděkovat mé mamince, tatínkovi a snoubenci za morální podporu a neuvěřitelnou dávku trpělivosti. Také děkuji Mgr. Haně Bergerové a Anetě Sentivanové za odborné rady a konzultace.

Další díky patří také mé divadelní rodině z Nechanického ochotnického souboru za cenné rady a zkušenosti, bez kterých by tato práce nikdy nemohla vzniknout.

„Tuto práci věnuji Ilonce, která byla duší a srdcem nechanických ochotníků tohoto století.“

ANOTACE

Diplomová práce se zaměřuje na analýzu divadelního života v Nechanicích v letech 1840-1938, jeho vlivu na maloměsto a tamní společnost, v kontextu regionálního vývoje ochotnického divadla. Práce se tak snaží zachytit dynamiku divadelního prostředí a jeho roli při formování kulturní identity maloměsta. První kapitoly jsou věnovány nástinu historického vývoje ochotnického divadla se zaměřením na specifické postavení regionu východních Čech. Dále je představena historie Nechanic se zaměřením na vymezení pojmu maloměsto, jeho specifik a charakteristik. Nejrozsáhlejší část práce je věnována samotnému výzkumu divadelního života v Nechanicích, jeho jednotlivým etapám, kde prostřednictvím archivních materiálů zkoumá role a význam spolkové ochotnické činnosti ve vztahu k maloměstskému prostředí. Zvláštní pozornost je věnována klíčovým divadelním spolkům, a to Jednotě divadelních ochotníků a divadelnímu souboru Kolár. Závěrečná kapitola přináší analýzu repertoáru a jeho vlivu na maloměstskou společnost s důrazem na specifický pramen dějin divadla: divadelních cedulí.

KLÍČOVÁ SLOVA

Nechanice, divadelní život, ochotnické divadlo, maloměsto, Josef Štolba

TITLE

Four Acts of Nechanice Theatre: Theatrical Life in Nechanice Region in the Evolution of Regional Amateur Theatre from 1840 to 1938.

ANOTATION

This thesis analyses the theatre culture in Nechanice between the years of 1840 – 1938. The analysis depicts the influence of the theatre to the small town living in context of the regional development of the local amateur theatre. It shows the dynamics of the theatre environment and its role while forming the cultural identity of the small town. First chapters display the historical development of the amateur theatre and its position in the West Bohemian region. The history of Nechanice town is mentioned to describe the term small town with its specifics and characteristics. The biggest part of this thesis studies the research of the theatre life in Nechanice. That is divided into stages where the role and significance of amateur theatre for this small town is described in archival materials. The main focus is concentrated on the key theatre groupings among which Jednota divadelních ochotníků and divadelní

soubor Kolár can be placed. The final chapter analyses the repertoire of the amateur theatre and its influence on the local small town society. There the focus is on one main unusual source of information, which are the theatre signs.

KEYWORDS

Nechanice, theater life, amateur theatre, small town, Josef Štolba

OBSAH

ÚVOD	9
1 LITERATURA A PRAMENY	13
1.1 Literatura regionální divadelní historie.....	13
1.2 Archivní prameny	17
2 FENOMÉN OCHOTNICKÉHO DIVADLA	19
2.2 Amatéři a profesionálové: počátky ochotnictví	20
2.3 Ochotnické divadlo jako národní služba?	22
2.4 Hradec Králové jako ohnisko východočeského ochotnického divadla.....	24
2.5 Každodennost ochotnického divadla	27
2.6 Meziválečná léta ochotnického divadla	30
3 NECHANICE V OPTICE MALOMĚSTA	33
3.1 Nechanice jako ospalé maloměsto?	33
3.2 Maloměsto jako literární topos	38
4 NECHANICKÝ DIVADELNÍ ŽIVOT	45
4.1 Maloměstské spolky jako zprostředkovatelé divadelní kultury	46
4.2 První dějství: Zrod divadelního života v Nechanicích.....	48
4.3 Druhé dějství: První Jednota divadelních ochotníků	53
4.3.1 Josef Štolba a zlatá éra nechanického divadelního života	63
4.4 Divadelní dualita maloměsta.....	70
4.5 Třetí dějství: Krize nechanického divadla	75
4.5.1 Kulturní konfrontace: Divadlo mezi maloměstem a společností.....	77
4.6 Čtvrté dějství: Divadelní život ve 20. století - Jednota divadelních ochotníků Kolár.....	82
4.7 Páté dějství: Poslední kapitola nechanického divadla.....	86
5 CESTY DO DIVADLA: NECHANICKÉ DIVADELNÍ CEDULE A ANALÝZA OCHOTNICKÉHO REPERTOÁRU	92
5.1 Cesty do divadla: Vývoj divadelních cedulí	95
5.2 Divadelní cedule nechanických ochotníků	98
5.3 Divadelní cedule v kultuře Nechanicka	104

5.4 Maloměstský ochotnický repertoár	108
ZÁVĚR	117
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	122
PŘÍLOHY	129

ÚVOD

Každá divadelní společnost nese stopu, kterou do ní vtiskli její předchůdci. Snaha zkoumat historii ochotnického souboru, ve kterém dlouhou dobu působím, se tak jevila skvělou možností pro propojení se s dlouholetou ochotnickou tradicí, ale také pro její pochopení. Motivace pro výběr tématu tak pramení z několika faktorů. V první řadě šlo o osobní angažovanost v současném místním souboru *NOS – Nechanickém ochotnickém spolku*, čímž jsem se stala svědkyní, ale také aktérkou nechanické divadelní scény, a tato skutečnost mi poskytla lepší vhled do světa ochotnického divadla. V druhé řadě zde byla jistá touha, která se probouzí snad v každém regionálním historikovi, o sepsání historie a vývoje ochotnického života v Nechanicích. Ta je dále motivovaná skutečností, že ochotnické divadlo často není dostatečně reflektováno v odborné literatuře a historických pracích, i když tvoří nepostradatelnou část české divadelní kultury. Původním záměrem však bylo sestavit přehled divadelního života nejen v Nechanicích, ale také ve Stěžerách. Předpokládala jsem, že Stěžery, které jsou sice dnes pouhou součástí Hradce Králové, v devatenáctém století však zejména díky místní hospodářské škole plnily důležitou roli lokálního střediska, budou vhodným materiálem pro srovnání spolkového života. Tato původní propozice však ztroskotala na absenci pramenné základny pro následný výzkum. Problematika nedostatečných pramenů u teatrologického výzkumu ochotnického divadelnictví vychází z transformací lokálních knihoven, kulturních středisek a dalších úložišť potřebného materiálu. U mnohých dokumentů tak došlo ke ztrátě, či k samotné likvidaci. Z tohoto důvodu bylo téma práce omezeno pouze na výzkum nechanického divadelního života, k jehož zpracování jsem našla potřebný materiál ve Státním oblastním archivu v Hradci Králové.

Význam ochotnického divadla nemůžeme hodnotit pouze z pohledu divadelní kultury, ale musíme brát v úvahu i jeho vliv na komunitu, v níž divadelníci působí. Pro to, aby ochotnická scéna mohla fungovat, potřebovala svůj specifický prostor a místo, kterým se v tomto případě staly Nechanice, na první pohled značně bezvýznamné maloměsto východních Čech. Z tohoto pohledu bychom mohli říci, že výzkum divadelního života obyčejného malého města nepřinese žádné hlubší poznání. Proč tedy takovému tématu v historiografii máme věnovat naši pozornost? Maloměsta mají svůj unikátní kulturní kontext, který se mimo jiné odráží v jejich divadelních aktivitách, jsou prvkem místní

identity a mnohdy fungují jako kulturní centra pro své okolí. Cílem této práce tak není sepsání kompletního přehledu historie ochotnického divadla v Nechanicích, ale spíše pohled na toto téma z hlediska vztahu maloměstského a divadelního prostředí. Práce si tedy pokládá za cíl odpovědět na otázku: Jak divadelní život ovlivňuje maloměsto a jaké jsou jeho kulturní funkce? V kontextu bohatých dějin českého divadla může být zkoumání specifického ochotnického divadelního spolku v Nechanicích považováno za případovou studii s omezeným regionálním dosahem. Nicméně, tato práce si klade za cíl prozkoumat spolek ochotníků, který byl na maloměstě zdrojem hlavního divadelního života, jako reprezentativní příklad spolkové činnosti a analyzovat jeho význam v kontextu měšťanské společnosti v průběhu dlouhého devatenáctého století a začátku první poloviny století dvacátého. Cílem je porozumět jeho roli, struktuře a vývoji v rámci místního společenského a kulturního kontextu. Tímto přístupem se předpokládá, že detailní zkoumání jednoho konkrétního spolku může poskytnout cenné poznatky o dynamice měšťanských společností v českém prostředí devatenáctého století.

V práci se budu snažit zachytit, jak se v rámci české společnosti divadelní ochotnické hnutí kontinuálně rozšiřovalo a nabylo takové formy, že dosáhlo významného postavení v českém společenském životě devatenáctého století. Důležitou součástí výzkumu ochotnického divadla, které zastávalo primární roli v divadelním životě malých měst a vesnic, je zařazení jeho působnosti do kontextu české divadelní kultury. Hlavním úsilím divadelních historiků je pochopit minulost divadla a jevů s ním spojených pomocí různorodých materiálů.¹ Pro dosažení stanovených cílů bude tato práce využívat metodologii založenou na kvalitativním studiu primárních historických pramenů, archivních materiálů a analýzy dobových periodik týkajících se divadelního života v Nechanicích. Bude provedena sonda do jednotlivých materiálů tak, abych mohla vymodelovat hlavní rysy a dynamiku průběhu sledovaného období. V našem kontextu ochotnické divadlo plnilo mnohé významné role, jež přesahovaly jeho historickou úlohu jako nástroje národního obrození, která dlouhou dobu spočívala na spolkové aktivitě. Ochotnictví zde představovalo masové a později organizované hnutí, které sdružovalo členy napříč všemi sociálními vrstvami a jemuž byly přisuzovány různorodé funkce. Nejčastěji mluvíme o ochotnicích jako o nositelích

¹ ČERNÝ, František. *Metodologie výzkumu divadla*. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1982.

české divadelní tradice, kteří měli vychovávat své publikum, kulturně obohacovat a reprezentovat danou lokalitu, a především upevňovat povědomí o českém jazyce jako jazyce umění. V této práci si tak dovolíme vyslovit hypotézu, že ochotnické soubory na maloměstě se mohly stát určitou formou městské spolkové činnosti, která měla vliv na samosprávu a měla tak velice podstatný vliv nejen na rozvoj kulturního, ale i politického prostředí. Tato hypotéza vychází z teorie divadelního historika Františka Černého, který právě ve zkoumání lokálního divadelního dění vidí hlavní úkol a budoucnost regionální divadelní historiografie.² Z tohoto důvodu bude nutné v této práci uvažovat o roli divadla na malém městě také ve vztahu k maloměstské společnosti. Na základě metody divadelní sociologie bude na ochotnické divadlo nahlíženo z hlediska jeho sociální, společenské a také estetické funkce. To, jak je divadlo vnímáno, se proměňuje dle potřeby daného prostředí a společenství. Částečně tedy bude práce vycházet z výsledků problematiky sociologického výzkumu, pomocí nichž se budeme snažit postihnout vztah veřejnosti k divadelnímu životu na maloměstě a jeho další role ve veřejném prostoru.

Struktura práce bude rozdělena do pěti hlavních kapitol, které budou mapovat vývoj divadelního života v Nechanicích na základě studia ochotnického divadla a následně odpovídat na výše stanovené cíle a hypotézy. Každá jednotlivá kapitola se pak bude vztahovat k tématům ochotnického divadla, maloměsta a samotného života nechanických divadelníků. Abychom mohli plně pochopit divadelní život maloměsta, je třeba si vymezit, kdo byl jeho hlavním nositelem. Tím bylo právě ochotnické hnutí, které si v našich zemích postupně vydobylo své postavení. Na tento český fenomén pak nemůžeme nahlížet bez znalosti dobového divadelního historického kontextu. Proto se úvodní kapitola bude zabývat fenoménem ochotnického divadla v jeho obecnější rovině se zaměřením na regionální východočeskou dramaturgii. Bude vymezen pojem ochotnického divadla, jeho následný vývoj a oddělení od profesionální divadelní scény. Už v této kapitole však bude několikrát zmíněn i nechanický ochotnický soubor jako příklad určitých typických evolučních procesů.

² ČERNÝ, František. Význam ochotnického amatérismu pro českou divadelní kulturu. In: DOLEŽAL, Josef a Zdeněk KOKTA. *Stoletá tradice ochotnického divadla*. 1. Praha: ÚKVČ, 1983, s. 3-13.

Třetí kapitola částečně vychází ze závěrů a poznatků mé bakalářské práce *Typizace maloměsta v dramatech Josefa Štolby*³, v nichž jsem se snažila nahlédnout na Nechanice jako na typické maloměsto devatenáctého století. Na rozdíl od bakalářské práce se budu v této práci hlouběji věnovat pojmu „maloměsto“, který má v různých vědních oborech různé podoby a významové konotace. V této kapitole jsem rovněž zpracovala dosavadní regionální příručky věnující se dějinám Nechanic se zřetelem na historiografickou definici maloměsta devatenáctého století, a také na sociální skladbu jeho obyvatelstva.

Nejrozsáhlejší kapitolou této diplomové práce bude rozbor a analýza divadelního života v Nechanicích a jeho vlivu na maloměstskou společnost. Časové zaměření 1840–1938 bylo určeno dle prvních dochovaných zmínek o divadle ve čtyřicátých letech devatenáctého století až po ukončení činnosti zkoumaného souboru před druhou světovou válkou. Na tomto časovém úseku se dostatečně projeví jednotlivé vývojové fáze a proměny divadelního života. Zřetel pak bude kladen na osmdesátá a devadesátá léta devatenáctého století, kdy ochotnické divadelnictví v Nechanicích dosahovalo své největší popularity, a také vlivu. Při analýze pak bude brán zřetel na vztah divadelního dění k místnímu kontextu zahrnujícímu politické události, socioekonomické faktory a širší kulturní klima maloměsta. Na divadelní scénu bude nahlíženo jako na součást společenského rámce a na identitu jednotlivých spolků, které provozovaly divadelní činnost. Největší pozornost však bude věnována Jednotě divadelních ochotníků a později souboru Kolár, jenž se stal klíčovým protagonistou místního divadelního dění. Kapitola bude brát zřetel také na kontext regionální amatérské scény a zapojení do divadelního dění přesahujícího prostor maloměsta. Závěrečnou kapitolu bude tvořit analýza repertoárů, která bývá součástí všech divadelně-historických prací. Na tuto problematiku však bude nahlíženo skrze velmi specifický pramen pro divadelní historiografii, a to divadelní cedule. Ty se staly vedle divadelních her významným komunikačním kanálem mezi publikem a samotným ochotnickým souborem. Mnohé studie se omezují pouze na přímé citování textu, avšak iniciativou této práce je využít cedule při výzkumu vztahu divadla a maloměstského prostředí. Jelikož se jedná o pramen velmi specifický, je považováno za nutné přiblížit také jeho samotný vývoj a jednotlivé funkce.

³ KULHÁNKOVÁ, Kateřina. *Typizace maloměsta v dramatech Josefa Štolby*. Pardubice, 2022. bakalářská práce (Bc.). Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická, Vedoucí práce: Marta Pató.

1 LITERATURA A PRAMENY

Práce se zaměřuje na ochotnické divadlo v Nechanicích v dlouhém devatenáctém století. Z pohledu bohatých dějin českého divadla se práce věnovaná jednomu divadelnímu spolku v prostředí malého města může jevit jako krajová. Na základě dosavadních výzkumů se tato práce snaží nahlédnout na tento spolek jako na typ spolkové činnosti a charakterizovat tak na příkladu jednoho konkrétního maloměsta vývoj české měšťanské společnosti. K práci byla využita relevantní literatura a dostupné prameny. Veškeré použité materiály mapují historii, vývoj a vliv divadla na společnost v maloměstském prostředí Nechanic.

1.1 Literatura regionální divadelní historie

V rámci výzkumu této práce, která si pokládá za cíl analyzovat divadelní život na Nechanicku a jeho vliv na maloměstské prostředí, můžeme použitou literaturu rozdělit podle tématu na dvě skupiny. Pro zasazení regionálního ochotnického divadla do širšího vývoje české divadelní kultury byly využity divadelní historiografické publikace, k užšímu pohledu na konkrétní případ Nechanic je pak využita regionální literatura.

Divadelně-historiografický výzkum primárně vychází z kanonické publikace k dějinám a vývoji ochotnického divadla *Cesty českého amatérského divadla: vývojové tendence*⁴, která je dílem kolektivu autorů v čele s divadelním historikem Janem Císařem. Publikace si dala za úkol zmapování cest českého amatérského divadla od jeho počátků po současnost v jejich obecné podobě. Práce v úvodu otevřeně říká, že se nejedná o podrobnou historii ochotnických souborů, ale spíš o postihnutí základních společných rysů a vývoje ochotnického divadla v průběhu jednotlivých dějinných etap. Jedná se však zatím o jedinou velmi dobře zpracovanou monografii věnující se relativně kompletním obecným rovinám amatérské divadelní historiografie. Pro vymezení pojmu ochotnického divadla bylo nutné jej oddělit od profesionálního divadla, proto pro tyto účely byly využity přehledové práce věnované dějinám českého divadla od profesora Františka Černého a Jana Císaře *Kapitoly z dějin*

⁴ CÍSAŘ, Jan. *Cesty českého amatérského divadla: Vývojové tendence*. Praha: IPOS, s. 111-172. ISBN 80-7068-129-2.

*českého divadla*⁵ a *Přehled dějin českého divadla*⁶. V obou publikacích nacházíme i občasně zmínky o ochotnické tradici, na kterou musíme pohlížet nejen v regionální rovině, ale také v širším divadelně-kulturním kontextu.

Největší skupinu však tvoří regionální historiografická literatura vztahující se k východočeské divadelní scéně a historii maloměsta. Nechanice jsou jedním z mnoha malých měst ve východních Čechách. Stejně jako i jiná místa mají svou historickou paměť, která byla pro některé historiky či amatérské badatele natolik zajímavá, že ji považovali za nutné zpracovat do ucelené formy. Každá z těchto knih totiž představuje jiný pohled do maloměstského prostředí a stává se jejím literárním obrazem, který by v různých obdobích vytvářel dobový narativ. V poslední řadě se také zaměříme na jednotlivé zmínky o nechanickém divadelním životě, který do této doby nebyl zcela zpracován.

Touha znát svoje kořeny a přiblížit historii městečka vedla i ke vzniku historicky první ucelené monografie s názvem *Nechanice nad Bystřicí*⁷, kterému náleží podtitul *Minulostí do přítomnosti*. Jak v úvodu této knihy sám autor Josef Pešek píše: „*Ku práci této vyzval mne nakladatel knihy, p. Al. Bohdanecký, správce cukrovaru kdysi knížete Jana Liechtenštejna v Pečkách na dráze, rodič a zároveň čestný měšťan nechanický. Zájem o historii rodiště vedl ho ke kroku k tomu.*“⁸ Monografie vydaná v roce 1916 se opírá o značnou základnu písemných pramenů, mezi které patří archivní materiály z okolních zemských i muzejních archivů, městských kronik a pramenů církevní provenience. Tyto typy pramenů jsou pak doplněny o vzpomínky a svědectví starousedlíků. Autoři zabývající se regionálními dějinami často podléhají značné nekritičnosti pramenů. Tíhnou k přejímání údajů z tradovaných zpráv, legend a povídaček a často tyto informace považují za nevyvratitelná fakta. Autor této knihy, jak sám v úvodu píše, si je však vědom nutnosti kombinace pramenů, jejich ověřování a detailního prostudování daného tématu. Text je obohacen o poznámkový aparát, avšak u některých informací nejsou zdroje uvedené vůbec a některé kapitoly, jak sám

⁵ ČERNÝ, František. *Kapitoly z dějin českého divadla*. Praha: Academia, 200n. 1. ISBN 80-200-07902.

⁶ CÍSAŘ, Jan. *Přehled dějin českého divadla*. 2. vyd. V Praze: Akademie múzických umění, 2006. ISBN 80-7331-072-4.

⁷ PEŠEK, Josef. *Nechanice nad Bystřicí*. Prah: Al. Bohdaneckého, 1916.

⁸ PEŠEK, Josef. *Nechanice nad Bystřicí*. Prah: Al. Bohdaneckého, 1916, s. 15.

autor v úvodu píše, jsou založeny čistě na vzpomínkách jednotlivých měšťanů. O nechanickém divadelním životě se dozvídáme v rámci několika kapitol, kde jsou uvedena jména některých členů divadelního souboru.

V roce 1983 vychází pod odborem kultury v Hradci Králové útlá kniha dvou autorů, Josefa Michaličky a Jana Kinského. Kniha s názvem *Nechanice a okolí: v historii a dnes*⁹ představuje spíše nahodilý soupis informací s velmi patetickým laděním a nelze ji považovat za historickou. Charakter knihy jako by vystihovala úvodní část. „*Aby mladí i starí obyvatelé Nechanic a okolí nezapomněli na obětavost a často marné úsilí těch, kteří chtěli mít Nechanice stále lepšími*“¹⁰. Součástí knihy jsou oslavné básně na nechanickou krajinu, její pole i vodstvo a každá kapitola pak začíná velmi poeticky laděným citátem. Kniha postrádá poznámkový aparát, zdroje jsou pak uvedené na poslední straně knihy. Pro budoucí badatele zaměřující se na historiografický výzkum není kniha materiálem, o který by se mohli dostatečně opřít. Zajímavostí je pak naopak soupis básní pojednávajících o nechanické krajině, které by mohly posloužit k budoucímu literárněhistorickému výzkumu. Nechanickému divadlu je zde věnována jedna z kapitol, nicméně se jedná jen o přehled činnosti Jednoty divadelních ochotníků.

Obdobně zpracovanou monografií se stala prozatím nejnovější publikace Václava Pražáka, rodáka z Nechanic, s názvem *Nechanice: Obrázky z historie a života města*.¹¹ Samotná kniha, jak autor sám uvádí, nemá být považována za odbornou publikaci, která podává soustavnou historii Nechanic, ale spíš za souhrn nejzásadnějších událostí, čerpaných z kronik, gruntovních knih, starší literatury a vzpomínek pamětníků. V zásadě se pak zaměřuje na život ve městě ve 20. století. Jedná se přitom o knihu, která je prozatím nejaktuálnějším příspěvkem k historii města. To dokládá i značné parafrázování a citování této knihy v nově vznikajících akademických pracích. Část publikace se také věnuje nechanickému spolkovému životu, kde kromě včelařského spolku a nechanických harfeníků je uvedeno i nechanické divadlo. Na několika

⁹ MICHALIČKA, Josef a Jan KINSKÝ. *Nechanice a okolí: v historii a dnes*. Nechanice: Místní národní výbor v Nechanicích, 1983.

¹⁰ Tamtéž s. 4

¹¹ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice: obrázky ze života a historie města*. Hradec Králové: Garamon, 2018. ISBN 978-80-86472-76-8.

stránkách částečně autor shrnuje přelomové momenty ochotnického spolku, avšak s absencí podrobnějších detailů a patřičné pramenné základny.

Nechanice zmiňují i další dobové publikace. Nejčastěji se jedná o drobné kapitolky v politických místopisech, výročních zprávách, anebo se objevují jako součást různých sborníků. Svoji kapitolu mají v dokumentu z roku 1940 s názvem *Duchovní Kultura VII. Osvětového obvodu*¹², kde vedle Jaroměře, Hradce Králové či Náchoda zaujímají přednostní postavení. Nechanice jsou zde popsány jako město, které se snaží o kulturní povznesení českého venkova. Ve většině případů je na městečko nahlíženo jako na součást Královéhradeckého kraje, které krajské město v různých mírách ovlivňuje. Další zmínky nacházíme v různorodých turistických příručkách, jako v té z roku 1911, která nese název *Výlety polodenní a jednodenní z Hradce Králové*. V té jsou potencionálním cestovatelům doporučeny například nechanické hostince, či jediný lokální hotel Radnice.

Vedle knih je nutné uvést také odborné absolventské práce zabývající se hlubší analýzou dílčích historických problémů. Nový pohled na Nechanice a její lokální samosprávu přináší bakalářská práce Žanety Pásztorové *Dějiny správy města Nechanice 1867–1938*¹³ a její pozdější rozšířený výzkum *Lokální elity v obecní samosprávě. Nechanice 1890-1918*¹⁴. Díky kombinaci různých pramenů dochází autorka k zmapování vývoje městské samosprávy.

Zpracování historie malých měst nebo obcí ze strany amatérských historiků a entuziastů může přinést do oblasti regionálních dějin cenný pohled, ale zároveň představuje i několik potencionálních rizik. Knihy, které v minulosti vznikaly na téma nechanické historie, byly až na jednu výjimku dílem městských rodáků. Nechanický divadelní život je ve všech těchto publikacích uveden jen jako součást dějin města a do dnešní doby tak absentuje jakákoliv kniha, která by se tímto tématem zabývala.¹⁵

¹² *Duchovní Kultura VII. Osvětového obvodu*, 1940.

¹³ PÁSZTOROVÁ, Žaneta. *Dějiny správy města Nechanice 1867-1938*. Pardubice, 2009. bakalářská práce (Bc.). Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická, vedoucí práce: Marie Macková.

¹⁴ PÁSZTOROVÁ, Žaneta. *Lokální elity v obecní samosprávě. Nechanice 1890-1918*. Pardubice, 2012. magisterská práce (Mgr.). Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická, vedoucí práce: Marie Macková.

¹⁵ BARTOŠ, Josef, Jindřich SCHULZ a Miloš TRAPL. *Regionální dějiny: Pojetí, poslání, metodika*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004. ISBN 80-244-0865-1.

1.2 Archivní prameny

Studium historie ochotnického divadla je velmi specifická část divadelní historiografie. Výběrové práce věnující se ochotnickému divadlu většinou shrnují jen velmi obecné závěry, ale pro studium a hlubší bádání v oblasti ochotnického divadelnictví je zapotřebí využít regionálních pramenů, jako jsou spolkové fondy a kroniky. Pramenná základna je však velmi omezená a sestává především ze dvou archivních fondů.

Většina archivních pramenů se nachází v péči Státního okresního archivu v Hradci Králové. Jedná se primárně o fond *Jednoty divadelních ochotníků Kolár Nechanice*¹⁶ z let 1883 až 1964, který dokresluje obraz kulturního života v Nechanicích. Veškeré písemnosti spolku Kolár byly předány do správy Státního okresního archivu v roce 1959, kdy byly odděleny od spisů patřících pěveckému spolku Hlahol. Jeho druhá část obsahující zachovaný písemný materiál byla dodána ředitelem J. Kolářským v roce 1962. Fond je zcela uspořádaný, s inventářem vytvořeným roku 1967 Pavlem Zimmermannem. Dle obsahu je pak rozdělen na knihy správní, čítající protokoly schůzí a knihy oběžníků, které mají ze všech pramenů největší výpovědní hodnotu, dále knihy evidenční zahrnující inventář divadelních her a rekvizit. Třetí částí je spisový materiál obsahující korespondenci, dále blankety, novinové výstřižky a v neposlední řadě početnou sbírku divadelních cedulí, která je však v neuspořádaném stavu. Divadelním cedulím a jejich výpovědní hodnotě je věnována celá jedna kapitola práce, neboť představují velmi specifický pramen divadelní historie. Jejich analýza a interpretace poskytují vhled do divadelního prostředí uměleckých trendů a společenských dynamik dané doby. Můžeme je vnímat jako performativní prostředek sloužící ke specifické komunikaci s publikem, díky němuž dochází k lepšímu pochopení vztahu divadla a maloměstského prostředí.

Pro hlubší bádání v divadelním životě byl použit také archivní fond pěveckého spolku *Hlahol 1887-1914*¹⁷, zahrnující knihy správní a evidenční, sbírku plakátů a fotografií. Fond obsahuje ale také účetní materiál, a to pokladní deník, který lépe dokumentuje

¹⁶ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071)

¹⁷ Státní okresní archiv Hradec Králové; Pěvecký spolek Hlahol Nechanice, 1887-1914 (1943) (NAD 1113)

finanční transakce, příjmy a výdaje spolku. Pramen této povahy například u Jednoty divadelních ochotníků úplně chybí.

V současné době také proběhla částečná digitalizace některých archiválií v rámci projektu zbudování online *Databáze českého amatérského divadla*¹⁸, která se stala neocenitelným dílem encyklopedického charakteru při výzkumu ochotnického divadla. Založena byla v roce 2004 Vítězslavou Šrámkovou a Jiřím Valentou a jejím základem je materiál soustředěný z dvoudílného *Místopisu českého amatérského divadla*¹⁹, který je postupně doplňovaný o průběžný badatelský výzkum. Součástí je také soupis divadelních lokalit, souborů, osobností a divadelních přehlídek. Tyto informace pak mohou být velmi dobře využity pro kvantitativní výzkumy amatérské scény. Využití digitalizovaných dokumentů také nabízí online *Archiv Národního divadla*²⁰, který poskytuje soupis představení uváděných v Národním divadle, dále také jména umělců, denní programy, obrazový materiál a další informace datované od roku 1883. I přesto, že se jedná o materiály primárně k profesionálnímu divadlu, v širším kontextu se dá využít i při výzkumu amatérské scény, a to především u umělců, jejichž působnost výrazně přesahovala dané lokality. Takovým umělcem byl i Josef Štolba, jehož pozůstalost je uložena v *Literárním archivu Památníku národního písemnictví*²¹. Fond zahrnující 39 kartónů je však zcela neuspořádaný. Obsahuje vlastní rukopisné poznámky, korespondenci, tisky, výstřižky a fotografie. Jediná část fondu, která je částečně uspořádaná, je přijatá korespondence.

¹⁸ *Databáze českého amatérského divadla* [online]. [cit. 2024-03-12]. Dostupné z: <https://www.amaterskedivadlo.cz/>

¹⁹ VALENTA, Jiří a Vítězslava ŠRÁMKOVÁ. *Místopis českého amatérského divadla*. Praha: IPOS- Informační a poradenské středisko pro místní kulturu, 2002. ISBN 80-7068-144-6.

²⁰ Online archiv Národního divadla [online]. [cit. 2024-03-18]. Dostupné z: <http://archiv.narodni-divadlo.cz/Default.aspx?jz=cs>

²¹ Literární archiv Památníku národního písemnictví: Štolba Josef (1846–1930)

2 FENOMÉN OCHOTNICKÉHO DIVADLA

Divadlo patří mezi nejstarší umělecké formy v lidské kultuře a historii. Je schopno sdílet příběhy, tvořit různorodé emoce a formovat vnímání našeho světa. Pomocí divadelního jazyka jsou již po staletí předávány díky vizuálním a verbálním kódům informace a zprávy, které divákovi pomáhají pochopit reálný svět. Zároveň se ale divadlo stává místem, kde se právě realita střetává s fikcí, místem, kde život prochází uměním. Historie divadla je velmi obsáhlá, existuje mnoho pojetí, jak k ní přistupovat a jakými specifiky se zabývat. Pro tuto diplomovou práci je však důležitý velmi specifický druh, který byl tvořen obyčejnými lidmi, a je nejčastěji spojován s prostředím vesnickým a maloměstským, ochotnické divadlo. Abychom plně pochopili divadelní život na Nechanicku a jeho působení na tehdejší maloměstskou společnost, musíme si aspoň v užších souvislostech přiblížit vývoj českého ochotnického divadla a jeho vlivy na tehdejší společnost. Jedná se totiž o velmi komplexní fenomén, který ovlivňoval českou divadelní kulturu.

Ottův slovník naučný z roku 1893 ochotnické divadlo registruje a definuje následující charakteristikou: „*Společnosti ochotnické nemají placených členů, nýbrž sestupují se buď jen k jednotlivým hrám anebo trvají jako spolek s účelem provádění her divadelních*“²². Divadlo bychom mohli podle této charakteristiky z funkčního hlediska rozdělit na dvě kategorie, divadlo profesionální a amatérské nebo, chceme-li říci, ochotnické. Avšak rozdíl mezi těmito dvěma kategoriemi není vždy zcela znatelný a přesná hranice je tak často velmi mlhavá. Profesionální a ochotnické divadlo se v historii často prolínalo a překrývalo, u některých divadelních společenství je někdy velmi náročné zařadit jej do některé z těchto kategorií. Tomu odpovídají i další dobové definice ochotnického divadla, které se v základních aspektech často shodují a v jiných zase rozcházejí. Nejvíce se však používá definice zakládající se na vymezení ochotnických souborů od profesionálního divadla, přičemž je zmiňován hlavní rozdíl, který zahrnuje fakt, že ochotníci hrají tzv. z *ochoty*, kdy za svoje výkony nedostávají žádné finanční ohodnocení. Je však vidět, že najít přesnou definici není vůbec snadné. Kupříkladu v novodobém divadelním slovníku ochotnické divadlo svoje heslo nemá. Autorka, jak na konci sama vysvětluje, shledává tento druh divadla v naší historii hluboce zakořeněný a dodnes živý a zařazuje ho do kategorie *autoreferenčního*

²² *Ottův slovník naučný* s. 641, 1893.

divadla. Tímto pojmem navazuje na označení amatérského divadla, kde jeho účastníci „*dělají divadlo sami pro sebe, ať jsou jejich motivace jakékoliv, ne pro publikum zvenčí.*“²³ Do jisté míry můžeme mluvit o tom, že herci a tvůrci ochotnických představení hrají pro to, že je to baví, že se divadlo stalo jejich zálibou, avšak jedná se jen o velmi povrchový pohled. Pojem ochotnického divadla je proměnlivý v závislosti na době, kulturním kontextu a společnosti. Můžeme ho definovat v protikladu k profesionálnímu divadlu či podle jeho funkcí. Ať se ho snažíme zařadit a rozdělit jakkoliv, je nutné vnímat ho jako zásadní kulturní fenomén, který se podílel nejen na formování české divadelní kultury, ale také na formování moderní české společnosti.

2.2 Amatéri a profesionálové: počátky ochotnictví

Doklady o existenci divadla v českém prostředí máme ze středověku. Na skloněk 12. století jsou umístovány počátky náboženského dramatu. To vycházelo z tradice latinských obřadů vytvářených kněžími a jejich studenty. Divákům měly zprostředkovávat nejen výklady bible a liturgických textů, ale také ztvárňovat realie skutečného světa. Mohli bychom říci, že první ochotnická uskupení vznikají v prostředí klášterů, kde řeholní sestry samy vystupují v liturgických velikonočních divadelních hrách. Mezi ty nejstarší písemné doklady z českého prostředí patří *Hra tří Marií*. Divadelní prvky však nacházíme i u archaických obřadů, které se uchovávaly především v lidovém prostředí. Slavnosti jednotlivých zemědělských cyklů se velmi často spojovaly s různými skupinovými aktivitami, mezi nimiž můžeme najít hry zahrnující užití masek a rekvizit, které jsou nadále spojované s oslavami masopustu.²⁴

Kdy můžeme mluvit o oddělení profesionální a amatérské scény? V průběhu 13. a 14. století dochází k profesionalizaci evropského divadla, a začíná tak období, kdy profesionální divadlo dostává svoji ucelenou podobu. Během středověku nabývá na významu prostředí měst, které dává vzniknout městským a cechovní školám, jejichž studenti pořádali větší či menší divadelní vystoupení. Žáci těchto škol společně s tzv. *bonifanty*, sborovými zpěváky, představovali v Evropě nejstarší ochotnické

²³ PAVIS, Patrice. *Divadelní slovník: slovník divadelních pojmů*. Praha: Divadelní ústav, 2003, s. 35. ISBN 80-7008-157-0.

²⁴ SOCHOROVÁ, Ludmila. Formování české divadelní kultury od 12. do počátku 19. století. In CÍSAŘ, Jan. *Cesty českého amatérského divadla: vývojové tendence*. Praha: IPOS, 1998, s. 11-13. ISBN 80-7068-129-2.

divadelníky.²⁵ Postupným formováním české ochotnické scény se nadále prohlubují hranice mezi amatéry a profesionály. S novým směrem, který stratifikoval kulturu na umění elit a mas, můžeme mluvit o definitivním konstituování profesionálního divadla. Baroko dává impulsy k tomu, že se v českých zemích a jiných částech střední Evropy stále častěji objevují zahraniční profesionální soubory. Profesionální divadlo se stává importem ze zahraničí, především z Anglie a Itálie. V poslední třetině 17. století tak v Praze roste počet divadelních společností, jejichž vysokých estetických kvalit si začínají cenit i šlechtické rody. Prvním divadlem, které zahájilo provoz, bylo Šporkovo divadlo jako první stálá divadelní scéna v Praze. Profesionální scéna byla tedy ustanovena, to však neznamenalo, že by utichly i stálé pokusy o ochotnické divadlo. To se začíná čím dál tím více vymezovat oproti profesionální scéně, začínají se formovat jeho hodnoty, a i když nemohlo konkurovat rozvinutému baroknímu divadlu, nacházelo v těchto postupech inspiraci a vytvářel se tak jeho svébytný charakter. Baroko, které mnohdy spojovalo hudbu, tanec a představovalo vrcholnou formu umění, kde se ochotníci učili, pozorovali a interpretovali tyto postupy podle svých vlastních možností. Velkou roli začínalo hrát měšťanstvo, které bylo ovlivněno profesionálním divadlem, a vniká tak specifické měšťanské divadelnictví. Vedle měšťanského ochotnického divadla můžeme narazit na poloprofesionální divadla zámecká. Mnozí šlechtici na svých panstvích budovali divadelní sály. V Jindřichově Hradci byl jeden takový vybudován již v roce 1667.²⁶ Navázal tak na tradici zámeckého divadla, která započala již na začátku 16. století, kdy krejčovští tovaryši sehráli v Jindřichově Hradci komedii *O marnotratném synovi*. Učitelé nebo uvědomělí měšťané ve větších městech zakládají uskupení, která začínají obnovovat tradici vánočních a velikonočních dramát. Tuto tradici také podporuje V. F. Kocmánek, učitel na několika pražských školách, jenž začal včleňovat do tehdejšího divadelního repertoáru postupy frašky, kde zesměšňoval obyvatele měst nebo venkovany. Během Baroka se pevněji utvořila hranice mezi profesionálním a ochotnickým divadlem. Postupně se divadlo proměňuje vlivem osvícenství, tvoří se první stálé divadelní scény a s plně rostoucím divadlem profesionálním se čím dál rychleji šíří i to ochotnické.²⁷

²⁵ SOCHOROVÁ, Ludmila. Formování české divadelní kultury od 12. do počátku 19. století. In CÍSAŘ, Jan. *Cesty českého amatérského divadla: vývojové tendence*. Praha: IPOS, 1998, s. 13. ISBN 80-7068-129-2.

²⁶ Jindřichův Hradec. *Databáze českého amatérského divadla* [online]. [cit. 2024-02-09]. Dostupné z: <https://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=geo&id=6484>

²⁷ SOCHOROVÁ, Ludmila. Formování české divadelní kultury od 12. do počátku 19. století. In CÍSAŘ, Jan. *Cesty českého amatérského divadla: vývojové tendence*. Praha: IPOS, 1998, s. 11-13.

2.3 Ochetnické divadlo jako národní služba?

Zejména v období vzedmutého národního cítění bylo ochotnické divadlo vnímáno jako vlastenecká práce a toto pojetí přetrvalo až hluboko do dvacátého století. Ještě roku 1944 se setkáváme například s touto charakteristikou: „*Divadelním ochotnictvím se ocitáme v samém jádru naší národní tvořivosti: jsme zde jakoby v těsném sousedství lidové zpěvnosti v písních, lidové báječnosti v pohádkách a pověstech, lidovém umění, jež vytvořilo naše okouzující bohatství národopisné a s radostí si znovu uvědomuje všestrannost a sílu nadání, kterým je obdařena duše českého lidu*“.²⁸ Autor v tomto textu navazuje na myšlenky národně-obrozeneckého hnutí, které se od konce 18. a začátku 19. století soustředilo na budování jazykově pojatého národního společenství. Divadelní historie považuje tuto dobu za klíčovou pro formování a následný zrod novodobé divadelní kultury. Česká společnost vstupuje do období, kdy se má do té doby feudálně strukturovaná společnost přetvořit v moderní národ. Toto období, které je následně pojmenováno jako národní obrození a rozděleno do jednotlivých etap Miroslavem Hrochem, je velmi komplikovaným procesem.²⁹ Historikové si dodnes pokládají otázky, co bylo národní obrození, jak ho zkoumat, jak k němu přistupovat a jestli vůbec o nějakém takovém procesu můžeme uvažovat. My budeme ale pracovat s faktem, že mezi lety 1785 a 1862 docházelo k procesům, které následně formovaly český národ. Na začátku národního hnutí byl osvícenecký zájem o zvyky, kulturu a historii a na jeho konci myšlenka svébytného národa. Od jednotlivců, kteří toužili po emancipaci, ale zároveň o asimilaci s evropským prostředím, se tyto myšlenky musely dostat k většímu celku.³⁰ Divadlo se tak stalo jednou z platforem pro šíření myšlenek národního hnutí a začala se mu přisuzovat velká úloha. V první fázi, kdy se dostal do popředí jazyk nejen jako nositel národní identity, ale také jako představitel symbolických rolí, bylo snahou, aby se divadlo hrálo i v češtině. Do té doby se uváděly českojazyčné hry jen velmi málo a hrálo se především v němčině. To však neplatilo pro ochotnické divadlo, kde si pomalu vznikající spolky vybírají převážně česky psané anekdoty a později i divadelní hry. Pro šíření českého jazyka se tak ochotnická divadla stávají velmi důležitou platformou. Tento fakt však zapříčinil i velký tlak na vznik

²⁸ RYDVAN, Jakub. *Ve službách Thalie: české divadlo ochotnické: soubor dokladových statí*. Olomouc: Hanácká knihtiskárna, 1944, s. 7.

²⁹ HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 1999. Kolumbus. ISBN 80-204-0809-6.

³⁰ KUTNAR, František. *Obrozenecké vlastenectví a nacionalismus: příspěvek k národnímu a společenskému obsahu češtví doby obrozenecké*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-7184-833-6.

nových souborů a na výběr jejich repertoáru. Začínají vznikat pomyslná pravidla, kterých se ochotníci musí držet, a která během dlouhého 19. století stále ovlivňovala i celé generace ochotníků. Zrodila se tak hlavní funkce ochotnického divadla, a to prosazovat národní českou kulturu, uvádět hry od českých autorů a šířit tradiční lidovou kulturu. Na poli neprofesionálního divadla bylo mnohem jednodušší takové tendence uplatňovat. Soubory se tvořily v menších městech i na vesnicích, bylo pro ně snazší následovat lidové tradice a českým jazykem se uzpůsobovat svému publiku. Divadlo se společně s národními tendencemi šíří od vzdělaných jednotlivců k většímu celku, do širšího okruhu a prostředí obyčejných lidí. Tím se zesilují komunikační aktivity v rámci nejen měšťanského, ale i vesnického společenství, a nabízí se tak nový prostor pro neformální společenskou interakci.³¹

V této době se také začíná rodit otázka významu ochotnických divadel pro českou divadelní kulturu. Čím víc se neprofesionální scéna rozrůstá a vyhraňuje, tím častěji se jí přisuzují funkce, které by měla splňovat. Ochotnické divadlo bylo vždy spjato s určitou lokalitou či společenstvím. Jan Císař o této skutečnosti píše: „*Je prvotně vždycky prostředkem komunikace v tomto společenství: přijímá bezprostředně jeho podněty a jemu je adresováno. Proto do sebe samo spontánně vstřebávalo pohyb české společnosti a z něho utvářelo svou buditelskou podobu a funkci*“.³² V tomto pojetí můžeme o ochotnických souborech uvažovat jako o mikroorganismech, reagujících na své okolí, z něhož vstřebávají své vědomosti a podle něhož také tvoří svou podstatu. Velmi pateticky byli ochotníci světu představováni jako „strážci“ nebo „ochránci“ českého dramatu. Měli být loajální vůči tuzemským autorům a vybírat si začínající umělce. Jejich funkce tak z té lidové a zábavné, kdy ochotníci tvoří pro pobavení sebe a druhých, přerůstá v něco mnohem závažnějšího. Stávají se z nich agitátoři, národní buditelé, dokonce „osvoboditelé“ Čechů a tento postoj si zachovávají hluboko do 20. století.³³ „*Že z věcí malých vytrvalá píle a vůle ušlechtilá vyvádí zjevy veliké, o tom máme u nás důkazy nejedny: samo ožítí národa našeho jest toho důkazem velebným... z počátku malých vznikly také umělecké síly, na podobných divadlech venkovských a ochotnických*“.³⁴ Možná i proto, do jaké pozice je ochotnické divadlo stavěno v době

³¹ SOCHOROVÁ, Ludmila. Formování české divadelní kultury od 12. do počátku 19. století. In CÍSAŘ, Jan. *Cesty českého amatérského divadla: vývojové tendence*. Praha: IPOS, 1998, s. 23-30.

³² Tamtéž s. 23-20.

³³ Tamtéž

³⁴ HALLBACH, Rafael a Václav MOSTECKÝ. *Cesta na jeviště*. Praha: J. B Pichl, 1887, s. 175.

národního obrození a ještě několik desítek let po něm, je mu často přisuzován až mýtický charakter. Z ochotníků se metaforicky stávají „vojáci bojující za češství“, kteří srozumitelně a bezprostředně předávají myšlenky svému publiku.

V případě že chtěli Češi navštěvovat divadla, kde se hraje v jejich mateřském jazyce, museli si takové prostředí vytvořit. V návaznosti na tyto „úlohy“, které mělo ochotnické divadlo plnit, roste i velkou rychlostí počet zakládaných jednot. Z centra Prahy, kde se do té doby nacházelo nejvíce souborů, přicházejí zprávy o nových ochotnicích z Podkrkonoší a Podorlicka, později i z Moravy a Slezska. Ve třicátých letech 19. století se pak utváří specifické ochotnické centrum v Hradci Králové, ze kterého proudily impulsy do okolních menších měst a vesnic.³⁵

2.4 Hradec Králové jako ohnisko východočeského ochotnického divadla

Hlavním centrem českého kulturního života byla Praha. V tamních divadlech působili vedle sebe jak profesionálové, tak amatéři. Již na začátku 19. století však roste dramatika i v regionech a v dalších regionálních centrech se snaží vyrovnat pražským scénám. Významnou divadelní aktivitu vykazovaly v tomto období východní Čechy, které významně předčily ostatní regiony Čech a Moravy. Mimořádnou roli v rozvoji českého kulturního života hrála obrozenecká společnost v Hradci Králové, odkud se kulturní impulsy šířily do dalších obcí a měst. Pro Nechanice je Hradec Králové velmi důležitý. Díky jeho blízkosti se na maloměsto dostává první myšlenka o založení divadelního souboru.

Také královéhradecké divadelnictví má hlubokou historii, svým postupně rozrůstajícím se divadelním děním ovlivňovalo okolní maloměsta a později i vesnice. Divadelní tradice je doložena již ze 17. století, kdy byla poprvé uspořádána představení v kostele sv. Antonína. Jednalo se převážně o hry s náboženskou tematikou hrané latinsky, ale také česky. Na tuto tradici pak navazují mariánské družiny zřizované při tamním jezuitském gymnáziu, které hrály divadlo na konci školního roku a při návštěvách významných hostů. Po roce 1709 přebírají divadelní iniciativu vojenští

³⁵ SOCHOROVÁ, Ludmila. Formování české divadelní kultury od 12. do počátku 19. století. In CÍSAŘ, Jan. *Cesty českého amatérského divadla: vývojové tendence*. Praha: IPOS, 1998, s. 23-30.

důstojníci, převážně německého původu, kteří společně s měšťany uvedli několik divadelních her. Nespokojenost obyvatelů, kteří požadovali, aby se divadlo hrálo výhradně česky, vedla k založení měšťanského divadelního souboru, který dostal svou stálou scénu v domě č. 126 „U Zlatého orla“. Tato divadelní scéna se stala hlavní budovou pro celé město a sloužila i kočovným souborům, které zde několikrát hostovaly. Skutečný rozkvět specifického městského divadla však nastává až s příchodem gymnaziálního profesora Václava Klimenta Klicpery, který byl zároveň dramatikem. Jeho éra je synonymem pro celou jednu divadelní epochu českého divadelnictví. V Hradci Králové vznikaly jeho nejvýznamnější divadelní počiny, které nakladatel Jaroslav Pospíšil vydával, a které se šířily napříč celou českou vlasteneckou společností. Působení Klicpery neovlivňovalo jen samotné pevnostní město, ale také blízká místa, kde se začal podněcovat divadelní ruch.³⁶ Dokladem takového bezprostředního vlivu je dopis adresovaný z nedalekých Hořic, v němž píše zakladatel místního studentského souboru Josef Pelikán s vlasteneckým západem: „*Kéž by se divadelní ochotníci všude s tím předsevzetím připravili na divadlo a nepřátelům jazyka českého tak dokázali, jak vysoko si váží mateřské mluvy a jak jim záleží na tom, aby český jazyk znovu získal svému národu čest.*“³⁷ Josef Pelikán díky divadelním aktivitám svého přítele Klicpery znovu obnovuje ochotnickou tradici v Hořicích a na novém jevišti U Zlatého beránka uvádí Klicperův *Divotvorný klobouk*.³⁸ Sám Pelikán později vzpomínal na polovinu třicátých let 19. století jako na zlatou dobu českého divadla v Hradci Králové. Hořice však nebyly jediným městem ovlivněným tímto dramatikem. Klicpera proslul také jako učitel a své studenty vedl i k divadelní výchově. Mnoho studentů vracejících se ze svých studií z Hradce Králové do svých rodných měst tak přebírá tamní iniciativu a zakládá ochotnické soubory. Příkladem mohou být i Nechanice, kde jsou první ochotnické aktivity přisuzovány nechanickým studentům, kteří studovali pod vedením Klicpery na hradeckém gymnáziu. V průběhu třicátých a čtyřicátých let se nejen zásluhou Klicpery, jeho přátel a později i studentů divadlo šíří do jednotlivých částí Hradce a dostává se i na venkov. Ochotníci začínají hrát v Třebechovicích, v Novém Bydžově, ve Smiřicích, či v Lochenicích. To, že se z Hradce Králové stalo ochotnické centrum, které podněcovalo divadelní aktivity ve

³⁶ KŘEPELKA, Karel. *Historie ochotnického divadla v okrese Hradec Králové*. Hradec Králové: Okresní kulturní středisko v Hradci Králové, 1983, s. 1-7.

³⁷ HORYNA, Václav. *Důvěrné listy Václava Klimenta Klicpery*. Hradec Králové: Kruh, 1982, s. 93.

³⁸ Hořice. In: *Databáze českého amatérského divadla* [online]. [cit. 2024-02-12]. Dostupné z: <https://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?srch=Ho%C5%99ice&b1=hledej&data=geo>

svém blízkém okolí, mělo paradoxně ale také za následek stagnaci činnosti občanů některých přilehlých obcí. O tom svědčí i založení Čtenářské jednoty v Třebši, která začala provozovat první divadelní představení až v roce 1908. V kronice v té době bylo zaznamenáno: „Značně tu též působila blízkost města, kde přece mohl již mnohem dříve Třebešák svoje eventuelní tužby po divadle a podobném ukojit“.³⁹ Kulturní život se v Třebši probouzel velmi pomalu a jednou z příčin vedle malé lidnatosti obce bylo právě sousední velké město, kam odcházeli mladí studenti a nacházeli tam své divadelní vyžití. Podle Jana Císaře také existují historické záznamy o tom, že Hradec Králové významně přispěl k rozvoji divadelní kultury pod Kunětickou horou, a to zejména v první polovině 19. století nejen iniciativou, kterou tamní divadelníci přijali, ale později i pomocí materiální. Dokládá to událost z března 1882, kdy k oslavě 25. výročí spolku Perštýn byla uvedena opera, ke které právě hradečtí ochotníci zapůjčili své kostýmy. Po odchodu Klicpery z Hradce do Prahy v roce 1846 na chvíli kulturní ruch utichá, a to až do doby, než soudní úředník Václav Hubka a jeho následovníci zakládají divadelní soubor *Klicpera*. Zdejší Jednota divadelních ochotníků zaujímala výsadní postavení mezi ostatními menšími soubory a svou pozici si udržela až do začátku druhé světové války, kdy bylo v Hradci Králové ustaveno profesionální divadlo.⁴⁰

Z Hradce Králové se v průběhu 19. století stalo centrum ochotnického divadla. Svou dlouholetou tradicí nejvíce vynikal divadelní soubor Klicpera, který zaujal výsadní postavení mezi ostatními soubory. Jan Císař o tomto spolku píše: „*Jednota divadelních ochotníků Klicpera, která vyvíjela mimořádně intenzivní činnost, plnila funkci stálé scény, často hostovala a brzy se zařadila mezi elitu českého ochotnického divadla.*“⁴¹ To si uvědomovali i ochotníci v Nechanicích, kteří s hradeckými ochotníky udržovali blízké vztahy. Nejenže jako většina maloměstských a vesnických souborů přebírali městský repertoár, ale v některých případech se korespondenčně obraceli na tamní soubor pro rady. V roce 1925, kdy v Nechanicích dochází k jednomu z mnoha sporů mezi Jednotou divadelních ochotníků Kolár a městskou radou, se na spolkové schůzi projednává: „*Sláva Fr. napiše ochotnickému spolku Klicpera*

³⁹ KŘEPELKA, Karel. *Historie ochotnického divadla v okrese Hradec Králové*. Hradec Králové: Okresní kulturní středisko v Hradci Králové, 1983, s. 17.

⁴⁰ CÍSAŘ, Jan a Věra MOHYLOVÁ. *Historie divadelnictví Pardubic a okolí*. 1. Pardubice: Východočeská tiskárna, spol. s.r.o, 2002, s. 24. ISBN 80-238-9325-4.

⁴¹ Tamtéž

z Hradce Králové, v jakém poměru stojí u nich divadelní spolky k městům, co nazývají majetkem svěřeným a majetkem spolkovým.“⁴² Mimo to nacházíme mezi korespondencí nechanických ochotníků několik dopisů se žádostmi o propůjčení licence k divadelním hrám. Dramaturgie ochotnických souborů byla také do značné míry inspirována, či dokonce kopírována z větších měst. Velmi oblíbené byly hry Václava Klimenta Klicpery, který zobrazuje český venkovský mikrosvět, kde se principem jeho komiky stává předvádění lidské omezenosti a hlouposti. V Nechanicích se Klicperovy hry uvádějí hned několikrát. V roce 1888 hrají nechaničtí ochotníci hned dvě Klicperovy hry, v září jednoaktovku *Rohovín Čtverrohý* a v listopadu *Divotvorný klobouk*.⁴³

Město Hradec Králové je z perspektivy Nechanic vnímáno jako kulturní centrum, jež formovalo divadelní aktivity ostatních menších měst a venkovských oblastí. Město se stalo nejen základnou pro uměleckou produkci a rozvoj divadla, ale rovněž poskytovalo inspiraci a podporu pro amatérské divadelní kolektivy v okolních obcích a regionech. Blízká vzdálenost mezi Nechanicemi a Hradcem Králové se stala jedním z velmi důležitých podmínek pro rozvoj zdejší ochotnické činnosti a podobně tomu bylo i v dalších oblastech Hradecka, jak jsme se na jednotlivých dokladech snažili demonstrovat. Velké město představovalo pro regionální soubory kulturní centrum, ze kterého proudily impulsy do okolních míst.

2.5 Každodennost ochotnického divadla

Padesátá léta 19. století jsou nejen pro demokratizační tendence v utvářející se české národní společnosti, ale také pro ochotnické divadlo a pro ochotníky, kteří jsou nuceni bojovat o svou existenci. Období Bachova absolutismu se vyznačovalo kontrolou nad spolkovou činností. Pro ochotnická divadla platil od roku 1850 nový divadelní řád. Až během šedesátých let dochází k uvolnění občanských svobod a k nástupu nové divadelní éry. Divadlo se postupně začíná měnit. Už nejde výhradně o probuzení národního uvědomění, ale i o výchovu nové generace občanů, a také se zařazuje mezi

⁴² Státní okresní archiv Hradec Králové: Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, inv. č.: 1, 1884-1896, protokoly schůzí, Záznam ze schůze 1925.

⁴³ Státní okresní archiv Hradec Králové: Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, inv. č.: 3, 1907-1930 protokoly schůzí, záznam ze schůze 1888.

každodenní činnosti života měšťana.⁴⁴ Nově má divadlo sloužit morálním hodnotám a ochotnickému divadlu jsou vůbec přisuzovány pozitivní hodnoty. „*Hrát divadlo po ochotnicku jest zajisté zábavou ušlechťující: neboť duševní síly zbystrují, způsobové nabývají rázu lehkého a uhlazeného, a hrami těmi nahrazuje nedostatek divadla skutečného. Mimo to bývá i účel představení takových šlechtných, jež plyne čistý příjem k účelům obyčejně dobročinným*“.⁴⁵ Mění se i repertoár. Tvorbu obrozeneckých autorů, jako byl Klicpera nebo Tyl, doplňují současní autoři nové generace, např. Josef Štolba, a repertoár se postupně doplňuje zejména o historická dramata, která často zpracovávají lokální pověsti a historické události. Ke konci 19. století se pak ochotnická divadla snaží vyrovnat dokonce moderní dramate. Divácká základna ochotnických divadel patří v českých zemích k těm největším. Představení navštěvovali měšťané, studenti, ale i řemeslníci a obchodníci. Vedle tradičních ochotnických souborů se začíná hrát i dělnické divadlo. První pokusy se datují již do čtyřicátých let 19. století, avšak nejvíce jich vzniká v devadesátých letech v oblasti moderních průmyslových center, jako bylo Plzeňsko a Kladensko.⁴⁶

Ochotnických souborů na konci 19. století značně přibývalo. S tímto nárůstem tak souvisí i potřeba vzniku organizace, která by tyto spolky zaštitila a evidovala. V roce 1886 vzniká *Ústřední Matice divadelních ochotníků*, která se později přetváří na *Ústřední Matici divadelního ochotnictva československého*. Ze začátku se k ní přihlásilo jen okolo sta spolků, ačkoliv v té době se eviduje přibližně pět set ochotnických souborů na českém území. Svaz měl pro své členy k dispozici rozsáhlou knihovnu a v roce 1912 začíná vydávat i divadelní věstník, který informuje o novinkách ze světa divadelních ochotníků.⁴⁷ Nový časopis *Věstník dělnického pěvectva a ochotnictva* ohlašovalo *Právo lidu* v jedné ze svých rubrik: „*První číslo vyjde dne 15. září. Prozatímne bude vycházeti jednou měsíčně*“.⁴⁸ Díky vytvoření organizace sdružující ochotníky se začaly kodifikovat divadelní předpisy. Na konci století vycházejí příručky, které určují, jak vybírat repertoár nebo co obnášejí

⁴⁴ SOCHOROVÁ, Ludmila. Formování české divadelní kultury od 12. do počátku 19. století. In CÍSAŘ, Jan. *Cesty českého amatérského divadla: vývojové tendence*. Praha: IPOS, 1998, s. 23-30.

⁴⁵ HELLBACH, Rafael a Václav MOSTECKÝ. *Cesta na jeviště*. Praha: J. B Pichl, 1887, s. 140.

⁴⁶ KLOSOVÁ, Ljuba. Ochotnické divadlo v letech 1848-1918. In: CÍSAŘ, Jan. *Cesty českého amatérského divadla: vývojové tendence*. Praha: IPOS, 1998, s. 82-83. ISBN 80-7068-129-2.

⁴⁷ Tamtéž s. 83-85.

⁴⁸ *Právo lidu: Časopis hájící zájmy dělníků, maloživnostníků a rolníků*. Praha, 1912, 21(224). ISSN 0862-5905.

jednotlivé funkce divadelního personálu. Zvláštní důraz začíná být kladen také na kostýmy, které do té doby nebyly nijak propracované. Na tehdejších scénách byly oblíbené imitace lidových krojů nebo historizované kostýmy. V návaznosti na čím dál tím více propracované kostýmy vznikají i jednotlivé příručky poskytující návody na zhotovení klobouků, čepců, vest i kamizol. Kostýmy si ochotníci zhotovovali sami, v některých případech využívali také lokální krejčovské firmy. Do ochotnické činnosti tak byli zapojováni i ti, kteří sami divadlo nehráli. Jednota divadelních ochotníků v Nechanicích si vedla přesný seznam uchovávané garderoby, jehož součástí byly i ceny za pořízení jednotlivých artiklů. Kupříkladu v roce 1884 došlo k nákupu šedivé paruky za 8 zlatých a 40 krejcarů nebo ke kompletnímu zhotovení blíže neurčených obleků za 8 zlatých a 40 krejcarů.⁴⁹ Oblečení a rekvizity se staly velmi výraznou položkou v rozpočtu ochotnických souborů, i proto se ochotníci často uchýlovali k výpůjčkám od speciálních půjčoven kostýmů. V roce 1901 inscenují ochotníci v Nechanicích historické drama *Paní Sibyla*, na které si ochotníci půjčují veškeré kostýmy od firmy Hynka Frídy v Praze.⁵⁰ S rozvojem spolkové a divadelní činnosti v Nechanicích docházelo i k vzájemnému propůjčování kostýmů mezi jednotlivými spolky. Z protokolů schůzí je známo, že ochotníci vyhověli žádosti zapůjčit kostýmy tělovýchovné jednotě *Sokol* nebo pěveckému spolku *Hlahol*.⁵¹ Dominantou ochotnických produkcí jsou však stále kulisy, které bývají často velmi doslovné. Některé ochotnické jednoty zakupují dekorace a kulisy z vyřazených fundusů profesionálních divadel, jiné si své kulisy a dekorace tvoří samy. Ke hře *Závěť*, uvedené 26. prosince 1886, nechávají nechaničtí ochotníci dekorace zhotovit od malíře Ladislava Nejedlého z Nového Bydžova.⁵²

Ochotnické divadlo se stalo během 19. století oblíbenou součástí každodenního společenského života a až do první světové války bylo provozováno všemi společenskými vrstvami. S rostoucí tendencí obyvatel se sdružovat a zakládat spolky počet ochotnických souborů stoupal velmi rychlým tempem. Můžeme konstatovat, že

⁴⁹ Státní okresní archiv Hradec Králové: Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, inv.č.: 16, 1884-1894, finanční náklady na jeviště a další zařízení divadla

⁵⁰ Státní okresní archiv Hradec Králové: Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, inv.č.: 17, 1889-1964, plakáty a programy, divadelní cedule *Paní Sibyla* 1901

⁵¹ Státní okresní archiv Hradec Králové: Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, inv.č.: 2, 1896-1897, protokoly schůzí

⁵² Státní okresní archiv Hradec Králové: Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, inv.č.: 17, 1889-1964, plakáty a programy, divadelní cedule *Závěť* 1889

menší či větší divadelní aktivity lze sledovat v takřka každém městě, maloměstě, ale i obci. Stát se ochotníkem znamenalo určitý společenský status, který s sebou nesl nespočet úkolů. V druhé polovině 19. století a prvních dvou dekadách století 20. se objevovalo celonárodní posláním, jehož cílem bylo šíření osvěty a kultivace veřejného života v obcích. Přestože se v té době divadelní oblast profesionálně rozvíjela, stále velká část české populace zůstávala závislá na amatérské divadelní produkci. Tím se divadlo stávalo hlavním prostředkem pro šíření kultury do všech vrstev společnosti. Na příkladu péče, kterou ochotnické spolky věnovaly dekoracím i kostýmům, je patrná výrazná reprezentativní funkce, již ochotnické divadlo pro maloměstskou společnost představovalo. Maloměstská divadla se zároveň vztahovala k centrům ochotnického divadla, za které můžeme pro východočeský region považovat i Hradec Králové. Postupně se zde utvořila velmi silná divadelní základna, která svou činností do značné míry ovlivňovala okolní blízká místa. Proto je důležité sledovat nejen vývoj jednotlivých souborů, ale zasazovat jejich činnost do širšího historického kontextu. Během 19. století se vystřídala éra, v níž měšťanští ochotníci hráli významnou roli v divadelním i politickém kontextu, s obdobím, kdy se národně obrozenecká funkce ochotnického divadla postupně přetvořila do funkce výchovné, a ochotnické divadlo bylo postupně vnímáno jako důležitý lidovýchovný podnik, který měl vzdělávat, ale zároveň i bavit.

2.6 Meziválečná léta ochotnického divadla

Devatenácté století bychom mohli nazvat „zlatou érou“ ochotnického divadla. Do doby historického zrodu nezávislé Československé republiky byla v českých zemích etablována rozsáhlá a propracovaná síť ochotnických divadel. Na mnohých místech, kde do té doby působili jen ochotníci, začala vznikat i profesionální divadelní scéna a mnohdy tak vytlačila i amatérské divadelníky. Funkce divadla se začala znovu měnit a svou povahou se navrátila k hlavní myšlence ze 17. a 18. století, kdy divadlo bylo vnímáno jako volnočasová zábava jak pro účinkující, tak pro jeho diváky. Ochotnické divadlo již dříve demonstrovalo svou efektivitu v různých oblastech a fungovalo jako účinný prostředek pro společenské sdružování a současně spoléhalo i na ekonomické přínosy. Avšak tato dvojí motivace vedla postupně k tomu, že tyto aspekty začaly převažovat nad kultivací divadelního umění. Repertoár tak začal být vybírán ne na základě výchovné a osvětové funkce, ale spíše z kasovního hlediska. Proto v tomto

období ochotnická divadla čím dál tím více kopírovala profesionální scény. Toho dosahovala jak přejímáním repertoáru velkých divadel, tak snahou do svých inscenací přilákat profesionální herce, jejichž jména na plakátech vzbuzovala mnohem větší zájem.⁵³

Třicátá léta jsou také obdobím, kdy dochází k roztržení ochotnického hnutí, a to nejen po stránce organizační, ale také spolkové. Své divadelní soubory měly i jiné společenské organizace, které vznikly za úplně jiným účelem, než bylo tvoření umění. Divadlo začal hrát Svaz legionářů, dobrovolní hasiči, nebo dokonce jednotlivé politické strany. Umění se stejně jako v době národního obrození stalo prostředkem komunikace a sdělování politických názorů masám lidí. Tento fakt však souvisí s politickou a ideologickou rozvětveností meziválečného Československa. Došlo tak k tomu, že ve větších či středně velkých městech vedle sebe působí hned několik spolků, které vykazují konstantní nebo příležitostnou divadelní aktivitu. Tím dochází k zásadní změně oproti 19. století, kdy v maloměstě fungoval většinou jen jeden divadelní soubor. V tento moment se také mění náplň pojmu ochotnického divadla, kdy do sebe pojímá jakékoliv amatérské aktivity. Důležitým zlomem je také rozštěpení organizace sdružující ochotnická divadla. Z původní *Ústřední matice divadelního ochotnictva československého* se tvoří její odnož pod vedením Sociálně demokratické strany se stálým sídlem v Plzni. Ta začala vydávat vlastní časopis *Dělnické divadlo*, v němž inzerovala pro své členy také kurzy herectví a jiné divadelní aktivity. Rozkol mezi ochotníky zapříčinil i proměnu divadelní poetiky. Mění se pravidla, normy, ale především vnímání ochotnické tradice, což se projevuje nejvíce na poli dramaturgie. Zatímco ochotnické soubory s dlouholetou tradicí se drží kmenového repertoáru, především činohry, kde se uplatňují žánry jako fraška, historické hry a stále ony „české klasiky“ (výběr autorů byl stále daný dosavadní vlasteneckou tradicí, ohnisko tvořily hry Jiráska, Tyla, Štolby, ale i realistické drama se zástupci, jakými byli bratři Mrštíkové, Šamberk nebo Preissová, stále se uváděli také regionální autoři, v Hradci Králové se stále hrál Klicpera, ale také moderní autoři v čele s bratry Čapky), na druhé straně dělnické a politické spolky uvádějí především sociální hry, které byly mnohdy kritizovány za přehnaný sentimentalismus. V meziválečném období vznikají zásluhou

⁵³ KLOSOVÁ, Ljuba. Ochotnické divadlo v letech 1848-1918. In: CÍSAŘ, Jan. *Cesty českého amatérského divadla: vývojové tendence*. Praha: IPOS, 1998, s. 82-83. ISBN 80-7068-129-2.

⁵³ Tamtéž s. 83-85.

ochotníků nové divadelní budovy, které spolky nadšeně financovaly. Zásluha se jim však nedá upřít ani na poli profesionálního divadla, kdy je známo, že několik pozdějších profesionálních herců či režisérů vzešlo právě z ochotnického prostředí.⁵⁴

První polovina 20. století přinesla ochotnickému divadlu mnohé změny. Divadelní aktivity se rozšířily do různorodých spolků, kde se proměnila jejich funkce podle potřeby daného uskupení. Své postavení však ochotníci nikdy neztratili, až do doby druhé světové války, kdy ochotnická činnost na několik let začala utíchat. Za okupace, kdy probíhal ideologický zápas mezi nacisty a českou uměleckou společností, byla různými snahami ochotnická obec oslabována. Probíhaly perzekuční zásahy do legislativ spolků a byly potlačovány protinacistické činy. Navzdory těmto snahám si české ochotnické divadlo během války udrželo svou činnost, byť do značné míry mnohem slabší než v letech předešlých a s různými úspěchy plnilo své poslání a vyvíjelo aktivity, které byly směřovány k udržování vlasteneckého ducha a ochraně ohrožené národní identity.⁵⁵

České ochotnické divadlo bylo v průběhu svého historického vývoje vystaveno mnohým proměnám. Někteří badatelé kladou kořeny českého ochotnického divadla až do středověku. Jádrem rozkvětu českého ochotnictví je bezesporu období druhé poloviny 19. století, kdy byla spolková činnost výrazným jevem demokratizace utvářející se v české moderní společnosti. Z tohoto důvodu se práce zaměřuje na studii nechanického divadla a klade si otázku, do jaké míry bylo ochotnické divadlo součástí vývoje moderního českého národního společenství. Tím, že umožnilo obyčejným lidem zapojit se do tvorby, vyprávění příběhů a sdílení svých emocí, poskytovalo platformu pro projev nejen individuality, ale také společenského hlasu. Přes všechny okolnosti, jako byly ekonomické potíže a válečné konflikty, se dokázalo ochotnické divadlo adaptovat a zachovat si svůj vliv na poli divadelní kultury. Nelze mu tedy upřít svoji roli ve vývoji české divadelní kultury, jejíž je plnohodnotnou součástí.

⁵⁴ KLOSOVÁ, Ljuba. Ochotnické divadlo v letech 1848-1918. In: CÍSAŘ, Jan. *Cesty českého amatérského divadla: vývojové tendence*. Praha: IPOS, 1998, s. 82-83. ISBN 80-7068-129-2.

⁵⁵ KLOSOVÁ, Ljuba. Ochotnické divadlo v letech 1848-1918. In: CÍSAŘ, Jan. *Cesty českého amatérského divadla: vývojové tendence*. Praha: IPOS, 1998, s. 151. ISBN 80-7068-129-2.

3 NECHANICE V OPTICE MALOMĚSTA

Divadlo je již od svých antických počátků spojováno s důležitými otázkami obce, společenství chápaného jako komunita, která nastavuje určitá pravidla. Aby divadelní soubor a jeho divadelní kultura mohly fungovat, musí být spjaté s určitou lokalitou. Není proto překvapením, že ochotnické soubory vznikaly ve městech či vesnicích na místě, kterému přizpůsobovaly svoji tvorbu, ovlivňovaly svým vlivem tamní dění, a plnily tak mnoho společenských funkcí. I nechaničtí ochotníci byli pevně vázání na svoji domovinu, na jejich milované město Nechanice. Z toho důvodu je v následující kapitole představena charakteristika města a jeho obyvatel se zřetelem na pojem „maloměsto“, který je s Nechanicemi tak často spojován.

3.1 Nechanice jako ospalé maloměsto?

„*Nechanice s okolím představují tichou krajinu, kde se střídají pole, lesy, louky a v lese se skrývá zámek Hrádek*“⁵⁶, takto charakterizují tohle město autoři Josef Michalička a Jan Kinský v jedné z mála knih, které se věnují nechaničské historii. Slova jako tiché, klidné, nebo dokonce spanilé jako by se stala synonymem pro samotný název města. Těmito přídavnými jmény častují Nechanice snad v každé již napsané knize. I Josef Štolba, dramatik a notář, jehož si tamější společnost tolik vážila, ve svých dopisech vzpomíná: „*A proto buďte požehnány, Vy roztomilé nezapomenutelné Nechanice...*“⁵⁷ Díky těmto popisům tak není překvapením, že Nechanice jsou často charakterizovány jako předobraz typického maloměsta 19. století. Co ale můžeme považovat za takové typické maloměsto? Jaké jsou jeho charakteristiky a opravdu takový dispozitiv tohle město splňuje?

Při pohledu na historii města, kterou se zabývá kniha Václava Pražáka, zjišťujeme, že vývoj města byl v různých epochách převážně kontinuální. Nechanice byly původně tvrzí, která společně se širším okolím patřila v první polovině 13. století rodu Vítkovců. Někdy v této době se také z původní trhové vsi stává město a spolu s tímto

⁵⁶MICHALIČKA, Josef a Jan KINSKÝ. *Nechanice a okolí v historii a dnes*. Hradec Králové: Odbor kultury ONV, 1983, s. 4.

⁵⁷BLAŽKOVÁ, Božena. *Štolbova městská knihovna Nechanice*. Knihovnicko-informační zpravodaj U Nás. Hradec Králové, 2008, 18 (3-4). Dostupné z: doi:https://www.svkhk.cz/SVKHK/u-naspdf_archiv/959.pdf?fbclid=IwAR3z0uG2OH1w4imAbA2vDiZQTBCPRjLWDKLmDKa1aVkGvQt8OsdXT

statusem také získává svůj znak, červenou pětilistou růži. Další dějinné události jsou prakticky neznámé, až na občasné zmínky v narativních pramenech městské proveniencí okolních větších měst. Na významu nabývá město až s příchodem rodu Harrachů, kteří po třicetileté válce kupují panství Stěžery, vzdálené od Nechanic jen deset kilometrů. V dalších letech pak šlechtický rod kupuje i další vesnice a dvory v okolí města. Na počátku 19. století tak Nechanice společně s 26 vesnicemi a dalšími územními celky spadají do nově vzniklého velkostatku Sadová, a tudíž pod správu Harrachů. Toto připojení mělo za následek příchod nových impulsů z okolních územních celků, díky kterým město začalo ožít politickým a kulturním životem. Tomuto faktu pomohla i stavba zámku na vyvýšeném lubenském vrchu v letech 1839–1857. Zámek Hrádek u Nechanic se stal nejen letním sídlem hraběcí rodiny, ale také reprezentační stavbou, kam si Harrachové zvali své návštěvy. Díky tomu, že hraběcí rodina pobývala jen pár kilometrů od samotného města, jejich přítomnost ovlivňovala i jeho obyvatele. V roce 1849 se město stalo sídlem hned několika institucí, jako okresního soudu, či berního úřadu.⁵⁸ Právě 19. století i v širších dějinných událostech bylo pro rozvoj měst velmi zásadní. Dochází k velké proměně samotné struktury, která do té doby vycházela ze středověkých rysů. Tyto změny byly zapříčiněny demografickou změnou a rozvojem průmyslu.⁵⁹ K takovým procesům dochází i ve východních Čechách, kde převážně od druhé poloviny 19. století dochází k přeměně řemeslné výroby na průmyslovou. Tento proces transformace zahrnoval i začlenění bohatších venkovských vrstev do podnikání. Procesy, které se podílely na změně vzhledu a vnitřní správy města, tak utvářely i jeho charakter. V tomto období se začíná pevněji utvářet hranice rozdílů mezi velkým a malým městem, a dochází tak k širší stratifikaci těchto pojmů. Podobně jako u většiny společenskovedních pojmů není odpověď ani na tuto otázku jednoznačná, neboť jsou tyto termíny podmíněny a formovány kontextem historickým a kulturním. Definice a charakteristiky se tak často proměňují. Z hlediska historické demografie Antonína Boháče se určuje typ vesnice a města pomocí dělítky historického a administrativního. Tímto způsobem naboural dosavadní rozdělení, které souviselo s počtem obyvatelstva, kdy za malé město byl považován celek v rozmezí 2 000 – 20 000 obyvatel. Boháč však tvrdí, že počet

⁵⁸ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice: obrázky z historie a života města*. Hradec Králové: GARAMON, 2003, s. 15-20, ISBN 80-86472-14-0.

⁵⁹ JANATA, Michal. *Velkoměsta v 19. a 20. století-křížovatky změn*. Zlín: Archa, 2016, s. 84. ISBN 978-80-87545-47-8.

obyvatel se měnil navzdory tomu, zda si dané město zachovávalo svůj „městský“ status.⁶⁰ Podle dat Českého statistického úřadu měly Nechanice v období 19. století s mírným nárůstem i úbytkem v průměru okolo 3 500 obyvatel.⁶¹ Kdybychom tedy město měli posuzovat podle počtu obyvatel, dá se konstatovat, že se Nechanice pohybují u spodní hranice, která definuje maloměsto.

Maloměsto definuje ve své práci také Jiří Matějček. Kromě počtu obyvatel se maloměsto vyznačuje jako nejmenší sídelní jednotka s regulační funkcí, pod kterou spadá určitý počet okolních vesnic. Maloměsto může být chápáno jako jedna z nižších úrovní center správy a převážně jako centrum obchodu, řemesel a poskytování služeb.⁶² Do roku 1928 existoval okres Nechanice, který postupně zahrnoval 42 obcí. Pro tyto různě velké vesnice se Nechanice staly důležitým správním centrem, v jehož čele stál starosta. Nechanice se jako centrum samosprávy musely zabývat různorodými problémy, přičemž mezi ty největší patřila špatná dopravní infrastruktura. Ačkoli se vedení města Nechanice snažilo zvelebovat a rozšiřovat síť silnic, největším problémem se stala absence železnice. Ta zapříčinila také částečné uzavření od okolního světa. Původně měla být ve městě zbudována železnice vedoucí z Hradce Králové přes Nechanice na Nový Bydžov.⁶³ Plán však nikdy nebyl realizován, kvůli intervencím několika statkářů. Josef Pešek píše ve své knize z roku 1916 „*Komunikace na Nechanicku jest nedostatečná. Okresní město má na železniční stanice nejblíže do Dobřenic neb do Nového Bydžova, asi 2 hodiny cesty.*“⁶⁴ Absence železnice, která měla zrychlit a zlevnit přesun z místa na místo, občanům cestování velmi znesnadnila, a tak bylo nutné volit alternativní způsoby dopravy. Dopravní infrastruktura a její zlepšování bylo vnímáno jako základní stimul k rozvoji malých měst. Pro Nechanice to znamenalo zamezení modernějšího zásobování přilehlých regionů zemědělskými produkty a v opačném případě i dovozu spotřebního zboží do města. Nechanice se tak staly špatně přístupným městem, což vedlo i k odstěhování řady obyvatel. Takovým

⁶⁰ HORSKÁ, Pavla, Eduard MAUR a Jiří MUSIL. *Zrod velkoměsta: Urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha: Paseka, 2002, s. 125-126. ISBN 80-7185-409-3.

⁶¹ Počet obyvatel a domů podle výsledků sčítání od roku 1896. *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2024-01-03]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/>

⁶² MATEJČEK, Jiří: *Malé město v českých zemích 19. století a jeho vliv na fungování společnosti*. In: MACHAČOVÁ, J. – MATEJČEK, J. (eds.): *Studie k sociálním dějinám 19. století*. Slezský ústav, Opava 1993.

⁶³ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice: obrázky z historie a života města*. Hradec Králové: GARAMON, 2003, s. 30-32, ISBN 80-86472-14-0.

⁶⁴ PEŠEK, Josef. *Nechanice nad Bystřicí*. Prah: Al. Bohdaneckého, 1916, s. 15.

případem byl i dramatik Josef Štolba. Ve svých pamětech uvádí jako jeden z důvodů svého stěhování do Pardubic právě špatné spojení mezi Nechanicemi a okolními místy. „*Kde mohly Nechanice dnes býti, kdyby ležely na hlavní trati Severo-západní dráhy!*“⁶⁵ Příčinu však musíme hledat i v maloměstské mentalitě tehdejších obyvatel města. Jednalo se o společnost velmi uzavřenou a představa, že do města zasáhnou vnější vlivy, mohla být pro mnohé měšťany a sedláky dobrým důvodem lobovat proti stavbě dráhy. Josef Štolba, který velmi usiloval o zavedení železnice, píše: „*Obávali se, že dráha přivede do města – mnoho cizinců, jak nazývali každého příchozího na rozdíl od domorodců, a to i takové, kteří tam utráceli poctivě své peníze a že následkem toho bude v Nechanicích draho.*“⁶⁶ Myšlenky měšťanů tak směřovaly k tomu, že město nebude vystaveno konkurenčnímu tlaku velkovýroby a zachová si svůj maloobchodní charakter. Tento fakt odpovídá jedné z charakteristik maloměst, a to, že se jedná o prostředí velmi uzavřené, s pevnou sociální hierarchií, u kterého můžeme sledovat několik podobností s venkovem. Jako jednu ze zásadních podobností s venkovským prostředím můžeme vnímat velmi statické vztahy a nedůvěru ke společenské, sociální či hospodářské modernizaci.⁶⁷

Vedle demografie je jedním z výzkumných oborů zabývajících se městským prostředím také sociologie, která hraje klíčovou roli při zkoumání sociálních dynamik na malém městě. Maloměsta, která jsou často charakterizována svým specifickým sociálním a ekonomickým kontextem, představují prostor pro zkoumání sociologických aspektů lidského života. Díky sociologickému pohledu můžeme lépe porozumět vzorcům chování, komunálním vazbám i ekonomickým procesům, které přispívají k širší oblasti historického bádání. Přestože si tato práce neklade za cíl sociologický výzkum města Nechanic, je nutné aspoň v náznacích pochopit tehdejší společenské prostředí, jeho skladbu a kulturní identitu. Zatímco větší města přitahují pozornost svou rozmanitostí a dynamikou, maloměsta jsou mnohdy považována za subtilní prostředí. Mezi první sociologické práce založené na empirickém výzkumu je dizertační práce sociologa Inocence A. Bláhy *Duše malého města*⁶⁸ z roku 1908.

⁶⁵ ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I.* Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, s. 100.

⁶⁶ Tamtéž s. 122.

⁶⁷ ŠTAIF, Jirí: *Česká mentalita 19. století v kontextu sociálních dějin.* In: Proměny elit v moderní době: sborník k narozeninám Roberta saka. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2003, s. 69-92.

⁶⁸ BLÁHA, A. Inocenc: *Duše malého města.* Praha. 1908.

Ačkoliv Bláhova práce není dostupná v jejím původním znění, dochovala se alespoň částečně v seriálu článků vědeckých periodik. Bláha zaujímá teoretický přístup k analýze městského fenoménu, kde se zabývá tématy, jako je egoismus maloměstských vrstev, mravní konflikty, životní návyky a hodnoty obyvatel malých měst. Podle Bláhy se maloměsto liší od velkého města nejen hustotou zalidnění, ale také specifickou morálkou a mentalitou, která představuje, že „*duševní život na malém městě se točí kolem konzervativních tradic, které vymezují i obsahy morálky (šetrnost, dědění, úcta k autoritě) a vedle toho i nepřátelským postojem vůči cizincům.*“⁶⁹ Již několikrát bylo uvedeno, že malé město a jeho obyvatelé stojí na pomyslném rozhraní mezi venkovem a velkoměstem. Jedná se o jakýsi mezistupeň, o bod přechodu. Již od středověku bylo město chápáno jako velmi specifická právní instituce zahrnující prvky, které ovlivňovaly mentální rámec obyvatel. Díky městskému právnímu řádu byla garantována stabilita a řád. Tímto způsobem plnilo město roli uzavřeného prostoru, kde byl klid a pořádek zajištěn místními předpisy, což formovalo nejen právní prostředí, ale také myšlenkový svět jeho obyvatel. Malá města si zachovala charakter středověkých, hradbami uzavřených měst, kde panuje důvěra lidí v pevně ukotvený právní řád, díky kterému vzniká pocit bezpečí a klidu.⁷⁰

Na konci 19. a na začátku 20. století zastávalo maloměšťanstvo v české společnosti pravděpodobně prominentnější sociální a kulturní pozici než u řady jiných národů. Důležitým faktorem charakteristiky maloměsta je skladba jeho obyvatelstva, na níž závisela nejen ekonomická funkce, ale která také utvářela jeho podobu. V regionech s převažujícím zemědělským charakterem se maloměsta omezovala na poskytování co nejrozmanitější škály zboží a služeb. Nejpočetnější skupinou byli drobní řemeslníci a malovýrobci poskytující své produkty hlavně okolním vesnicím. V Nechanicích v 19. a 20. století bylo nejvíce rozvětvené hrnčířství a kramářství, mezi které se na konci 19. století přidala i strojírenská výroba. Na dovozu nádobí či kachlů, ze kterých kamnáři konstruovali kamna, byla však závislá i okolní větší města jako Nový Bydžov, Přelouč nebo Hradec Králové. Řemeslná výroba se na malých městech často udržela až hluboko do 20. století kvůli nedostatečné mechanizaci jednotlivých profesí. Skupiny řemeslníků a živnostníků si udržovaly významný vliv na lokální politické dění a

⁶⁹ JANÁK, Dušan. *I. A Bláha a počátky sociologie města u nás*. 2006, s. 14. (2). ISSN 1214-813X.

⁷⁰ HORSKÁ, Pavla, Eduard MAUR a Jiří MUSIL. *Zrod velkoměsta: Urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha: Paseka, 2002, s. 75. ISBN 80-7185-409-3

zůstávaly klíčovými protagonisty obecné samosprávy vedle úřednických a vzdělanostních vrstev.⁷¹ Často se tak angažovaly v politickém, ale i kulturním životě. Jako příklad můžeme uvést profesní složení příslušníků nechanických ochotníků. V seznamu členů z roku 1900 najdeme 47 členů, kteří v profesním životě zastávali různorodá řemesla, mezi něž patřilo v největší míře zastoupené truhlářství, kramářství, zámečnictví či pekařství.⁷²

Ačkoliv se zdá, že Nechanice díky Harrachům dostaly nové kulturní i politické impulsy, přesto si zachovaly charakter převážně zemědělského městečka v úrodném Polabí. Na otázku, zda můžeme Nechanice nazvat typickým maloměstem, však odpověď není zcela zřejmá. Existuje vůbec maloměsto? I přes různé rozdělení a definice, které určují, jak má malé město vypadat a podle čeho jej určovat, se jedná spíše o nutnost zařazení daného prostoru do velké ucelenější skupiny, která nese název maloměsto. Můžeme konstatovat, že Nechanice se nevyznačovaly dramatickými změnami a zůstávaly spíše stabilním a řečeno s nadsázkou snad i kontinuálním prostředím. Z demografického i sociologického hlediska bychom je tak opravdu mohli nazvat maloměstem. Otázkou však zůstává, zdali tento obraz není jen falešně utvořený různými narativy a především, jestli maloměstské manýry, společenské stereotypy a další vzorce chování nejsou jen výplodem různorodých diskurzů.

3.2 Maloměsto jako literární topos

Do této chvíle jsme o maloměstě mluvili jako o konkrétním, fyzickém prostoru. Nechanice jsou místem reálným, které podléhá historickému vývoji, proměňuje se a je určitým způsobem charakterizováno. To, jakým způsobem charakterizujeme maloměsto, je však pole mnoha různých propojení a z velké části je onen obraz malého města a všechno s tím spojené ovlivněno také vlastní sebe prezentací. Jednu z takových sebe prezentací může představovat literatura. Ta napomáhá utvářet jeho podobu, neboť je takovou reprezentací následně představovanou veřejností.

⁷¹ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice: obrázky z historie a života města*. Hradec Králové: GARAMON, 2003, s. 75-80. ISBN 80-86472-14-0.

⁷² Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Divadelního spolku ochotníků "Kolár" 1945–1990, inv.č.: 17, 1889-1964, Kniha protokolů.

V oblasti literární vědy se nahlíží na problematiku prostoru z různých perspektiv. Michail Michajlovič Bachtin například zavádí pojem *chronotop* a poukazuje tak na neoddělitelnost literárních kategorií času a prostoru.⁷³ V knize *Struktura uměleckého textu*⁷⁴ představuje literární teoretik a sémiotik Jurij Lotman několik tezí o prostoru, které měly vliv na následné studium kulturních jevů. Podle jedné z tezí je prostor nositelem komunikace a významu. V prostoru jednotlivé znaky na sebe vzájemně odkazují a následně se organizují do určitého systému. Z literární teorie přechází plynule na kulturní rovinu, kde umělecké texty a jejich prostory nemůžeme chápat izolovaně, ale jako součást většího celku.⁷⁵ Dynamické pojetí prostoru zase představuje Gaston Bachelard, jenž k prostoru přistupuje pomocí archetypálně živlově zabarvených míst, které společně tvoří kosmický celek.⁷⁶ Na tohoto filozofa navázala i literární vědkyně, zabývající se prostorem, Daniela Hodrová. Bachelard tvoří kategorii „šťastného prostoru“, do kterého zahrnuje místa vyznačující se uzavřeností, křehkostí, klidem, jako je domov nebo hnízdo. Sama Hodrová se však na rozdíl od Bachelarda, který se zajímal především o archetypální složku obrazů propojených s místy, zabývá prostorem mnohem komplexněji.⁷⁷

S prostorem úzce souvisí i literární topos. Pojem topos je sám o sobě velmi starobylý a existuje hned několik literárně terminologických definic. O topoi můžeme mluvit jako o rétorických formulích v antické literatuře, ze kterých postupně prostupovaly do literatury středověké, kde se proměnily do tradičních klišé. Dá se však na ně nahlížet jako na vracející se metafory, ale také stylizace místa s ustálenou podobou, které jsou proměňovány na základě jednotlivých epoch. V návaznosti na předchozí definice prostoru se budeme držet pojetí Daniely Hodrové, která navazuje na chápání toposu Ernsta Roberta Curtia. Toposem se stává místo, které prochází transformací své původní funkce a je obohaceno novými významy v literárním kontextu. Jednotlivé topoi jsou pak zkoumány v různých druzích literatury a každý z nich nese

⁷³BACHTIN, Michail Michajlovič. *Román jako dialog*. Přeložila Daniela HODROVÁ. Praha: Odeon, 1980

⁷⁴LOTMAN, Jurij Michajlovič. *Struktura uměleckého textu*. Praha: Dauphin, 2017. ISBN 978-80 7272-936-4.

⁷⁵Tamtéž

⁷⁶LUHANOVÁ, Eliška. *Gaston Bachelard, Poetika snění, Poetika prostoru*. Reflexe, časopis pro filosofii a teologii. Praha, 2013, (44). ISSN 0862-6901.

⁷⁷HODROVÁ, Daniela. *Poetika míst: kapitoly z literární terminologie*. Jinočany: H & H, 1997. ISBN 80-86022-04-8.

charakteristické rysy. Hordová si všímá podrobně chaloupky, továrny, lesa či vězení.⁷⁸ V rámci této práce si budeme všimnout také maloměsta jako toposu.

Prostor je často spojován také se syžetem. Když rozvineme úvahy o prostoru a jeho vztahu k syžetu, podle Hodrové „*můžeme syžet chápat jako strukturu založenou mimo jiné na sledu hierarchií míst, sémantických polí a oblastí.*“⁷⁹ Prostor tedy zčásti sám určuje samotný žánr. Je nutné si však uvědomit, že ve fikčním světě nelze místa jednoduše vztahovat k přirozenému prostoru. Mnoho míst vykonstruovaných v románech se sice zakládá na reálných kulisách našeho světa, avšak jejich literární podoba je vždy jen jejich uměleckým ztvárněním, novým fikčním, svébytným prostorem. Jednotlivé podoby a pojetí se liší vždy podle individuální podstaty autora, jsou ale také do určité míry odrazem své doby. Místa mají v literatuře často metaforický charakter, její proces má vždy velmi individuální složku, která je ovlivněna žánrem, dobou či společností.⁸⁰ Jakkoliv se zdá být fikční prostor maloměsta reálným, vždy se jedná o určitý literární obraz, který do jisté míry může a nemusí být inspirován konkrétním malým městem. Mnohdy není městečko jen kulisou, na jejímž pozadí se odehrává děj, ale nabývá různých forem. Maloměsto se může stát metaforou, jako v případě Poláčkova *Okresního města*⁸¹, kdy blíže nespecifikované, anonymní město může fungovat jako metafora předválečného světa.⁸² Poláčkovo maloměsto však není jen metaforou, ale stává se živým organismem, personifikovanou bytostí, která absorbovala individualitu svých obyvatel a proměnila je na bezvýrazné součásti, jejichž postavení a život determinuje samotné místo.⁸³ Město ale nemusí být jen metaforou. Daniela Hodrová v kapitole *Město v románu* určuje, že může vystupovat jako objekt, jako prostředí, kdy tato varianta je nejčastější, ale také jako postava. Stejného rozdělení můžeme použít i u maloměsta, avšak tento literární topos je oproti obecnějšímu městu častěji více specifikován. Jak tedy maloměsto vystupuje v literatuře?⁸⁴

⁷⁸ HODROVÁ, Daniela. *Poetika míst: kapitoly z literární terminologie*. Jinočany: H & H, 1997. ISBN 80-86022-04-8.

⁷⁹ Tamtéž s. 14.

⁸⁰ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: Kapitoly z literární topologie*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 1994. ISBN 80-85917-03-3.

⁸¹ POLÁČEK, Karel. *Okresní město*. Brno: Lidové Noviny, 1937. Knihovna Lidových novin

⁸² GILK, Erik. *Maloměstáctví jako pud sebezáchovy*. A2 kulturní čtrnáctideník. Praha, 2006, 51. ISSN 1803-6635.

⁸³ Tamtéž

⁸⁴ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: Kapitoly z literární topologie*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 1994, s. 95. ISBN 80-85917-03-3.

Pojem maloměsto bývá i v literatuře často různě zabarven. Mohli bychom říci, že maloměsto si v literatuře vydobylo speciální postavení, ke kterému se váží typické rysy. Na rozdíl od pojetí historické vědy, kde maloměsto a malé město je tentýž pojem, na poli literárním se z maloměsta stává svébytný výrazný topos, oplývající někdy až metaforickým pojetím. V průběhu času se pojetí maloměstského toposu lišilo, vždy se však jedná o prostředí, které je spojováno se stereotypním obrazem života a časem, jenž je takřka cyklický a neměnný.⁸⁵ V zásadě bychom si mohli rozdělit zobrazování maloměsta v literatuře do tří skupin. Topos maloměsta v první z nich se prezentuje v nepříznivém světle. V románech, kde je maloměstský topos představený v souvislostech spíše negativních konotací, můžeme mluvit o tzv. typu *flaubertovského maloměsta*. Tento pojem poprvé použil M. Bachtin ve své knize *Román jako dialog*⁸⁶ a zavedl tak jeho charakteristiku. Ve své teorii vychází především z literárně-vědných výzkumů u realistických románů 19. století. Zde je idyličnost místa vnímána jako falešná, představující přílišnou strnulost, která na obyvatele města působí stísněným dojmem, a vytváří tak prostor, z něhož jako by nebylo úniku. V souvislosti s tímto typem můžeme zmínit psychologický román *Vlčí jáma*⁸⁷ Jarmily Glazarové. Topos maloměsta zde komentuje Erik Gilk: „*Zcela patrná zapadlost, provinčnost městečka, ale také napětí mezi maloměstem a jeho okolím, často vůči němu nepřátelským.*“⁸⁸ Provinciálnost maloměsta je spojována s povědomím o vlastní důležitosti obyvatel, s čímž souvisí témata jako nepřátelství vůči okolnímu světu a nenávisť vůči čemukoliv cizímu, co by mohlo narušit poklidný život obyvatel. Ona izolovanost města působí i velmi tísnivě, a hlavně mladá generace se snaží utéct svému předurčenému místu, ale jejich situace jim to nedovolí. Nastává tak pocit bezmoci, že z maloměsta, které se stalo malým světem samo o sobě, není úniku. Obyvatelům takového literárně vykresleného maloměsta také schází hlubší duševní život. Podle Erika Gilka jsou pak postavy utvářeny a charakterizovány jejich vnějšími projevy a neprochází hlubším, nebo dokonce žádným psychickým vývojem. Často tíhnou k „figurkovitosti“, kdy každý obyvatel ztělesňuje jednu danou vlastnost či podobu.

⁸⁵ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: Kapitoly z literární topologie*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 1994, s. 95. ISBN 80-85917-03-3.

⁸⁶ BACHTIN, Michail Michajlovič. *Román jako dialog*. Praha: Odeon, 1980.

⁸⁷ GLAZAROVÁ, Jarmila. *Vlčí jáma*. Praha: Melantrich, 1938.

⁸⁸ GILK, Erik. *Trojí město před první světovou válkou*. Česká literatura. Praha, 2001, s. 153. ISSN 00090468.

Maloměsto se stává jakýmsi mikrokosmem, světem uprostřed světa. Provinciálnost maloměsta je spojována s povědomím o vlastní důležitosti obyvatel. Tento topos je tvořený přesně danými pravidly, hierarchií a uzavřeností.⁸⁹

Na opačné straně pak stojí druhý typ, maloměstský idylický topos. „*Život a jeho události je v idyle organicky připoután k horám, údolím, polím, řece, lesu, k otcovskému domu...*“⁹⁰ Nejtypičtějším toposem idyly se na počátku 19. století stal topos chaloupky. „*Chaloupka byla obydlím skromným a nenápadným, nízkým, i v nitru bukolické krajiny, která sama stála stranou tohoto světa, většinou skrytým a zapadlým.*“⁹¹ Venkov a chaloupky se staly synonymem pro pokoj, klid a útočištěm před městskou společností. Maloměsto však stojí i v literatuře na pomezí venkovského klidu a bouřlivého života velkoměsta. Celý svět idyly, který maloměsto obklopoval a utvářel, byl však postižen paradoxem. Vlastnosti tak často městečkům přisuzované, které u flaubertovského typu byly vnímány negativně: cyklický čas, neměnné prostředí, pevný vztah k domovu, život generací, který je lokalizovaný na jedno konkrétní neměnné místo, je u tohoto typu naopak znakem idyly. Kombinace těchto aspektů pak vytváří podle Bachtina ohraničený omezený malosvět, který byl na počátku 19. století představován jako synonymum pro štěstí. Idylický topos můžeme často najít u regionálních autorů, kteří vyrůstali na malém městě a své pocity spokojenosti a odkazy na dětství tematizují i ve svých dílech.⁹² Za velmi výrazný typ idylického chronotopu maloměsta můžeme považovat Nerudovu Malou Stranu v jeho Povídkách malostranských, kde se Malá Strana stává městečkem uprostřed Prahy. V tomto případě tedy maloměsto figuruje jako klidný přístav, symbol pevných jistot, které jsou neměnné, což v tomto případě působí jako hlavní pilíř celého místa. Hrdina se obvykle na toto místo vrací a ví, že tam najde klid a stabilitu.⁹³

Poslední typ maloměsta je spíše jakýsi mezistupeň mezi flaubertovským a idylickým toposem. Mohli bychom tvrdit, že do této skupiny spadají veškerá díla, kde ústředním

⁸⁹ GILK, Erik. *Trojí město před první světovou válkou*. Česká literatura. Praha, 2001, s. 153. ISSN 00090468.

⁹⁰ BACHTIN, Michail Michajlovič. *Román jako dialog*. Praha: Odeon, 1980. s. 348.

⁹¹ HODROVÁ, Daniela. *Poetika míst: kapitoly z literární terminologie*. Jinočany: H & H, 1997. s. 46. ISBN 80-86022-04-8.

⁹² BACHTIN, Michail Michajlovič. *Román jako dialog*. Praha: Odeon, 1980. s. 348–350.

⁹³ MOCNÁ, Dagmar. *Záludný svět Povídek malostranských*. Praha: Academia, 2012, s. 145. ISBN 978-80-200-2065-9.

motivem je zesměšnění maloměstských stereotypů, ale také kombinace dvou již zmiňovaných přístupů. Tři typy topoi maloměsta představují způsoby, jakým je toto místo zobrazováno v literatuře. Každý z nich má svoje atributy a jejich kombinací vznikají různá fikční místa, kontrují se i mnozí světy. Do třetího typu této skupiny můžeme zařadit i literární obraz Nechanic, který ve svých dramatech vytvořil Josef Štolba. V kratičké novele s názvem *Pod Farní střechou*⁹⁴, uveřejněné v časopise Lumír, v obecnosti kritizuje celibát katolických farářů. V hlubším významu se zde však setkáváme s kritikou samotného maloměsta. To zde figuruje jako zodpovědná entita, která se nebyla schopna postarat o žebráka, jehož otcem byl v té době již zesnulý farář. Pomoc, kterou mu mělo město poskytnout, však nikdy nenašel. Problematikou vztahů fikčních světů a reality se zabývá ve svých pracích Bohumil Doležel. Fikční svět podle něj můžeme považovat za imaginární alternativu aktuálního světa. Vždy musí fikční svět do jisté míry vycházet z toho reálného.⁹⁵ Pokud tedy budeme chtít ve Štolbově novele nalézt obraz Nechanic, vždy se musíme zamyslet nad vztahem fikčního světa, který vzniká aktem psaní a je tvořen znakovým systémem k realitě. Josef Štolba tak tvoří obraz maloměsta, který je dle jeho paměti částečně, nebo zcela inspirovaný Nechanicemi, ale vždy se jedná o konstrukt jeho vlastního světa. Štolba mnohem více ale reflektoval nechanické prostředí ve svých dramatech, mezi které patří *Vodní družstvo* (1886)⁹⁶ nebo *Maloměstští diplomaté* (1888)⁹⁷. Příběh dramatu se odehrává na malém městě, na jehož pozadí autor rozehrává hru s postavami, jejichž charakteristiky odpovídají domnělému obyvatelstvu reálného maloměsta. Mnohdy černobílé postavy postrádají psychologický vývoj, v důsledku toho je každé z nich dána jedna vlastnost a charakteristický vzhled. Drama *Vodní družstvo* můžeme považovat za typickou hru představující specifický žánr maloměstské veselohry. Pro Štolbu typická komika je vystavěna na nesmyslných situacích a hádkách mezi maloměšťáky, kdy jedna skupina obyvatel hájí potřeby společnosti a města, a ta druhá dělá vše jen ve vlastní prospěch. Právě nelogické, zpátečnické, či dokonce hloupé jednání je pro publikum tak komické. Maloměsto je zde ale vykresleno dvojím způsobem. V základu figuruje jako prostředí, které formuje

⁹⁴ ŠTOLBA, Josef. *Pod farní střechou*. Nakladatelství družstvo Máje, 1905

⁹⁵ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*. Praha: Academia, 2008. Možné světy. ISBN 978-80-200-1581-5.

⁹⁶ ŠTOLBA, Josef. *Vodní družstvo: veselohra o 3 jednáních*. Praha: Šimáček, 1887, Repertoire českých divadel.

⁹⁷ ŠTOLBA, Josef. *Maloměstští diplomaté: veselohra o třech jednáních*. Praha: Knihotiskárna F. Šimáček nakladatelství, 1888, 114 s. Repertoire českých divadel.

své obyvatele spíše negativně, je odpovědné za zpátečnické a sobecké chování, ale zároveň je do značné míry vylíčeno jako idylické místo, kde jsou důležité sousedské vazby. Štolba tak kombinuje flaubertovský typ s oním idylickým a pomocí komiky dochází velmi nenásilnou formou k jednoznačné kritice. To, jakým způsobem Josef Štolba čte reálný svět, to, jak ho chápe a co pro něj znamená, částečně vkládá i do své prozaické a dramatické tvorby. Nechanice kritizuje, ale je i zvěčňuje. Byly pro něj jistě místem idylickým, ve kterém ale viděl nedostatky, které reflektoval i do své tvorby. Avšak opravdovou realitu nikdy nemůžeme spatřit. Literatura nám přináší jen zprostředkovaný pohled na svět, který autoři nějak přečtou a pomocí svých děl předávají dál. Stávají se zprostředkovateli reality, kterou přetvářejí do fikce.

Maloměsto bylo v literární historii interpretováno různými způsoby, kdy každý z nich nám nabízí různá možná čtení. Literární ztvárnění maloměsta můžeme číst jako topos, dostáváme tedy typizovaná místa. Nikdy nejde o doslovnou interpretaci reality. I přesto právě tyto vytvořené fikční světy zasazené do maloměstského prostoru utvářejí pohled a názory čtenářů na jeho obyvatele i samotný vzhled. Kdybychom seděli v divadle, před námi se objevila scéna představující maloměstské prostředí a byli bychom konfrontováni s jeho obyvateli, možná i my bychom si mysleli, že autorem předkládaný obraz je vlastně pravdivý. Produkováná literatura přispívá k obrazu maloměsta, utváří ho, stereotypizuje a tvoří jeho reprezentaci.

4 NECHANICKÝ DIVADELNÍ ŽIVOT

Jak bylo již několikrát opakovaně zdůrazňováno, české divadlo nebylo pouhým populárním zábavním prvkem, ale hrálo významnou úlohu v národním, sociálním a kulturním kontextu. Divadlo se od konce 18. století stává prominentním společenským médiem v Čechách a později i na Moravě. Svou dominanci ztrácí až s příchodem prvních moderních médií. Divadlo tak nemůžeme vnímat jako samostatný fenomén, ale musíme zkoumat nejen jeho historii, ale především funkce a smysl jeho působení na tehdejší společnost. Část historických prací zabývajících se divadelními dějinami k tématu přistupuje takovým způsobem, že se věnuje pouze samotné historii daného divadla, souboru či jednotlivých inscenací. Často ale chybí měřítko, které by bralo v potaz to, jak divadlo a převážně jeho producenti ovlivňovali nejen tehdejší společnost, ale konkrétní lokalitu.

Jestliže se zaměříme na divadelní umění jako na kulturní médium v historickém kontextu, lze pozorovat, že divadlo plnilo hned několik důležitých úloh. Tento fenomén nejlépe ilustruje skutečnost, že divadelní instituce poskytovaly prostor pro pravidelnou a poměrně rozsáhlou komunikaci v rámci tehdejšího společenství, kterou žádná jiná instituce dlouhou dobu nemohla převzít. Její rozsah se pak lišil od velikosti a typu dané lokality a jejích obyvatel. Mnozí by mohli namítnout, že vedle divadla zastávala možná ještě důležitou komunikační platformu církve, avšak její hlavní zaměření na náboženské a etické záležitosti mnohdy omezovaly její schopnosti. Současně s církví můžeme mluvit o knižní produkci, nicméně omezený přístup k těmto publikacím, který byl dlouhou dobu především omezen na vzdělanější vrstvy populace, způsoboval, že jejich vliv nebyl, na rozdíl od divadla, plně využit napříč všemi společenskými vrstvami.⁹⁸ Nástupem divadelního umění jako preferovaného kulturního média pro veřejnost roste jeho společenský význam v jednotlivých lokalitách. Stává se z něho pevná kulturní instituce, která mnohdy významně ovlivňovala i vnitřní samosprávu měst. Je tedy však na místě, položit si otázku: Jak divadelní život na maloměstě působil na město samotné? Jaká role byla divadlu v dané lokalitě prisuzována a jak spolky, které divadelní činnost provozovaly, formovaly

⁹⁸ ČERNÝ, František. Diváci českého divadla v 19. století. In: MARTINOVSKÝ, Ivan a Kristina KAISEROVÁ. *Umění a veřejnost v 19. století: sborník příspěvků ze symposia pořádaného 7. a 8. března 1996 ve Státní vědecké knihovně v Plzni*. Ústí nad Labem: Albis international, 1998, s. 27-41. ISBN 80-86067-18-1.

maloměstské prostředí? Předmětem našeho bádání je ovšem otázka, jakou roli hrál divadelní život v Nechanicích, tedy v typickém maloměstském prostředí.

4.1 Maloměstské spolky jako zprostředkovatelé divadelní kultury

Již několikrát byly Nechanice nazvány typickým malým městem 19. století. Jejich velikost, počet obyvatel, ale i literární obraz, to vše přispívá k tomu, jak můžeme toto městečko chápat. V kontextu maloměsta, kterým byly i Nechanice, plnilo divadlo multifunkční roli jako kulturní, společenské a historické centrum, které formuje a reflektuje místní identitu a místní kulturní dědictví. Předpokladem pro zrod divadelního života města je také vznik spolků, které budou divadlo provozovat. Vedle divadelních souborů nacházíme i na malých městech spolky, jež vykazovaly menší, či větší divadelní aktivitu, kterou následně můžeme nazvat ochotnickým divadlem. Při zkoumání divadelního života je tak potřeba nezaměřovat se jen na spolky, jejichž hlavní činností bylo divadlo, ale také na ty zbývající. Spolkový život nejen v Nechanicích je pro samotné město velmi důležitý, a to nejen proto, že spolky představují neoddelitelnou součást sociokulturních struktur, ale také reflektují dynamiku a sílu místních komunit.

Vývoj spolkového života v maloměstech můžeme sledovat v závislosti na událostech, které formovaly místní vývoj města. Potřeba sdružovat se a tvořit spolky patří v historii mezi jednu z nejzákladnějších potřeb. Ještě předtím, než spolky a jejich tvorba byly kodifikovány zákony, se lidé scházeli a vytvářeli společenství. Spolky, původně zaměřené na podporu profesí nebo náboženských zájmových skupin, se postupně staly místem pro rozvoj kulturního, vzdělávacího či sportovního života v rámci měšťanského prostředí. K roku 1890 je v českých zemích zapsáno a registrováno celkově 11 428 spolků. Spolkovou činnost můžeme vnímat jako občanskou iniciativu, která je sice sledována státní mocí, ale do vnitřní infrastruktury spolku zasahuje jen zcela okrajově.⁹⁹ Jeden z prvních zákonů ovlivňující spolkový život byl vydán Františkem Josefem I. 26. prosince 1852 a bývá označován jako „starý rakouský

⁹⁹ NOVOTNÝ, Jan. Úloha spolků v uměleckém a kulturním životě v Čechách na sklonku 19. století. In: MARTINOVSKÝ, Ivan a Kristina KAISEROVÁ. *Umění a veřejnost v 19. století: sborník příspěvků ze symposia pořádaného 7. a 8. března 1996 ve Státní vědecké knihovně v Plzni*. Ústí nad Labem: Albis international, 1998, s. 143-149. ISBN 80-86067-18-1.

spolkový zákon“. Tehdy zákon zaváděl povinnosti a restriktce, které se vztahovaly nejen na zákonné spolky, ale na jakékoliv společenství osob nebo majetku za určitým účelem. Povolení zpravidla vydával příslušný zemský úřad, avšak existují i případy, kdy spolek musel žádat Ministerstvo vnitra či panovníka. Podaná žádost o založení spolku musela obsahovat předem dané stanovy, které zahrnovaly podrobný plán činnosti spolku a jeho hlavní zaměření. Rozhodnutí o vniku spolku pak záleželo na příslušných státních orgánech, kdy byla posuzována jak předběžná žádost, tak jednotliví členové. Hlavním měřítkem bylo, aby plán spolku vyhovoval zákonným požadavkům a aby svou činností nevykazoval žádné protistátní jednání. K další úpravě spolkového zákona dochází až v roce 1867, který se vztahoval už jen na nevýdělečné právní subjekty, osoby sdružující se v právně kodifikovaném spolku, se společnými zájmy a účelem. Rakouský spolkový shromažďovací zákon byl oproti předchozím zákonům mnohem liberálnější a ke spolkům a jejich vedení více benevolentnější.¹⁰⁰ V závislosti na této uvolněnější atmosféře se spolkový život na konci 19. století ještě více vyvíjí. V městském prostředí se tak postupně utvářely spolky, které měly přímý vztah k umění, a svojí činností pomáhaly formovat tehdejší společnost a kulturu. Soupis spolků rozděluje dohromady 28 druhů, ze kterých do umělecké složky patří především pěvecké a hudební spolky, umělecké, které sdružovaly registrované umělce, čtenářské a osvětové vzdělávací spolky a v neposlední řadě spolky divadelních ochotníků. Všechny tyto zmíněné spolky pak vykazovaly uměleckou aktivitu, ale jen hrstka z nich tvořila také divadelní inscenace.¹⁰¹

Maloměstský spolkový život je charakterizován svou rozmanitostí sdružení a organizací, které reflektují různé zájmy a potřeby místních obyvatel. V Nechanicích se spolkový život začínal probouzet v druhé polovině 19. století, kdy vznikají první pěvecké a tělovýchovné spolky, což bylo dáno vlivem politické situace, ale také uvolněním stanov spolkového zákona. Největším problémem při zakládání spolků na malých městech bylo finanční hledisko, neboť oproti velkým městům nedisponovala maloměsta tak širokými prostředky. Dále také můžeme jako problémové faktory

¹⁰⁰ ZACHOVÁ, *Právo shromažďovací*. Brno, 2020, s. 14-16. bakalářská práce (Bc). Masarykova univerzita. Vedoucí práce Petr Havlan.

¹⁰¹ NOVOTNÝ, Jan. Úloha spolků v uměleckém a kulturním životě v Čechách na sklonku 19. století. In: MARTINOVSKÝ, Ivan a Kristina KAISEROVÁ. *Umění a veřejnost v 19. století: sborník příspěvků ze symposia pořádaného 7. a 8. března 1996 ve Státní vědecké knihovně v Plzni*. Ústí nad Labem: Albis international, 1998, s. 143-149. ISBN 80-86067-18-1.

vnímat nedostatek dobrovolníků, stárnutí členů a s tím související odliv mladých studentů do větších měst. I přes všechny tyto okolnosti byl spolkový život na malých městech poměrně rozsáhlý. V Nechanicích vzniká na konci 19. století spolek včelařů nebo Okrášlovací spolek, který zajišťoval zvelebování Nechanic a okolí. Jan Tichý ve své práci věnující se analýze jednotlivých nechanických spolků zjišťuje, že od roku 1880 až do roku 1945 existovalo paralelně vedle sebe 41 spolků, které však průběžně vznikaly a zanikaly. Sám konstatuje, že vzhledem k velikosti města a počtu jeho obyvatel se jedná o velmi zarážející číslo. Nechanice však byly pro své okolí nejen centrem kultury a obchodu, ale také centrem spolkového života. Můžeme tedy usuzovat, že vzhledem k počtu spolků jejich členové nebyli jen občané městečka, ale i lidé z jiných přilehlých obcí.¹⁰²

Spolkový život maloměsta představuje jeden z aspektů sociálního, kulturního a komunitního života, který formuje a ovlivňuje životy místních obyvatel. S oddělením volného času od toho pracovního vznikají místa a organizace, které slouží jako platforma pro sdružování lidí. Spolky se tak staly běžnou součástí života obyvatel a místem trávení jejich volného času. Sdružovaly osoby se stejnými zájmy a poskytovaly tak místo nejen pro osobní rozvoj, ale také pro budování společenských vazeb. V Nechanicích byl spolkový život překvapivě rozmanitý a v mnohých případech jednotlivá uskupení zasahovala i do obecní samosprávy města.

4.2 První dějství: Zrod divadelního života v Nechanicích

Umění čím dál více vstupuje do života měst a podílí se na jeho rozvoji. Dominantní roli začínají hrát konstituující se měšťani, kteří se na jedné straně stávají konzumenty uměleckých hodnot, ale také samotnými producenty. Život měst, který sice byl propojený s okolním světem, ale stále si udržoval poměrně uzavřený charakter, začal na sklonku 18. století postupně přejímat vnější vlivy. S formováním novodobého českého národa, rozvojem komunikací, zejména díky železniční trati, se izolace měst postupně zmenšovala. Jeho obyvatelé se postupně omezili ve své vlastní umělecké tvorbě a stále více byli ochotni nahradit ji konzumací děl dovezených do města zvenčí. Tato skutečnost však platila především v případě větších a středně velkých měst a pro

¹⁰² TICHÝ, Jan. *Spolkový život v Nechanicích v první polovině 20. století*. Olomouc, 2016. diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Vedoucí práce Karel Konečný.

dovoz jiného umění než toho divadelního. V malých městech, kde byla společnost stále provázaná velmi silnými sousedskými vazbami, se stále udržovala tradice lokálního umění a jeho tvůrců. Tato tradice se uchovávala po celé 19. století a měla pro život malých českých měst stále velkou váhu. Mentalita tehdejší společnosti, kdy se lidé nespokojili pouze s přejímáním uměleckých impulsů z okolního světa, byla postavena na touze vytvářet své vlastní umění. Tato potřeba vytváření místního umění dala tak vzniknout různým druhům ochotnického divadla měšťanského typu, které suplovalo profesionální divadelní produkci.¹⁰³

O nechanickém divadelním životě můžeme začít dle dochovaných pramenů mluvit až počátkem 19. století. Před tímto obdobím nejsou dochované žádné zmínky o tom, že by se v Nechanicích divadlo hrálo, nebo mělo jakoukoliv stálou scénu. Můžeme však uvažovat o tom, že i do tohoto malého městečka jezdilo divadlo kočovné, jak bylo zvykem během 18. století. S počátkem 19. století, kdy roste význam měst a probíhají procesy s tím spojené, roste i zájem o divadelní produkci. V okolních městech se začínají tvořit první ochotnické soubory a nechaničtí si tento fakt začínají také uvědomovat. Nechanice se nacházejí mezi dvěma většími městy, které více či méně toto maloměsto ovlivňovaly. V již zmíněném Hradci Králové začíná působit V. K. Klicpera a formuje se tak první divadelní uskupení. V Novém Bydžově je pak první ochotnické divadlo zaznamenáno na začátku třicátých let.¹⁰⁴ Vznik místních divadelních souborů je často podmíněn impulsy z okolních větších měst, odkud obvykle přicházejí studenti, kteří se po ukončení svého studia vracejí do svých rodných oblastí. Jejich podněty a iniciativa pak často vede k založení nových divadelních souborů v těchto lokalitách. Nositeli nových impulsů se stali mladí studenti z hradeckého gymnázia pod vedením profesorů Josefa Chmely a V. K. Klicpery. Ti v roce 1842 založili první divadelní soubor.¹⁰⁵ Tato skutečnost byla zaznamenána v časopisu Květy v září téhož roku a později i v časopise Lumír. *„I letos si opět v Nechanicích česká Thalie svůj skrovný chrámek rozbila, v němžto tamější ochotníci k dobrému oučelu několik her na prkna přivedli. Nemohu však, bohužel chvalitebného*

¹⁰³ ČERNÝ, František. Místo divadla v životě českých měst v 19. století. In: FREIMANOVÁ, Milena. *Město v české kultuře 19. století*. Praha: Národní galerie, 1983, s. 52-67.

¹⁰⁴ *Databáze českého amatérského divadla* [online]. [cit. 2024-02-21]. Dostupné z: <https://www.amaterskedivadlo.cz/>

¹⁰⁵ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); sign. III.; III. Spisový materiál

o jednotlivém provozování her povědět, anto dílem nečetně shromážděno obecnstvo, dílem pak před prázdnými lavicemi nechutně připomínající hercové příčinu k tomu podali.“¹⁰⁶ Studenti, studující ve velkých městech, často navštěvovali tamní divadelní představení a nabyté zkušenosti získané při sledování divadelních inscenací následně uplatňovali při návratu do svých rodišť. Tímto způsobem se pak vytváří organická propojenost mezi velkými městy a maloměstským prostředím, která přispívá k obohacení jednotlivých kulturních složek. Musíme si však uvědomit, že ač byly tyto impulsy přínosné, studenti přijížděli do městečka jen v době prázdnin a během svátečních dnů. Vzhledem k omezenému času se tak ochotnická činnost nemohla ještě plně rozvinout.¹⁰⁷ Mimo studenty byl hlavním zřizovatelem divadla tehdejší místní kaplan František Novotný, který se i později ujal role režiséra. Ten se aktivně zapojoval a postupně bylo pod jeho vedením zakoupeno i potřebné vybavení. Prostory pro tvorbu divadla byly částečně zřízeny členy souboru na dluh, který byl následně celý splacen, avšak o tom, v jaké přesné budově se hrálo divadlo, nejsou dochované žádné zmínky. V jednom z dílů knihy *Divadelní ochotník*¹⁰⁸, která byla vydaná v roce 1863, se však můžeme dočíst, že výzdobu tehdejšího divadelního sálu vytvořil zcela zdarma malíř Jan Novopacký.¹⁰⁹ Činnost tohoto prvního ochotnického souboru však nebyla vůbec jednoduchá. Do té doby nebylo malé město zvyklé na jakoukoliv stálou divadelní scénu a ze začátku se tak soubor potýkal s nedostatečným zájmem ze strany publika a zároveň se značnou kritikou. První divadelní produkce v českých městech za dobu, kdy probíhalo národní obrození, byla v porovnání s jinými událostmi, které vykazovaly divadelní rysy, omezena na relativně úzký okruh lidí. Zatímco tradiční pašijové hry, masopustní průvody a vystoupení kočovných herců se konaly před širokým obecnstvem, první ochotnická představení se odehrávala v malých

¹⁰⁶ RAUPACH, Ernst Benjamin Salomo a MIKULÁŠ BOLESLAVSKÝ, Josef. *Divadelní ochotník: repertorium pro milovníky soukromých divadel*. V Praze: Nákladem knihkupectví Mikuláše a Knappa, 1863

¹⁰⁷ ČERNÝ, František. Diváci českého divadla v 19. století. In: MARTINOVSKÝ, Ivan a Kristina KAISEROVÁ. *Umění a veřejnost v 19. století: sborník příspěvků ze symposia pořádaného 7. a 8. března 1996 ve Státní vědecké knihovně v Plzni*. Ústí nad Labem: Albis international, 1998, s. 27-41. ISBN 80-86067-18-1.

¹⁰⁸ RAUPACH, Ernst Benjamin Salomo a MIKULÁŠ BOLESLAVSKÝ, Josef. *Divadelní ochotník: repertorium pro milovníky soukromých divadel*. V Praze: Nákladem knihkupectví Mikuláše a Knappa, 1863.

¹⁰⁹ Jan Novopacký (1821-1908) byl český malíř a ilustrátor, známý svými precizními portréty a krajinářskými pracemi. Během svého pobytu v Nechanicích se mu stala okolní krajina inspirací pro některé jeho krajinomalby. Ty zachycovaly zelené lesy, potoky a louky. In: BERGEROVA, Zuzana. *Jan Novopacký: Obrazy a kresby v České republice*. Bakalářská práce. Olomouc, 2018.

uzavřených místnostech, a viděla je tak jen poměrně malá skupina diváků.¹¹⁰ To mohlo ovlivňovat i vybírání repertoár. Již v předchozích kapitolách bylo zmíněno, že si první ochotníci vybírali především hry českých a lokálních autorů. Pod tlakem národního uvědomění i na českých maloměstech stále doznívá obrozenecký repertoár. Divadelní představení byla obvykle realizována amatérskými skupinami vlastenecky orientovaných jedinců, kteří získali povolení pro jednu konkrétní hru. Do roku 1850 bylo uvedeno několik divadelní her, jejichž přesný počet není zcela jistý. I přesto, že v repertoáru nacházíme hned dvě hry od Klicpery, populární *Divotvorný klobouk* a *Loketský zvon*, které zapadají do tehdejší vlny obrozeneckých her, je dramaturgie souboru překvapivě rozmanitější. Hned dvě reprízy se dostaly Moliérově hře *Bezděčný lékař*¹¹¹, která je volně inspirovaná italskou komedií dell'arte a jejíž první překlad vyšel v Hradci Králové v roce 1825. Od tohoto dramatika ochotníci inscenovali ještě *Lakomce*, který byl velmi oblíbený na pražské profesionální divadelní scéně. Hry byly uváděny zpravidla pouze jednou a výhradně v českém jazyce, a to, že se nějaké z nich dostalo reprízy, značilo o nadměrném zájmu publika. Dále byla uváděna i překladová dramata, z němčiny přeložený *Dům na silnici* nebo *Pes venkovana*. Dramaturgická pestrost byla zachována i přesto, že průměrný repertoár padesátých let sestával z obrozeneckého repertoáru a kopírováním her cestovních společností. Pro divadelní život českých měst bylo běžné, že se vedle českého ochotnického divadla hrálo i to německé. Jeho divácká základna však nebyla tolik početná a postupně jich ubývalo. O německém divadle v Nechanicích nejsou žádné zmínky. Je zajímavé, že první členové ochotnického souboru se skládali především z mladých studentů pocházejících nejen z Nechanic, ale také Hradce Králové a Hořic. Mezi nimi najdeme i otce budoucího ministra financí Františka Rašína¹¹², Jana Žabku nebo Ignáce Bohdaneckého, z Hradce Králové pak Antonína Fabiana a z Hořic Josefa Huttera.¹¹³ Soubor se taky potýkal s finančními problémy, nedostatkem času jednotlivých členů, ale také s částečným nepřijetím od publika. V této době se také ochotníci nemohli

¹¹⁰ ČERNÝ, František. Místo divadla v životě českých měst v 19. století. In: FREIMANOVÁ, Milena. *Město v české kultuře 19. století*. Praha: Národní galerie, 1983, s. 52-67.

¹¹¹ Komédie *Bezděčný lékař*, dnes známá pod názvem *Lékařem proti své vůli*

¹¹² František Rašín (1830-1903) narozen v Nechanicích, byl pekař a pozdějším starostou Nechanic. Jeho syn Alois Rašín se později stal politikem a ministrem financí. In: František Rašín. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2024-02-21]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Franti%C5%A1ek_Ra%C5%A1%C3%ADn

¹¹³ RAUPACH, Ernst Benjamin Salomo a MIKULÁŠ BOLESLAVSKÝ, Josef. *Divadelní ochotník: repertorium pro milovníky soukromých divadel*. V Praze: Nákladem knihkupectví Mikuláše a Knappa, 1863.

spolehnout na jakékoliv příspěvky ze strany vedení města, které tehdy zastupovali rychtáři, a to i přesto, že jedním z rychtářů byl Antonín Matějovský, který byl zároveň členem divadelní jednoty. Rychtáři byli uměle dosazováni na své pozice vrchností a plnili tak určitou formu obecní samosprávy.¹¹⁴ První etapa nechanického divadelního života končí v roce 1850 vyhořením prostor dřevěného divadla. Je známo, že posledním představením, odehraném ve starém divadelním sále, byla jednoaktová masopustní fraška *Dům na silnici*, kde účinkovali Ignác Bohdanecký, Antonín Matějovský a Josef Hutter. Příčina požáru divadla není zřejmá, avšak po tomto aktu divadelní život v Nechanicích znovu utichl. Z města také odchází režisér František Novotný.¹¹⁵

Během první poloviny 19. století začala být i malá města prostorem pro kulturní vyjádření a centrem společenského dění. Do života nechanických obyvatel divadlo prostupuje sice pomalu, avšak začíná se formovat a nabývat zcela nových podob, a stává se tak zábavním a kulturním prostředím. Prvotní impulsy, jako i v jiných malých městech, přichází od studentů vracějících se z nově tvořícího se centra ochotnického divadla, Hradce Králové. Pod vedením místního kaplana nově vzniklá divadelní společnost zahajuje svoji činnost, buduje divadelní prostory a inscenuje první hry. Do té doby si však městečko, neznalé stálého ochotnického divadla, musí na tyto nové divadelní impulsy zvykat. Postupně si ochotníci budují diváckou základnu a uvádějí několik divadelních inscenací. Jejich repertoár je značně rozmanitý a uvádějí jak české, tak zahraniční překladové hry. V tuto chvíli nemůžeme ještě mluvit o nijak rozšířené divadelní tradici, která by pro město měla výrazný význam. I přesto první ochotníci položili základy divadelní kultury, která se sílícím divadelním hnutím v českých zemích postupně nabývala na síle a důležitosti.

¹¹⁴ PÁSZTOROVÁ, Žaneta. *Lokální elity v obecní samosprávě. Nechanice 1890-1918*. Pardubice, 2012. diplomová práce (Mgr). Univerzita Pardubice. Vedoucí práce: Marie Macková.

¹¹⁵ RAUPACH, Ernst Benjamin Salomo a MIKULÁŠ BOLESLAVSKÝ, Josef. *Divadelní ochotník: repertorium pro milovníky soukromých divadel*. V Praze: Nákladem knihkupectví Mikuláše a Knappa, 1863.

4.3 Druhé dějství: První Jednota divadelních ochotníků

První polovina 19. století společně s národním obrozením položila základ nejen pro mimořádně hustou divadelní síť, ale také z něj udělala instituci, která postupně nabývala společenského významu. Rostoucí vliv divadla na město Nechanice tak můžeme sledovat v závislosti na konstituování první Jednoty divadelních ochotníků. Divadlo je znovuobnoveno v roce 1861 za příspěvku hraběte Jana Nepomuka Františka Harracha. Ten ochotníkům daruje vybavení z nevyužitého divadla v Konárovicích, vzdáleného od Nechanic asi čtyřicet kilometrů. Tamní divadlo bylo podle záznamů nevyužívané a zdejší divadelní život začíná až v roce 1899, kdy divadlo začala hrát konárovičská Čtenářská beseda.¹¹⁶ Podpora ochotníků hraběcí rodinou pokračovala i darováním divadelních prostor umístěných v hospodářské budově, která sousedí se zámek Hrádek u Nechanic. „*V Nechanicích věnovala osvícená paní hraběnka z Harrachu českým ochotníkům divadlo, na kterém s pochvalou provozovali veselohry. Po tak zdařilém začátku ochotníků těší se v Nechanicích a v okolí každý již na jaké pokračování na pěkné započaté národní dráze ochotnické v době postní.*“¹¹⁷ Pokud vezmeme v potaz sociální strukturu maloměsta, šlechta byla vedle církve ještě dlouhou dobu figurujícím vzorem a pro divadelní život v Nechanicích hrála významnou roli. Nejen že divadlo finančně podporovala, ale také navštěvovala jednotlivá divadelní představení. V některých případech se amatérskému divadlu věnovali i aristokraté, kteří si nechávali na svých sídlech budovat malá divadla. Jednalo se o velmi izolovanou činnost, která neměla pro život měst větší význam.¹¹⁸ O tom, zda se i zámecká rodina divadlu věnovala, nejsou žádné zmínky, přestože v severním křídle zámku bylo zbudováno divadlo. Ochotníci v tomto prostoru měli k dispozici ústřední horkovzdušné vytápění díky několika kotlům umístěným ve sklepních prostorách, samostatné šatny nacházející se za jevištěm a nevelké hlediště, které dokázalo pojmout nanejvýš třicet osob.¹¹⁹ Prostory zámeckého divadla využíval

¹¹⁶ Konárovice: Databáze českého amatérského divadla [online]. [cit. 2024-02-21]. Dostupné z: <https://www.amaterskedivadlo.cz/>

¹¹⁷ Lumír: beletristický týdeník. Praha: Kateřina Jeřábová, 1860, 5.(1). ISSN 122-02-0243.

¹¹⁸ ČERNÝ, František. Místo divadla v životě českých měst v 19. století. In: FREIMANOVÁ, Milena. *Město v české kultuře 19. století*. Praha: Národní galerie, 1983, s. 52-67.

¹¹⁹ NOSEK, Petr, *Státní zámek Hrádek u Nechanic: Průvodcovský text*, s. 24, 2005

spolek do roku 1872, kdy město zakupuje původní budovu hostince „U Zeleného stromu“, kterou postupně začíná přestavovat na radnici se sálem a jevištěm.¹²⁰

O této etapě nechanického divadla však existuje jen velmi málo pramenů. Největším zdrojem informací je kniha *Divadelní ochotník*. Zde je uvedeno, že ředitelem tehdejší divadelní společnosti se stal Emanuel Melichar, kterého v jeho funkci nahradil Ignác Bohdanecký, člen původního souboru z roku 1842. Nově založený soubor však pozbýval jakékoliv právní zakotvení a šlo spíše o nahodilou skupinu bez názvu, která tvořila divadelní hry. Členské složení souboru se také proměnilo, základ už netvořili studenti a občané přilehlých vesnic, ale spíše starousedlíci a převážně občané Nechanic. Mezi ně pařil Theodor Matějovský, Antonín Štoček, Josef Vitoch nebo František Andrlé. I přes malé zastoupení se zde objevují také ženy, zmíněné jsou Josefa Hlavová, Anna Matějovská a Františka Rodová. I přesto, že tato divadelní etapa v pořadí druhého nechanického spolku, který se věnoval divadlu, nebyla pro město nijak výrazná, je jisté, že si nechaničtí občané na divadelní život začali zvykat. Návštěvnost představení se zvyšovala a výtěžky z představení začínaly být věnované i na dobročinné účely. Výnosy z divadelních představení *Obžinky*, *Štěkavec*, *Divotvorný klobouk* nebo *Láska v nárožním domě* byly sečteny a věnovány městskému ústavu pro chudé děti. Zbytek peněz vybraných za hry *Jeden z nás se musí oženit*, *Duch času* a *Pan Čapek* byl věnován na zrestaurování soch dvou svatých, sv. Jana a sv. Anny, na náměstí.¹²¹ Oproti prvnímu spolku, jehož činnost nevykazovala nějaké větší zisky, které sloužily především na rozšíření divadelního inventáře, se tento nově vzniklý spolek pod vedením ředitele Melichara snažil svou činností přispívat k zvelebování města. Do této doby však můžeme o divadelním životě v Nechanicích mluvit pouze na místní úrovni bez většího přesahu do divadelního dění v Čechách. V tehdejších periodikách a novinách nenacházíme o Nechanicích v souvislosti s divadlem žádné zmínky.

V roce 1870, kdy už necelé tři roky probíhala stavba Národního divadla, přišly vážnější finanční potíže. Finanční obnosy z dobročinných sbírek už nestačily na

¹²⁰ RAUPACH, Ernst Benjamin Salomo a MIKULÁŠ BOLESLAVSKÝ, Josef. *Divadelní ochotník: repertorium pro milovníky soukromých divadel*. V Praze: Nákladem knihkupectví Mikuláše a Knappa, 1863.

¹²¹ Tamtéž

pokrytí veškerých nákladů, a tak se výbor pro stavbu divadla obrátil i na veřejnost. Vedle krejcarových sbírek pořádaných v pražských hostincích se do podpory zapojili i jednotlivci, mezi kterými výrazně vynikala herečka *Otilie Sklenářová – Malá*.¹²² Ta se vydala na divadelní štaci do různých měst, kde hrála a účastnila se tamních divadelních představení ve prospěch Národního divadla. Z celkem dvaceti navštívených měst, mezi kterými byl Litomyšl, České Budějovice, Hradec Králové nebo Brno, navštívila i Nechanice.¹²³ To, že si vybrala právě toto nijak výrazné město, mohlo mít svou příčinu u tehdejšího majitele nechanického panství Jana Nepomuka Františka Harracha, který byl znám pro svou vehementní podporu umění. Ten, jako předseda Matice české, podporoval myšlenku stavby Národního divadla a sám se zúčastnil i položení základního kamene. „*Vzhůru ať se nese divadlo ku rozkvětu řeči a literatury české. Za právo a zdar, za slávu jazyka československého*“.¹²⁴ Příjezd profesionální herečky přinesl do jinak klidného maloměstského života nečekanou vlnu vzrušení a zájmu. Občané se ještě před jejím příjezdem zúčastnili hromadného úklidu náměstí a okolních ulic.¹²⁵ Na nechanickém jevišti vystoupila 30. 8. 1873 s divadelní hrou *Na rozcestí*, napsanou s největší pravděpodobností Zdeňkem Kolovratem-Rychnovským. Jeho hry uváděné především Prozatímním divadlem byly v malých městech v té době velmi populární díky jednoduché zápletce a ději, který byl situován právě do současných měšťanských kruhů.¹²⁶ Taková událost byla významná nejen pro obyvatele, kteří měli příležitost setkat se s významnou herečkou, ale také zvýšením zájmu o divadlo samotné. Soubor doufal, že místní kulturní scéna dostane nové impulsy, které zvýší zájem o divadelní produkci mezi širší veřejností. Díky Otilii Sklenářové-Malé pak stavební výbor získává okolo 4 200 zlatých pro pokračující stavbu

¹²² Otilie Sklenářová-Malá (1844-1912) byla česká divadelní herečka, která byla ve své době považována za vzor ideální moderní ženy. Svou hereckou kariéru započala v Prozatímním divadle a po dostavbě Národního divadla dostala angažmá v tamním souboru, kde setrvala až do roku 1903. Otilie Sklenářová-Malá. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-[cit. 2024-02-21]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Franti%C5%A1ek_Ra%C5%A1%C3%ADn

¹²³ PACOVSKÝ, Jaroslav. *Historie budovy Národního divadla*. Praha: Panorama, 1983, s. 85-90.

¹²⁴ LUŠTINEC, Jan. Jan Nepomuk František hrabě Harrach. In: LUŠTINEC, Jan, Petr NOSEK a Adam REJHA. *Harrachové: vznešenost zavazuje*. 1. Národní památkový ústav, 2023, s. 131-165. ISBN 978-80-906784-6-0.

¹²⁵ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice: obrázky ze života a historie města*. Hradec Králové: Garamon, 2018, s. 50. ISBN 978-80-86472-76-8.

¹²⁶ *Databáze českého amatérského divadla* [online]. [cit. 2024-02-21]. Dostupné z: <https://www.amaterskedivadlo.cz/>

Národního divadla. Tuto návštěvu samotná herečka vnímala nejen jako benefici, ale také jako jisté poslání šířit české divadlo mimo Prahu, do menších měst a na venkov.¹²⁷

Návštěva profesionální herečky, a s tím související kulturní ruch měl za následek vzrůstající zájem o divadelní představení. Všechny tyto impulsy tak vedly k řádnému ustanovení Jednoty divadelních ochotníků v září 1883. Jednota byla utvořena na základě již zmíněného zákona o spolcích ze dne 15. listopadu 1867.¹²⁸ Ten byl k zakládání spolků relativně liberální a státní úřady mohly založení spolku zakázat jen v případech, kdyby spolek a jeho stanovy účelně odporovaly zákonu. Zahájení činnosti spolku muselo být vždy oznámeno zemské vládě s dostupným předstihem. Jednota divadelních ochotníků proto začala již v září připravovat žádost, kterou musel doprovázet detailně specifikovaný účel, prostředky k dosažení účelu, práva a povinnosti členů, ale také informace o vnitřní struktuře správy spolku. Žádost musela být podána vždy v pěti exemplářích, každý z nich pro jiné účely, a příslušný orgán pak měl čtyřtydenní lhůtu na rozhodnutí, zda spolku dovolí jeho činnost.¹²⁹ Zmíněné právnické náležitosti, které jednota musela splnit, vedly k tomu, že první schůze jednoty byla svolána až na 24. února 1884. Toto první spolkové shromáždění muselo být s dostatečným předstihem s lhůtou minimálně 24 hodin oznámeno příslušnému úřadu společně s udáním místa konání a přesného času. Schůze se pak směli zúčastnit jen členové spolku a případně jejich přizvaní hosté, jejichž jména musela být řádně zapsána do protokolu schůzí. Tyto protokoly vedené na jednotlivých oficiálních schůzkách byly pak neocenitelným pramenem k výzkumu lokálního ochotnického souboru, a tudíž i divadelního života. Nově vzniklá Jednota divadelních ochotníků se scházela pravidelně, a to několikrát do měsíce, převážně za účelem naplánování následujícího divadelního představení a poté pro jeho zhodnocení, tedy krátce po jeho odehrání. Na prvním spolkovém zasedání, kterého se zúčastnilo šestnáct lidí, byly přečteny a schváleny jednotlivé stanovy a proběhlo hlasování o funkcích jednotlivých členů jednoty. Za ředitele byl zvolen právník Josef Štolba a do výboru zvoleni dvanácti hlasy Norbert Žabka, Vít Žabka a Josef Sláva, deseti hlasy Karel Bohdanecký a Ferdinand Flum a šesti hlasy jediná žena Františka Skalická. Vedle volby výboru byl

¹²⁷ PACOVSKÝ, Jaroslav. *Historie budovy Národního divadla*. Praha: Panorama, 1983, s. 85-90.

¹²⁸ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 1; ukl. j. 1 kniha; Protokoly schůzí

¹²⁹ KOCIÁNOVÁ, Klára. *Vývoj sdružovacího práva v ČSR*. Olomouc, 2010, s. 12, Diplomová práce (Mgr). Univerzita Palackého v Olomouci. Vedoucí práce Marie Marečková.

vybrán předběžný repertoár, který zahrnoval nastudování dvou frašek, *Bratrance* od Josefa Štolby a *On nežárli* společně se soupisem obsazení jednotlivých rolí. Tato skutečnost, že se v tomto protokolu objevuje také kompletní obsazení je však ojedinělá a dále takové údaje už nenacházíme.¹³⁰

Hereckou základnu zpravidla tvořili měšťané různého sociálního postavení a povolání, zatímco vedení souboru sestávalo z kulturně vyspělejších měšťanů s pokrokovými názory a širším obzorem. Mezi takové měšťanské elity patřil i Josef Štolba, s nímž je později spojovaná celá jedna etapa nechanického divadelního života. Už od vzniku jednoty se vyskytovaly obtíže s obsazením ženských rolí, neboť část měšťanstva ženy na jevišti odmítala. Postavení herců ještě během 19. století bylo velmi vrtkavé a na společenském žebříčku se drželo poměrně nízko. Výjimku tvořili herci pevných kamenných divadel ve velkých městech, kde si herci vydobyli své postavení a slávu. Žena v divadelním světě však své postavení měla ještě těžší. Žena herečka totiž zaujímala stejné postavení jako její kolegové, a i přesto byla mnohdy umělecky diskriminována. Můžeme uvažovat o tom, že stát se herečkou znamenalo určitý emancipační akt, což nekorespondovalo s tehdejší měšťanskou morálkou. Ochotnické divadlo bylo ale vnímané jinak. Přesto, že většinou část tvořili muži, i ženy měly ve spolku své řádné postavení. Nejčastěji se jednalo o mladé neprovdané dcery mužských členů spolku a později i jejich manželky.¹³¹ Mezi členy, kteří zakládali nechanickou Jednotu divadelních ochotníků, nacházíme hned šest žen.¹³² S tímto faktem souvisí i pohled měšťanů na ochotnické divadlo, které bylo vnímáno jako volnočasová aktivita vhodná i pro ženy. Divadelníci šířili českou divadelní kulturu, národní jazyk a manifestovali svou národní identitu.

Právní ustanovení Jednoty divadelních ochotníků a povolení jejího fungování od zemských úřadů však nebylo to jediné, co soubor potřeboval, aby mohl zahájit svou plnohodnotnou činnost. Divadelníci vyžadovali prostory, kde by se scházeli, zkoušeli a především vystupovali, a ty jim mohlo nabídnout pouze město. Ano, můžeme

¹³⁰ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 1; ukl. j. 1 kniha; Protokoly schůzí

¹³¹ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016, s. 219-225. ISBN 978-80-246-3540-8.

¹³² Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 1; ukl. j. 1 kniha; Protokoly schůzí

namítnout, že předchozí soubor měl k dispozici zámecké divadlo, které bylo plně vybavené, avšak tyto prostory se zdály být pro novou jednotu nedostatečné. V první řadě se zámek nenacházel přímo v Nechanicích, proto bylo pro členy náročnější docházet na zkoušky mimo město. Zároveň zámecké divadlo nedokázalo pojmout více než třicet diváků, ale primárně šlo o fakt, že prostory stále patřily hraběcí rodině a ta je předchozímu souboru zapůjčovala jen na jednotlivá vystoupení. Jednota ale potřebovala stabilní a autonomní prostředí. Za tímto účelem tak byla ustanovena dohoda mezi jednotou a městem Nechanice o propůjčení divadla a veškerého tehdejšího příslušenství, které k němu náleželo. Je nutné dodat, že se nejednalo o samostatnou budovu divadla či kulturní dům. Divadlem byly nazývány provizorní prostory v přízemí radnice, které sice městem byly uzpůsobeny ke kulturním akcím, ale po dlouhou dobu stále plně nevyhovovaly všem požadavkům jednoty.¹³³ Sál radnice se tedy stal městským divadlem i přesto, že nešlo o „městské divadlo“ v plném slova smyslu, ale bylo tak tehdejší společností vnímáno. V pozdějším průvodci po Nechanicku se psalo: „*Budova městské radnice byla v pozdějších letech přestavěna a umístěna v ní městské divadlo.*“¹³⁴ Budova radnice ležící na náměstí tak ochotníkům dala prostory ke hraní a zkoušení, ale ke schůzím a k občasným představením využívali také lokální hospody, a to především hostinec U Žídků. Pro maloměsto byla radnice nejen praktickým správním centrem, ale také významným symbolem měšťanské identity. Radnice, nacházející se na náměstí, byla nejen fyzickou reprezentací moci a autority místní správy, ale také určitou symbolickou reprezentací. Pronajmutí radničního sálu, který se stal synonymem a dějištěm veškerých kulturních aktivit, znamenalo pro ochotníky jisté výsadní postavení. Radnice tak, jakožto symbol městské autority a kultury, poskytovala divadelníkům významné prostorové a institucionální stabilní zázemí pro provozování jejich umělecké činnosti. Tento krok byl pro ochotníky velmi zásadní, neboť jim umožnil získat pomyslnou legitimitu a vážnost v očích občanů maloměsta. Stabilní scéna znamenala lepší dostupnost a využívání prostor radnice pro divadelní představení přispělo k jejich společenské adaptaci a uznání. Tímto způsobem se divadelní scéna stala neoddělitelnou součástí veřejné sféry a přispěla k rozvoji míst kulturní identity.

¹³³ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 1; ukl. j. 1 kniha; Protokoly schůzí

¹³⁴ VANČURA, Bohumil. *Nechanicko*. Praha: P. Krobner, 1913, s. 6.

O veškeré právní náležitosti jednoty se staral její ředitel Josef Štolba působící v Nechanicích jako právník a notář. Právě ten vyjednal relativně benevolentní podmínky pro užívání městského divadla a stal se tak prostředníkem mezi městskou radou a jednotou. Spolupráce mezi městskými institucemi a ochotníky ukazuje na vzájemnou interakci mezi kulturou a politikou v rámci urbanistického prostředí 19. století. I přesto, že radniční sál byl následně využíván městem k pořádání plesů a později i k promítání filmů,¹³⁵ jednota nabyla dojmu, že na městské divadlo získala jakýsi monopol. Josef Štolba u vedení města, v jehož čele stál až do roku 1885 Theodor Matějovský, vyjednal správu městského divadla. Není ale doloženo, že by byla podepsána jakákoliv smlouva, která by zavazovala nově vzniklou jednotu hradit nějaký finanční obnos za pronájem. Město tedy doslovně svěřilo správu divadla Jednotě divadelních ochotníků. Jak moc se toto „slovíčkaření“ zdá být banálním, je pro nadcházející vývoj postavení divadla na maloměstě velmi důležité. Starosta Matějovský, který byl také členem a ředitelem bývalých ochotníků, vznik divadla podporoval a tuto podporu si udržela jednota i během funkčních období nadcházejících starostů.¹³⁶ Od roku 1885 a po další tři roky nastala ve vedení města obtížná situace, kdy byl sice zvolen obecní výbor, ale zvolený starosta Karel Bok nebyl schválen u příslušných nadřízených orgánů, a proto veškerá rozhodnutí konal Norbert Žabka jakožto úřadující první radní. V tomto okamžiku můžeme říci, že elity nově vzniklé obecní samosprávy začínají pronikat do divadelního života, jelikož Norbert Žabka vykonával zástupce divadelního ředitele Josefa Štolby. Už u předchozích případů jsme viděli, že vedoucí postavy městské samosprávy byly členy ochotnického souboru, ale v tomto okamžiku se tyto dva světy začínají čím dál tím více prolínat. Vlivem Žabky byla provedena přestavba radnice, která pro jednotu znamenala zlepšení podmínek pro hraní divadla. Proběhla přestavba galerie, byly vymalovány jednotlivé místnosti včetně divadelního sálu. Na celou přestavbu dohlížela stavební komise a celková částka za úpravy se vyšplhala na částku tří tisíc zlatých.¹³⁷ Sama Jednota divadelních ochotníků tuto skutečnost brala velmi vážně, a protože se považovala za částečného „vlastníka“ městského divadla, pořídila do nově upraveného sálu veškeré vybavení

¹³⁵ MICHALIČKA, Josef a Jan KINSKÝ. *Nechanice a okolí: v historii a dnes*. Nechanice: Místní národní výbor v Nechanicích, 1983, s. 15.

¹³⁶ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 1; ukl. j. 1 kniha; Protokoly schůzí

¹³⁷ PÁSZTOROVÁ, Žaneta. *Lokální elity v obecní samosprávě. Nechanice 1890-1918*. Pardubice, 2012. diplomová práce (Mgr). Univerzita Pardubice. Vedoucí práce: Marie Macková

jeviště včetně rekvizit a založila divadelní knihovnu za celkové náklady překračující sto zlatých. Městské divadlo sice poskytlo divadelníkům prostory, ale veškeré rekvizity, kulisy a divadelní knížky si jednota musela obstarat sama. Dle jevištního inventáře jednota jako první pořídila osvětlení jeviště olejovými lampami za celkovou částku dvacet tři zlatých a tři krejčary.¹³⁸ Divadelní osvětlení bylo jedním ze základních předpokladů pro tvorbu inscenací. V osmdesátých a devadesátých letech profesionální divadla začínají přecházet k elektrickému osvětlení, což si maloměstské začínající divadlo nemohlo finančně dovolit, a proto zvolilo levnější a mnohem běžnější osvětlení olejovými lampami. V historii divadelního osvětlení se z tradičních svíček přešlo právě k olejovým lampám a následně ke svítiplynu. Ten byl ale v některých případech nevhodný pro osvětlení divadelní scény z důvodu jeho přehnané svítivosti. Naproti tomu olejové lampy neměly takový světelný rozsah a při jejich kombinaci se scéna dala nasvítit z vícera úhlů tak, aby jeviště dostalo přiměřenou hloubku.¹³⁹ Pro nechanické ochotníky bylo osvětlení jednou z nejnákladnějších, ale zároveň základních položek. Z toho důvodu každý rok svůj světelný arzenál rozšiřovali a obnovovali. V roce 1887 pak dochází k zakoupení úplně nových plynových lamp za 38 zlatých a 72 krejčarů. Je tak jisté, že město sice pořídilo osvětlení sálu a předsálí, ale jeviště si ochotníci museli nasvítit sami.¹⁴⁰ Scénické osvětlení však mělo v podstatě základní funkci vytvořit podmínky pro to, aby scény odehrávající se na jevišti byly dobře vidět. Divadlo zatím nepotřebovalo světlem tvořit prostor nebo dávat jiný rozměr jednotlivým scénám, šlo v podstatě o základ scénického světla. Lokální iluminace a stíny totiž byly doposud reprezentovány v dekoracích prostřednictvím malovaných technik a stále tak představovaly neodmyslitelnou složku výtvarné komunikace. Ochotníci v oblasti dekorací a kulis navazovali na tradici barokního divadla, kdy scénografické aranžmá bylo svěřeno uměleckým malířům. Ti koncipovali perspektivně správný obraz interiéru či exteriéru, jenž byl následně začleněn do struktury bočních kulis a zadního pozadí. U začínajících ochotníků bylo běžné, že prvním pořizovacím nákladem byly iluzivní typové dekorace

¹³⁸ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 16; ukl. j. 1 karton; Finanční náklady na jeviště a další zařízení divadla

¹³⁹ PŮMETL, Jan. Scénické osvětlování a česká společnost 2. poloviny 19. století. In: OTTLOVÁ, Marta, Milan POSPÍŠIL a Zdeněk HOJDA. *Průmysl a technika v novodobé české kultuře*. Praha: Ústav teorie a dějin umění ČSAV, 1988, s. 197-202.

¹⁴⁰ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 16; ukl. j. 1 karton; Finanční náklady na jeviště a další zařízení divadla

malované často na zakázku, v malých městech obvykle lokálními umělci.¹⁴¹ Jak víme z předchozích případů, předešlý spolek využil malíře Jana Novopackého k výmalbě tehdejšího dřevěného divadélka. Hned v prvním roce nacházíme v jevištním inventáři částku padesáti zlatých za malířské práce několika kulis. Ochotníci se nejčastěji snažili, aby jejich inventář čítal několik základních kulis, které jsou následně recyklovatelné, a tudíž se dají použít u více inscenací. Nejčastěji se jednalo o kulisy lesa, světnice či jakéhokoliv vnitřního prostoru a náměstí. Z analýzy repertoáru můžeme usuzovat, že mezi kulisami nechanických ochotníků se nalézaly kulisy několika vnitřních prostor, nejčastěji měšťanského dobového bytu.¹⁴²

V souvislosti s přestavbou radnice se Jednota divadelních ochotníků rozhodla o zavedení řádných cen vstupného na jednotlivé divadelní představení. Tyto ceny zůstávaly v zásadě pevné a k jejich navýšení docházelo především u náročnějších divadelních inscenací, spojených převážně s hudebním doprovodem. Díky rozvržení jednotlivých cen si také můžeme udělat představu o konkrétnějším vzhladu radničního divadelního sálu, tedy městského divadla, jelikož se nedochovala jeho přesná podoba. Divadelní sál se pravděpodobně skládal z minimálně čtyř řad na sezení, dále z míst ke stání a vyvýšené galerie.

Návrh cen vstupného z roku 1885:

První řada: 50 krejcarů

Druhá řada: 40 krejcarů

Třetí řada: 30 krejcarů

Čtvrtá řada 20 krejcarů

Stání vpředu: 30 krejcarů

Vzadu: 18 krejcarů

Galerie: 10 krejcarů¹⁴³

Nechaničtí ochotníci si zachovávali stálý ceník a každý následující rok ho na základě návštěvnosti a vlastních potřeb přiměřeně zvyšovali. Právě výsada udržet si ceny dostupné tehdejší společnosti, byla jednou z výhod ochotnických souborů.

¹⁴¹ PÖMETL, Jan. Scénické osvětlování a česká společnost 2. poloviny 19. století. In: OTTLOVÁ, Marta, Milan POSPÍŠIL a Zdeněk HOJDA. *Průmysl a technika v novodobé české kultuře*. Praha: Ústav teorie a dějin umění ČSAV, 1988, s. 197-202.

¹⁴² Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 1; ukl. j. 1 kniha; Protokoly schůzí

¹⁴³ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 1; ukl. j. 1 kniha; Protokoly schůzí

„Ochotnické divadlo má tu znamenitou výhodu, že jest prosto denních často velkých nákladů, jakých vyžadují divadla stálá, do jisté míry i divadla putující nutným placením gáží svých členům a opatřováním nákladné výpravy her.“¹⁴⁴ Vstupné na divadelní představení bylo důležitým faktorem ovlivňujícím přístupnost divadelní kultury na maloměstě. Ochotnická divadla v menších městech musela výši cen nastavovat úměrně ke svému publiku, a proto nabízela nižší vstupné než jejich obdoby ve větších městech. Z dobových divadelních cedulí, které jsou vedle protokolů cenným zdrojem informací, můžeme vyčíst, že ochotníci v Hradci Králové již v roce 1875 účtovali celý jeden zlatý za sedadla v přízemí, čtyřicet krejcarů za stání a pět zlatých za lóži.¹⁴⁵ Na maloměstě však byly udržovány nižší ceny, aby představení byla finančně úspěšná a aby bylo divadelní umění dostupné i té nejširší veřejnosti. Do roku 1886 jednota uvedla šest divadelních her, kterým se dostalo dobrých diváckých ohlasů. Z tohoto důvodu tak narůstá i cena vstupného v průměru o 20 krejcarů na jednom lístku. K roku 1888 pokladna jednoty čítala 117 zlatých a 64 krejcarů.¹⁴⁶

Pro divadelní spolky nebylo vždy snadné fungovat v ekonomicky mnohdy náročném prostředí, avšak zvyšující se popularita divadla v Nechanicích měla za následek i rostoucí finanční obnosy, které ochotníci za jednotlivá představení inkasovali. Ochotnická divadla na maloměstě byla často převážně závislá na dobrovolné činnosti svých členů. Herci zpravidla hráli bez nároku na honorář a divadlu se věnovali dobrovolně a svou energii tak vkládali do umění ve prospěch místní komunity. I přesto spolek musel oplývat určitým kapitálem, který zaručoval jeho fungování. Inkasované výtěžky tak většinou byly dle potřeby spolku rozděleny. Značná část z představení byla určena na dobročinné účely místním charitativním institucím, nejčastěji starobincům. Celkový výtěžek ze hry *Kotátko* z 6. dubna 1885 byl věnován na chudé školní děti. Vedle charitativních účelů byl obnos uložen do divadelního fondu, z něhož byly následně placeny různé výlohy spojené s provozem spolku. Z představení z 26. dubna, kdy se odehrála hra *Něžné příbuzenstvo*, byly například pořízeny další dekorace na jeviště. Nicméně pro plynulý chod divadelního provozu bylo také nezbytné zajistit

¹⁴⁴ *Věstník České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*. 1914, **14**(8). ISSN 1802-5757.

¹⁴⁵ Archivní oddělení Hradec Králové: Muzeum východních Čech Hradec Králové, 1900-2017, divadelní font, divadelní cedule: Divotvorný klobouk

¹⁴⁶ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 1; ukl. j. 1 kniha; Protokoly schůzí

určitou formu administrativní, a hlavně organizační podpory. Tuto roli často zastával spolkový sluha, který se staral o vedlejší provozní úkony divadelního spolku, jako byla údržba divadelních prostor nebo roznášení divadelních cedulí. Jednota divadelních ochotníků tuto funkci poprvé obsadila v roce 1885, kdy spolkový sluha dostával zapláceno tři zlaté za jedno představení a dvacet krejcarů za jednu zkoušku.¹⁴⁷ Vedle charitativních účelů podporovali nechaničtí ochotníci i ostatní maloměstské spolky a instituce. Jednou z nejvýznamnějších organizací, kterou nechanické divadlo dlouhodobě podporovalo, byla tělovýchovná jednota Sokol, založená v roce 1867 doktorem Janem Štrosem. Sokolská činnost se již od počátku, na rozdíl od té divadelní, těšila obrovskému zájmu ze strany veřejnosti, a do roku 1870 tak měla čtyřicet šest řádně zapsaných členů. Sokolové se scházeli v hostinci Jana Urlicha a od roku 1871 v sále městské radnice, který stejně jako ochotníkům propůjčilo vedení města zdarma. Mezi Sokolem a ochotníky panovalo ze začátku přátelství. Obě jednoty působily vedle sebe v sálu městské radnice a někteří ochotníci byli zároveň i členy Sokola (např. Norbert Žabka). Sokolové stále usilovali o větší vliv a své vlastní prostory pro cvičení.¹⁴⁸ I pro tento účel tak sehrála jednota 26. prosince 1885 divadelní hru *Herkules*, věnovanou na podporu sportovních aktivit v rámci města. Tato spolupráce mezi místními organizacemi přinesla mnoho výhod jak pro divadelní spolky, tak pro místní komunitu jako celek a stala se jedním z klíčových prvků maloměstského života.¹⁴⁹

4.3.1 Josef Štolba a zlatá éra nechanického divadelního života

*„Velké umění JUDra Štolby přenášelo se z herce na herce, které pak učinilo z nechanického divadelnictví prvenství v celém kraji a nechanické divadelnictví udávalo tón pro jiná místa.“*¹⁵⁰ Takto komentoval v roce 1950 neznámý autor ve svém proslovu dobu, kdy Josef Štolba pobýval v Nechanicích. V historii maloměstských

¹⁴⁷ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 1; ukl. j. 1 kniha; Protokoly schůzí

¹⁴⁸ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice: obrázky ze života a historie města*. Hradec Králové: Garamon, 2018, s. 168 ISBN 978-80-86472-76-8.

¹⁴⁹ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 1; ukl. j. 1 kniha; Protokoly schůzí

¹⁵⁰ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 18; ukl. j. 1 karton; Blankety spolku

komunit se často objevují jednotlivci, jejichž vliv na kulturní a společenský život je tak značný, že je můžeme považovat za lokální elity. Takovéto osobnosti se stávají katalyzátorem pro změny a inovace a jejich příchod do maloměstské struktury je často spojován s novou začínající érou v místním vývoji. Josef Štolba se narodil 3. května 1846 v Hradci Králové na Malém náměstí. Jeho rodina patřila ke střední měšťanské třídě s velmi silným vlasteneckým smýšlením. Díky práci jeho otce, který působil jako státní úředník, se rodina často stěhovala a po pouhých dvou letech odchází Štolbova rodina do Prahy a poté do Plzně. Po návratu z Plzně zpátky do Prahy začal malý Štolba navštěvovat školu sv. Jakuba a poté pražské Akademické gymnázium.¹⁵¹ Již během studia se u něj projevila náklonnost k loutkovému divadlu, které sledoval jako divák u hokynářského krámků v Myslíkově ulici.¹⁵² Podrobnosti o Štolbově dětství a jeho následném životě se nejvíce můžeme dozvědět z cyklu jeho pamětí *Z mých pamětí: vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků*¹⁵³. Po úspěšném dokončení gymnázia vstoupil do univerzitního prostředí se záměrem zdokonalit svůj dramatický talent. Se svými spolužáky začal pravidelně docházet na večerní představení do Prozatímního a Stavovského divadla. Právě tam se jeho vášeň k divadlu prohloubila a začal mít ambice nejen v dramatické tvorbě, ale také v herectví. Jako student v době prázdnin navštěvoval svého otce a strýce ve Velkém Újezdě u Rakovníka, kde část jeho rodiny působila v tamním ochotnickém souboru. Na Štolbu ochotnické prostředí udělalo takový dojem, že se v době svého volna začal aktivně účastnit ochotnických představení, nejdříve jako herec a poté i jako pomocný režisér. Už v této době se snažil Štolba zužitkovat své poznatky z profesionální scény a aplikovat je do vedení ochotnického souboru. V roce 1869 se pokusil o svůj první autorský dramatický počín, jednoaktovku s názvem *A přece*. V té době se zařadila na repertoár Prozatímního divadla, avšak díky nedůvěře ze strany herců a nezájmu ze strany publika, nikdy nedošlo k jejímu tištěnému vydání a z divadla byla po několika reprízách stažena. I přes neúspěch se jméno Josefa Štolby dostalo do tehdejších divadelních kruhů a jeho následující fraška, kterou zasadil do pražského prostředí, s názvem *Krejčí a Švec* získala velký divácký ohlas. Jeho dramatická činnost však na několik let utichla poté,

¹⁵¹ ŘEZNIČKOVÁ, Lucie. *Josef Štolba (1846-1930) notář, dramatik, cestovatel a příslušník české kulturní elity*. Liberec, 2015. diplomová práce (Mgr.). Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Vedoucí práce: Miroslava Melanová

¹⁵² Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 15; ukl. j. 1 kanton; Slavnost stého výročí

¹⁵³ ŠTOLBA, Josef. *Z mých pamětí: vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků*. 2. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1906. 376 s.

co vstoupil do služeb hraběcí rodiny Kouniců. Jako vychovatel doprovázel syna Albrechta Kounice Viléma na jeho cestách do zahraničí. Díky jeho cestám ve službách hraběcí rodiny a později cestám s přáteli se zrodila jeho láska nejen k poznávání zahraničních kultur, ale také k psaní cestopisů. Z jeho cest tak vznikají cestopisy a fejetony, mezi které patří *Klepy z cest* nebo *Za oceánem*. Po čase stráveném na cestách se vrací zpátky do Prahy, kde dokončuje své studium práv, a po absolvování nutné právní praxe jako koncipient se v roce 1877 stává notářem.¹⁵⁴

Díky svému nově nabytému titulu notáře se dostává do Nechanic, jež byly rodištěm jeho manželky, se kterou se oženil krátce po dokončení studií. Dle jeho pamětí se na maloměsto stěhoval velmi nerad. Do té doby pobýval na cestách a ve velkých městech, převážně v Praze, a představa malé uzavřené společnosti v něm vyvolávala značné obavy. Tento postoj k městečku se však velmi záhy mění a své následující roky pobytu popisuje jako jeho nejlepší roky života. „*S těžkým srdcem ubíral jsem se tudíž jako notář do Nechanic doufaje, že za nějaký rok se vrátím zase do té naší matičky... Avšak jak krásně zvykl jsem si v těch malých, útulných Nechanicích. Zažil jsem tam plných jedenáct let za nejšťastnějších okolností.*“¹⁵⁵ Společně se svou manželkou se nastěhoval do budovy bývalého parního mlýna, odkud ihned začal provozovat svou notářskou praxi.¹⁵⁶ Příchod takovéto osobnosti do maloměstského prostředí vyvolal řadu nových impulsů. Nemůžeme říci, že by Štolbovo působení do značné míry změnilo do té doby velmi hierarchizovanou maloměstskou společnost, spíše poskytlo nové podněty nejen pro divadelní život, ale také pro všeobecný místní rozvoj. Josefa Štolbu bychom díky jeho postupnému narůstajícímu vlivu mohli zařadit do skupiny občanů, pro něž se v historiografii zavedl pojem lokální politické elity. Jedná se primárně o osoby pohybující se ve sféře komunální politiky na lokální úrovni, kteří mají výsadní či rozhodující právo na úrovni samospráv, rad, výborů a spolků. Jejich politická autorita spojená s výkonem zastávané funkce často koresponduje se společenskou prestiží a ekonomickým zázemím. V tradiční maloměstské společnosti

¹⁵⁴ ŘEZNÍČKOVÁ, Lucie. *Josef Štolba (1846-1930) notář, dramatik, cestovatel a příslušník české kulturní elity*. Liberec, 2015. diplomová práce (Mgr.). Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Vedoucí práce: Miroslava Melanová

¹⁵⁵ ŠTOLBA, Josef. *Z mých pamětí: vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků*. 2. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1906, s. 99-100.

¹⁵⁶ ŘEZNÍČKOVÁ, Lucie. *Josef Štolba (1846-1930) notář, dramatik, cestovatel a příslušník české kulturní elity*. Liberec, 2015. diplomová práce (Mgr.). Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Vedoucí práce: Miroslava Melanová

představovaly lokální politické elity velmi úzký okruh tvořený převážně z představitelů starobylých bohatých měšťanských rodin. Charakter postavení těchto místních elit pak byl definován stabilitou, která vycházela z jejich rodinného původu, majetkových poměrů a velmi pevných sociálních vazeb, jež poskytovaly základ pro udržení jejich společenské pozice. S příchodem modernizačních procesů, které se na konci 19. století dostávají i do maloměst agrárního typu, kterým byly i Nechanice, lze říci, že se toto tradiční pojetí rozpadá. Do skupiny dosavadních, původních elit se dostávají nově příchozí vzdělanostní vrstvy, které toto nově vzniklé prostředí absorbují.¹⁵⁷ Takovým příkladem může být i Josef Štolba, kterého maloměsto mohlo chápat jako „cizí element“ a jehož postavení nebylo dáno společenským původem. Již několikrát v této práci bylo zmíněno, jak moc byly Nechanice uzavřeným společenstvím, které mnohdy bylo neschopno tolerovat cizí vlivy. Avšak přes všechna tato fakta si Štolba dokázal svou osobností a nevídaným zájmem maloměstskou společnost podmanit. Případy proměn maloměstských elit sleduje studie Jana Zapletala a Markéty Zapletalové *Nové politické elity maloměst na přelomu 19. a 20. století*. Výzkumu je podrobeno šest habsburských agrárních maloměst se snahou objasnit procesy v etablování a vývoji lokálních elit. Tato studie uvádí, že k proměnám došlo v závislosti na větší fluktuaci lékařů, úředníků a notářů. Sledování těchto elit je tak důležité hlavně v kontextu jejich zapojení do místního spolkového života.

Záhy po jeho příchodu na maloměsto se i Štolba začal angažovat v různých spolkových aktivitách. Příslušníci maloměstských elit často hájí své zájmy prostřednictvím zájmových skupin, spolků a zapojují se tak do občanského života. I proto, když se ve městě rodí myšlenka založení ochotnického souboru, se Štolba ujímá této iniciativy a po založení Jednoty divadelních ochotníků v roce 1884, se staví do jejího čela jako divadelní ředitel. Ochotníci využili jeho potenciálu a zkušeností z profesionálních scén a divadelní život na Nechanicku tak začíná dostávat své konkrétní podoby. „*Nalezl jsem tam popud k nové činnosti dramatické, řídil jsem čilou družinu divadelních ochotníků, která směle soutěžit mohla s nejlepšími v Čechách.*“¹⁵⁸ Pod jeho taktovkou uvádějí ochotníci pět až šest různých her ročně.

¹⁵⁷ ZAPLETAL, Jan a Markéta ZAPLETALOVÁ. Otázka proměny politických elit maloměst po rozpadu Rakouska-Uherska: případy Uherského Hradiště a Brixenu. *Historická sociologie*. 2020, 71-90. ISSN 1804-0616.

¹⁵⁸ ŠTOLBA, Josef. *Z mých pamětí: vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků*. 2. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1906, s. 99-100.

Štolba se stává jak ředitelem, tak hercem a režisérem. Pokud nebyl spokojen, kam se herci se svými výkony ubírají, jednotlivé scény jim sám předehrával, názorně předváděl a nutil je opakovat stále dokola, dokud nebyly dle jeho názoru dokonalé. Jednota tak získává nejen vůdčí osobnost, ale také postupně rostoucí maloměstskou elitu, která hájí jejich zájmy před městskou samosprávou. Díky rostoucí popularitě a vlivu Josefa Štolby na maloměstě se i divadlo ocitá v mnohem respektovanější pozici a mezi městskými spolky zaujímá přední postavení. Josef Štolba se stará o veškeré právní zakotvení spolku, tvoří stanovy, podílí se na vedené účetnictví a rozpočtu a má hlavní rozhodovací slovo při výběru a následném inscenování divadelních her. V prosinci 1886 také zajišťuje pojištění spolkového majetku ve výši 1 500 zlatých.¹⁵⁹

Již několikrát bylo řečeno, že Štolbův pobyt v Nechanicích je spojován s nejslavnější érou nechanického divadla, ve které se ustanovilo řádné divadlo, ochotníci získali své stálé prostory, uváděli několik divadelních her do roka, a jak uvádí jednotlivé protokoly, zisky z představení stále narůstaly. Na tom, že toto období bylo tak výrazné, má svůj podíl i Štolbova dramatická tvorba spjatá právě s Nechanicemi. V městečku nacházel dramatik nové podněty pro svoji tvůrčí činnost v každodenním životě a v úplně běžných situacích, které zakomponoval do svých pozdějších divadelních textů. To, že se navrátil k tvorbě her, komentuje ve svých pamětech: „*A již popadl mne zase ďábel divadelní.*“¹⁶⁰ Jeho talent pro pozorování detailů a schopnost vykreslovat charaktery postav, mu umožňovaly zachycovat i ty nejobyčejnější lidské osudy s obdivuhodnou citlivostí. V Nechanicích během jedenácti let napsal hru *Maloměstští diplomaté*, u které se mnoho lidí původně domnívalo, že se jedná o zachycení sporu kvůli postavení železniční tratě právě v Nechanicích. O své inspiraci však píše ve svých pamětech a předlohou mu byla obdobná skutečnost z Jindřichova Hradce. Dále píše *Křivé cesty*, drama *Závěť*, ve kterém v roce 1890 sám ztvárnil jednu z ústředních postav¹⁶¹, ale také frašky *All right*, *Na letním bytě* nebo asi nejslavnější *Vodní družstvo*. Nechanické maloměstské prostředí se tak dostalo do středu zájmů dramatika, který svou komiku vystavěl na mnohdy absurdních situacích, kontrasty mezi postavami a na

¹⁵⁹ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 1; ukl. j. 1 kniha; Protokoly schůzí

¹⁶⁰ ŠTOLBA, Josef. *Z mých pamětí: vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků*. 2. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1906, s. 328.

¹⁶¹ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 1; ukl. j. 1 kniha; Protokoly schůzí

velmi decentní kritice provinční společnosti.¹⁶² I přesto, že po uvedení těchto her na profesionálních scénách si Štolba získal značně pozitivní ohlasy hlavně ze strany široké veřejnosti: „*Nejsilnější stránkou a zároveň zárukou bouřlivého úspěchu nejnovější české veselohry „Vodního družstva“, jejíž dobrou pověst založilo samo Národní divadlo pražské, jsou to figurky, které přivádí na prkna. Ti dobří a bodří lidé, ti pomlouvační a nepřející maloměšťáci, ty husičky a klepny – jak pak byste jich neznali, znáte-li jen poněkud český venkov a jeho malá města!... Neslyšeli jsme snad posud v našem divadle při žádném cizím veselém díle provedeném v této době tolik upřímného smíchu a necítili jsme tolik rozmarne nálady jako v soboru při premiéře práce Štolbovy“*¹⁶³, našli se i kritici, z řad maloměstského obyvatelstva, kterým se Štolbův fikční svět přičil. Nejvíce problematické byly hry *Maloměšťští diplomaté* a již zmíněné *Vodní družstvo*. Na vlnu kritiky Štolba vzpomíná ve svých pamětech, kdy se při jedné z repríz *Maloměšťských diplomatů* setkal se svým přítelem, který ho zahrnul historkou o horlivém občanu z Jindřichova Hradce. „*Ten telegrafoval plný rozhořčen městské radě, ve veselohře mé jest rodné jeho město postaveno na pranýř, a že musí městská rada učiniti hned všechny možné kroky, aby hra hanebná ta vzata bezodkladně s repertoiru Národního divadla.*“¹⁶⁴ Štolba na tuto připomínku odpovídá zaslaným dopisem do Jindřichova Hradce městské radě, které se omlouvá a obšírně vysvětluje, že se jednalo pouze o nadsázku sloužící pro pobavení publika, než o kritiku samotného města.¹⁶⁵

Podobný problém nastává v momentě, kdy Štolba píše *Vodní družstvo*, do značné míry inspirované okolnostmi, které se udály v Nechanicích na konci osmdesátých let 19. století. V této době bylo ustanoveno Vodní družstvo, jehož hlavním účelem bylo schvalování a následné provádění staveb za účelem regulace vodních toků. Projekt založený v roce 1885, jehož hlavním předsedou se stal hrabě Jan Nepomuk Harrach, trval až do začátku 20. století a provázela ho velmi bouřlivá atmosféra. Hrabě byl kritizován za záměrné nadržování určitým sedlákům, kteří budou po vyrovnaní meandrujícího toku profitovat z větší rozlohy těchto luk. Tento spor řešený na četných

¹⁶² SMRČKA, Jiří. 2014. Individual characters in the Czech comedies of second half of 19th century. *Bohemica Olomucensia*, 6, 126-38.

¹⁶³ *Moravská orlice*. 1887, 25(36). ISSN 1803-117X.

¹⁶⁴ ŠTOLBA, Josef. *Z mých pamětí: vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků*. 2. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1906, s. 329

¹⁶⁵ Tamtéž

schůzích družstva, jichž se účastnil také Josef Štolba, dal vzniknout veselohře o třech dějstvích, která rozehrává řadu menších sporů mezi maloměšťáky na pozadí ustanovení právě Vodního družstva.¹⁶⁶ Veselohra má premiéru v Národním divadle 1. prosince 1886 a díky svému úspěchu je nadále uváděna napříč různými divadly a jejich soubory. Události, které však nastaly po premiéře, překvapily i samotného Štolbu. „*Vodní družstvo spůsobilo v Nechanicích a v okolí, jak ostatně zcela přirozeno, veliký rozruch.*“¹⁶⁷ Bouřlivé ohlasy se ještě zvýšily po uvedení Vodního družstva na konci prosince 1886 Jednotou divadelních ochotníků na domovské scéně v Nechanicích.¹⁶⁸ Štolba vzpomíná, že po nechanické premiéře se o té hře mluvilo úplně všude, v hostincích a v obchodech, kde lidé diskutovali, jaká událost ze hry odkazovala na realitu. „*Za každou figurou kusu hledány určité osobnosti, a nového materiálu vykládáno na všech stranách tolik, že by byl stačil k několika novým veselohrám.*“¹⁶⁹ Vedle kritiky se však našli tací obyvatelé, kteří pyšně vykládali, že byli předlohami pro určité postavy. Všechny tyto skutečnosti však nezabránily následné vlně popularity na polích jak profesionálních, tak ochotnických scén. O tom svědčí i počty odehraných představení. Jen *Vodní družstvo* bylo hráno nechanickými ochotníky v následujících letech nejméně třikrát, *Závěť* dokonce čtyřikrát.¹⁷⁰

Repertoár Jednoty divadelních ochotníků sestavený Štolbou byl kritiky velmi dobře hodnocený. Jeho autorská díla uváděla nechanická scéna zpravidla několik měsíců po jejich premiéře v Národním divadle. Pro příklad vedle *Vodního družstva* můžeme uvést veselohru *All right*, která byla 27.4.1887 odehrána v Národním divadle a po pěti reprízách ji hned 24. září uvádí i nechanická jednota.¹⁷¹ Štolba také zakládá knihovnu divadelních knížek, kterou postupně rozšiřuje o výtisky nejen svých autorských her, ale i o další díla českých a světových dramatiků. O pořízení knih si ochotníci vedou podrobné zápisy v rámci divadelního inventáře, a tudíž je možné určit přibližný počet zakoupených knih. Divadelní knihy byly pořizovány v Praze od tiskaře a nakladatele

¹⁶⁶ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice: obrázky ze života a historie města*. Hradec Králové: Garamon, 2018, s. 168. ISBN 978-80-86472-76-8.

¹⁶⁷ ŠTOLBA, Josef. *Z mých pamětí: vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků*. 2. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1906, s. 329.

¹⁶⁸ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 1; ukl. j. 1 kniha; Protokoly schůzí

¹⁶⁹ ŠTOLBA, Josef. *Z mých pamětí: vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků*. 2. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1906, s. 330-31.

¹⁷⁰ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 1; ukl. j. 1 kniha; Protokoly schůzí

¹⁷¹ Tamtéž

Mamerta Knappa. Jen za jeden rok bylo v průměru nakoupeno sedmnáct různých divadelních her. Jednota divadelních ochotníků tak postupně disponovala značným počtem divadelních knížek, které propůjčovala i okolním spolkům. Je doloženo, že Jednota divadelních ochotníků Klicpera několikrát s úspěchem žádala Nechanice o zapůjčení divadelních knížek k několika hrám Josefa Štolby.¹⁷²

4.4 Divadelní dualita maloměsta

V maloměstech se kulturní život vytvářel především kolem spolků a sdružení, z nichž v Nechanicích významně díky přičinění Josefa Štolby na konci 19. století dominovala Jednota divadelních ochotníků. Ta zajišťovala veškeré divadelní produkce, organizovala představení, divadelní plesy a merendy, ale také měla vedle města značnou rozhodovací funkci o veškerém divadelním dění na maloměstě. To zahrnovalo i hostující divadelní soubory, které měly záměr vystupovat na své divadelní štaci i v Nechanicích. Jednota se tak částečně stala politicko-správním orgánem s mocí rozhodovat, zdali umožní pronájem jeviště a divadelního sálu. Musíme si však uvědomit, že i přes domluvu, kterou Štolba zajistil ochotníkům, jako bezplatné užívání prostor radnice ke zkouškám a vystoupením, sama jednota investovala do vybavení jeviště nemalé částky na jeho zvelebení. Dohoda však nijak nespécifikovala, za jakých podmínek jednota může a nemusí jeviště i s jeho vybavením propůjčit, a tak často docházelo k výměně korespondence mezi zastupiteli města a jednotou. Budova radnice a s ní i městské divadlo bylo stále ve vlastnictví města, avšak vybavení jeviště, kulisy a zázemí pro herce obsahovaly věci, které byly ve výhradním vlastnictví jednoty, a pokud měly být tyto prostory propůjčeny, muselo tak dojít k vzájemné domluvě mezi oběma vlastníky. Jednota s propůjčením neměla zásadní problémy, pokud se dodržovala určitá pravidla. Hostující společnosti nesměly nijak poškodit inventář, jeviště a šatny a veškeré vybavení si mohly zapůjčit až po domluvě s jednotou samotnou. Největší podmínkou však byl repertoár hostujícího souboru, který nesměl obsahovat takové divadelní hry, které jednota provozovala v předchozích letech, a muselo se jednat o hry, které jednota sama ani v budoucnu dle předpokladů provozovat nemohla, ať už důvody byly jakékoliv. Velký důraz byl kladen také na morální hodnotu dané hry a její přínos samotnému publiku. Zakázány byly politicky

¹⁷² Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 7; ukl. j. 7 kniha; Inventář divadelních her a rekvizit

motivované a agitační hry.¹⁷³ V jednom z protokolů zahrnující tyto požadavky je tak výslovně napsáno: „*A když z toho jak pro obecenstvo, tak i pro ochotníky zábava a poučení očekávati se dala.*“¹⁷⁴ Dle těchto stanov tak jednota velmi přísně posuzovala, zda soubor opravdu může v jejich městě vystupovat. Z hostujících souborů je doloženo, že v Nechanicích několikrát vystupovala Jednota divadelních ochotníků Klicpera z Hradce Králové, se kterými měli nechaničtí ochotníci blízké vazby, a také divadelní společnost Kratochvíla, pravděpodobně z Chlumce nad Cidlinou.¹⁷⁵

Vedle tradičního ochotnického divadla, které na maloměstě postupně nabývalo významu, se v mnoha lokalitách rozvíjí také další divadelní platforma spojená s pěveckými spolky. V divadelní historiografii se často výklad soustředí jen na spolky, jejichž primární funkcí bylo tvořit divadlo a opomíjí se další pokusy místních spolků, které sice byly vytvořeny za jiným účelem, ale částečně také přispívaly k rozvinutí divadelního života. Souběžně s ustanovením jednoty se v Nechanicích tvoří i pěvecký soubor, jehož tradice vychází z obliby sborového zpěvu z dob národního obrození. Prvním takovým spolkem byl pražský Hlahol založený v roce 1861, který brzy začal představovat významnou součást českého národního života.¹⁷⁶ Tyto okolnosti vedly k založení spolku Hlahol také v Nechanicích v čele s Josefem Štolbou a jeho blízkým přítelem, doktorem práv Františkem Horáčkem.¹⁷⁷ Rozmach pěvecko-hudebních spolků po roce 1860 souvisel se zvýšeným zájmem o zpěvoherní ochotnické divadlo i v prostředí malých měst, kde existovala stabilní divadelní scéna. Zpěváci totiž měli veškeré předpoklady inscenovat operetní a operní představení, které se staly nedílnou součástí divadelní kultury. Málokteré ochotnické spolky se pouštěly do uvádění často hudebně náročných děl a soustředily se výhradně na činohru. Naproti tomu pěvecké spolky, vedle koncertů a sborových představení, uváděly také opery a operetky, kde však dominovala pěvecká složka, na kterou se bral mnohem větší zřetel než na jednotlivé herecké výkony. Podle Jiřího Štefanidese se při bližším zkoumání

¹⁷³ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

¹⁷⁴ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 4; ukl. j. 4 kniha; Kniha oběžníků

¹⁷⁵ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

¹⁷⁶ ŠTEFANIDES, Jiří. České ochotnické operní a operetní divadlo v letech 1860-1918. In: CÍSAŘ, Jan. *Cesty českého amatérského divadla: Vývojové tendence*. Praha: IPOS, s. 67-104. ISBN 80-7068-129-2.

¹⁷⁷ Státní okresní archiv Hradec Králové; Pěvecký spolek Hlahol Nechanice, 1887-1914 (1943) (NAD 1113); inv. č. 1; ukl. j. 1 kniha; Protokoly schůzí

ochotnických operetních spolků ukazuje fakt, že se rozšířily nejvíce v oblastech s hlubokou divadelní tradicí, která sahala před rok 1848. Mezi těmito oblastmi tak dominovaly severovýchodní Čechy, a to města, kterými byly Pardubice, Nový Bydžov, Hradec Králové, ale také Nechanice.¹⁷⁸ Tam první pěvecký spolek vzniká souběžně se založením Hlaholu v Praze, tedy v roce 1861.

Stejně jako u jednoty divadelníků se i v tomto případě Štolba v roce 1887 postaral o právní ukotvení spolku i přesto, že posléze nebyl jeho členem. Od této doby tedy vedle sebe působí dva spolky, jejichž primární funkce je kulturně bavit a obohacovat své publikum. Ze začátku sestával Hlahol z mužského sboru, jehož řady byly složeny z nejvýznamnějších občanů města. Například Josef Kolářský, který se později stává ředitelem jednoty Kolár, působil také v Hlaholu jako jeden z učitelů zpěvu. Repertoár obsahoval převážně české klasické umělce, Bedřicha Smetanu nebo Antonína Dvořáka. Činnost spolku začala být postupně tak rozsáhlá, že byl založen i dámský odbor. Díky vzájemnému přátelství mezi řediteli vedle sebe tyto spolky působily ve vzájemné symbióze a často se uchylovaly ke spolupráci. Ta probíhala na několika úrovních, v první řadě to byla účast Hlaholu při jednotlivých divadelních představeních. Hudební odbor často účinkoval během meziaktí u jednotlivých her nebo bylo jeho vystoupení zařazeno jako doprovodný program. Například 26. března 1894 při činohře o čtyřech jednáních od Jana Vávry *Nataša* účinkoval hudební odbor Hlaholu před představením a mezi jednotlivými akty. Účast Hlaholu představovala oproti běžnému představení poměrně významnou událost a často se těšila vysokému zájmu ze strany publika. I proto spolupráce mezi spolky byla vždy domluvena na společné výborové schůzi, kterých se vždy účastnili zástupci obou stran. To, jaké představení bude mít hudební doprovod, bylo pečlivě voleno v závislosti na obsahu dané hry, a také, k jaké příležitosti bude hra inscenována. Většinou se jednalo o výroční představení. Na již zmiňovanou inscenaci *Nataša* byl totiž pozván samotný autor hry Jan Vávra, a dokonce i ředitel ochotnické jednoty v Hradci Králové, tudíž ochotníci potřebovali představení něčím doplnit, aby zvýšili zájem u svých hostů. 19. března 1893 byla sehrána komická opereta s názvem *Žádný muž – a tolik děvčat*, kde bylo obsazeno hned několik zpěváků z Hlaholu. K závěru představení byl ještě

¹⁷⁸ ŠTEFANIDES, Jiří. České ochotnické operní a operetní divadlo v letech 1860-1918. In: CÍSAŘ, Jan. *Cesty českého amatérského divadla: Vývojové tendence*. Praha: IPOS, s. 67-104. ISBN 80-7068-129-2.

uspořádán koncert s přednesy textů nechanických dam.¹⁷⁹ Za jednotlivé výstupy Hlahol od ochotníků inkasoval také finanční odměnu. Je zřejmé, že tato částka byla stanovena předem, bez ohledu na celkový výdělek. V průměru tak Hlahol dostával zapláceno deset zlatých za jeden svůj večerní výstup. Hudební čísla často spojovala jednoduché fraškovité děje, obvykle vycházela z lidových písní a byla vybírána tak, aby podtrhla samotnou inscenaci. To vedlo i k částečné proměně stávajícího repertoáru, kdy část produkce, která zahrnovala pěvecké výstupy, začala být i u nechanických diváků čím dál populárnější. Tento proces, který zahrnoval spolupráci zpěváků a činoherníků, sloužil nejen k zdokonalení jejich hereckých schopností, ale také k vytvoření základů pro budoucí operní produkce a k zvyšování umělecké úrovně jednotlivých divadelních představení.

Obě jednoty poskytovaly ve spolupráci nejen program ve formě divadelních představení, ale také byly hlavními pořadateli dalších kulturních událostí na maloměstě, jakým byly spolkové plesy, merendy a specifické silvestrovské večírky. Ty si v Nechanicích vydobily velmi svébytné postavení a staly se vyvrcholením každoroční ukončené divadelní sezóny. Pečlivě připravený program zahrnoval hudební doprovod Hlaholu, autorské scény a skeče ochotníků. Václav Pražák o této události píše: „*Největší ohlas měla celoroční bilance nechanických událostí, někdy i mírně choulostivých, podaných vtipně ve verších a za doprovodu bujaré melodie. O kritizovaných nešvarech se diskutovalo ještě dlouho po Silvestru: klípky, bez kterých se žádné maloměsto neobešlo.*“¹⁸⁰ Nejčastější společenskou událostí se však staly divadelní plesy, které se konaly i několikrát do roka. Historicky první ples jednoty se odehrál 14. února 1886 a celkový zisk činil 71 zlatých a 38 krejcarů. Dá se předpokládat, že pro jednotu to znamenalo další posunutí na společenském maloměstském žebříčku, ale také cenný zdroj příjmů. V letech 1886–1990 bylo uspořádáno dohromady pět plesů a jedna domácí zábava spojená s bufetem (výtěžek činil 49 zlatých a 30 krejcarů), pořádaná v hostinci U České koruny.¹⁸¹

¹⁷⁹ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

¹⁸⁰ PRAŽÁK, Václav. Nechanice: obrázky ze života a historie města. Hradec Králové: Garamon, 2018, s. 115. ISBN 978-80-86472-76-8.

¹⁸¹ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

O tom, že mezi spolky panovalo přátelství, svědčí nejen jejich „profesní“ spolupráce, ale také volnočasové aktivity. Společně pořádaly výlety do přírody, nejčastěji tzv. pochod na zámek Hrádek. Oba spolky společně vyrážely z Nechanic pěšky přes vesnici Kunčice na Hrádek. Tam po předchozí domluvě s hrabětem Janem Harrachem byly na lukách okolo zámku připraveny stoly a lavice pro obecnost. Pochod byl poprvé uskutečněn 1. července 1894, kdy společně hudebníci z Hlaholu a část divadelní jednoty sehrály v zámeckém divadle jednoaktovou frašku a následně se konal koncert pro široké okolí.¹⁸² V tehdejší vydání *Ratiboru* se o této události psalo: „*Podívaná na toto jindy tiché místo byla rozkošná, neboť mimo obyvatelstva městského dostavily se početné davy výletníků z míst vřkolních, úředníci a lesníci z panství Sadovského, Přímského a Libčanského a co nejkrásnější ozdoba velký počet dívek spanilých z města a okolí.*“¹⁸³ Této oslavy se zúčastnil i samotný hrabě, který při jejím zakončení pronesl vlasteneckou řeč. Samotné vystoupení a následný koncert byl zpoplatněn a dle účtů spolkové pokladny po odečtení nákladů čítal čistý zisk 108 zlatých a 14 krejcarů.¹⁸⁴

Na konci 19. století bylo v každém městě Čech běžné nalézt několik ochotnických divadelních skupin, z nichž ale pouze jedna byla vnímána jako nositel lokální divadelní tradice.¹⁸⁵ S rostoucím zájmem občanů o divadlo a pod vedením Josefa Štolby se z Jednoty divadelních ochotníků stal soubor s výsadním postavením, který řídil veškerý divadelní život města. I přesto, že veškeré oficiální procesy, které zahrnovaly i schvalování hostujících souborů, muselo odsouhlasit primárně vedení města, měla jednota značný podíl na rozhodování a po dobu deseti let fungování jednoty zastupitelé podmínky nastavené jednotou plně respektovali. Nechaničtí ochotníci si tak vydobyli své postavení, které opírali o svého ředitele Josefa Štolbu jakožto významného činitele se značným vlivem. Pod jeho vedením se tak soubor rozrůstal, na začátku devadesátých let 19. století čítal ansámbl čtyřicet členů a každý rok byli přijímáni noví členové. Průměrně pak bylo odehráno šest až osm představení

¹⁸² Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

¹⁸³ *Ratibor*. Hradec Králové: František J. Peřina, 1894, 11(27). ISSN 1214-6552.

¹⁸⁴ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

¹⁸⁵ ČERNÝ, František. Diváci českého divadla v 19. století. In: MARTINOVSKÝ, Ivan, Kristina KAISEROVÁ *Umění a veřejnost v 19. století: sborník příspěvků ze symposia pořádaného 7. a 8. března 1996 ve Státní vědecké knihovně v Plzni*. Ústí nad Labem: Albis international, 1998, s. 27-41. ISBN 80-86067-18-1.

ročně. Závěrem lze konstatovat, že spolupráce mezi Hlaholem a Jednotou divadelních ochotníků v průběhu 19. století představovala významný prvek kulturního života na maloměstě. Integrace hudebního a dramatického umění pod záštitou těchto spolků přinesla městu bohatou paletu kulturních zážitků, které už nezahrnovaly jen divadelní vystoupení, ale rovněž společenské události, jež se pro maloměstskou společnost staly klíčovým prvkem místního komunálního života.

4.5 Třetí dějství: Krize nechanického divadla

Když v roce 1891 uvádí Jednota divadelních ochotníků poslední hru od Jana Vávry *Poslední panstvo*, režírovanou Josefem Štolbou, nechanické divadlo začíná postupně ztrácet na síle. Už dva roky před touto událostí si ochotníci v dlouhém zápisu výroční schůze, která se sepisovala vždy po uplynulé divadelní sezóně, stěžují, že počet uvedených představení klesl na nevídané číslo. Vedle únorového plesu pořádaného za přispění Hlaholu, byla odehrána pouze tři představení: *Po smrti tetině* 28. září, *Václav Hrobčický z Hrobčic* 13. října a tradičně 26. prosince *Závět'*.¹⁸⁶ Právě v této autorské hře Štolba ztvárňuje i hlavní postavu rolníka Votavy. Hudbu meziaktí znovu obstarává hudební odbor Hlaholu a i díky tomuto faktu je na toto představení zvýšeno vstupné o třicet krejcarů na jedno místo. Pro inscenaci jsou zhotoveny i speciální dekorace malované lokálním umělcem (viz příloha č. 6)¹⁸⁷ Příčinou může být fakt, že jednota stále více začala pozorovat nezáměr vůči divadlu ze strany mladší generace. Přesto, že ještě v polovině 19. století bylo ochotnické divadlo platformou pro mladé studenty, se začíná složení jednotlivých souborů měnit. Mladí jedinci projevují stále menší zájem o zapojení se do divadelní činnosti, což přispívá k postupnému stárnutí členské základny spolku. Kromě toho se v rámci nedostatku nových členů výrazně projevuje nedostatek žen v členské struktuře, což se odráží i v dramaturgii, kdy je nutné vybírat takové hry, které je spolek schopen obsadit.¹⁸⁸ S nedostatkem mladých členů však bojovala většina nechanických spolků. Příčinou mohla být právě poloha Nechanic, kdy mladí opouštěli maloměstské prostředí a postupně migrovali do větších měst. Tento

¹⁸⁶ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

¹⁸⁷ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 17; ukl. j. 1 karta; Plakáty a programy, divadelní cedule: Václav Hrobčický z Hrobčic

¹⁸⁸ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

jev byl způsoben několika faktory, včetně touhy po širších uměleckých a vzdělanostních možnostech a lepších profesních příležitostech, které bezesporu větší města nabízela. Od devadesátých let tedy dochází k postupnému stárnutí souboru a ochotnické divadlo se stává záležitostí starousedlíků a jejich rodin. V obsazení her proto nalzáme celé rodiny podílející se na divadelní tvorbě. Zatímco ve větších městech se může divadelní scéna jevit jako prostředí, kde se setkávají různé věkové skupiny, na maloměstě se významněji projevuje rodinná tradice. I přes tento fakt jednota stále čítá čtyřicet členů, z nichž minimálně polovina je velmi aktivních a opakovaně se objevuje v obsazení jednotlivých představení.¹⁸⁹

Josef Štolba odchází z Nechanic v roce 1891 a vzdává se tak i svého postu divadelního ředitele. Odchod byl pro Štolbu velmi těžký, avšak nezbytný vzhledem k částečné uzavřenosti města. Ve svých pamětech píše: „*Ale ponenáhlu Nechanice staly se mi přece jen příliš úzkými. Spojení s Prahou bylo obtížné, a dorůstali mi děti, tak že nezbylo nežli ohlédnouti se po místě příhodnějším. A tu uprázdnil se Pardubice...*“¹⁹⁰ Během svého pobytu v Nechanicích si Štolba stále udržoval kontakty s pražskými umělci do takové míry, že uspořádal v roce 1886 sjezd pro spisovatele žijící na východě Čech. Pro město to v té době značilo přivítat Antala Staška, Aloise Jiráska nebo Karla Pipicha. Program v ten den zajišťoval Štolba, který společně s jeho rodinou provedl účastníky sjezdu po okolí, ukázal jim prostory divadla a večer pak věnovali debatám o české literatuře. I přes všechny tyto okolnosti a veškerý sentiment, který dramatika k maloměstě vázal, se rozhodl tohle místo opustit. Po přestěhování do Pardubic pak několikrát Nechanice navštívil a stále udržoval s tamními ochotníky písemnou a telegrafickou komunikaci.¹⁹¹ Místo Josefa Štolby byl předsedou na zasedání výboru 9. listopadu 1891 zvolen právník František Horáček, který také stál ve vedení pěveckého spolku Hlahol. V této době si tak spolky byly blíže než kdy dřív. „*Náhradou za odešlého nám p. Josefa Štolbu máme zde Františka Horáčka, který jistě se stejnou snahou hájiti bude zájmy jednoty naší a vésti nás bude k vysněnému cíli.*“¹⁹²

¹⁸⁹ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 5; ukl. j. 5 kniha; Kniha oběžníků

¹⁹⁰ ŠTOLBA, Josef. *Z mých pamětí: vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků*. 2. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1906, s. 125.

¹⁹¹ Tamtéž

¹⁹² Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí, Jednatelská zpráva 25.4 1891.

4.5.1 Kulturní konfrontace: Divadlo mezi maloměstem a společnostmi

Devadesátá léta 19. století byla pro nechanický divadelní život velmi bouřlivým obdobím. Ve městě se postupně vytvořila divadelní diverzita, kdy vedle sebe stojí hned několik uměleckých spolků, které se pokouší o větší, či menší dramatické aktivity. Výsadní postavení však stále zaujímá Jednota divadelních ochotníků, která po odchodu Josefa Štolby zaznamenává značný útlum divadelních aktivit. Dramatik se stal na dlouhých jedenáct let vůdčí osobností celého souboru a jeho odchod se i přes všechny snahy členů podepsal na celém nechanickém divadelním životě. Jednota se však i přes problémy s nedostatečným zájmem ze strany mladých členů snažila udržet svoji pověst a vůdčí postavení v kulturním životě maloměsta. Vedle jednoty stále působí pěvecký spolek Hlahol a o jisté divadelní aktivity se začíná pokoušet i tělovýchovná Sokolská jednota. Pro ochotníky je v této době víc než kdy jindy důležité si svou činností zachovat přízeň publika. Počet uváděných představení je však značně nekonzistentní. Zatímco v předchozích letech bylo tradičně uváděno v průměru šest her ročně, v letech 1892–1893 se jejich počet neustále mění. V prvním roce po odchodu Štolby byla odehrána pouze čtyři představení: *Médium*, *Sirotcí peníze*, *Noemova archa* a *Praha je Praha*.¹⁹³ Společně s Hlaholem pak byla 31. prosince uspořádána tradiční Silvestrovská zábava, v rámci oslav české vlasti se jednota zúčastnila průvodu pořádaného městskou radou.¹⁹⁴ Spolupráce mezi Hlaholem a ochotníky se v této době prohlubuje, a Hlahol tak začíná, vedle do té doby vedoucí jednoty, udávat tón nechanickému kulturnímu životu. Ochotnická jednota však stále představuje nejen místo kulturního setkávání a uměleckého vyjádření, ale také důležitý prvek místní identity a společenského života. Nicméně jako každá instituce, která si v průběhu času vydobyla svébytné postavení v maloměstském prostředí, začíná čelit občasnému nesouladu s místní samosprávou. Tato kapitola se tak zaměřuje na analýzu těchto sporů a jejich vliv na divadelní spolek i na město samotné.

Pro nechanické divadlo se stává velmi krizovým obdobím rok 1894. Do té doby se jednota vyvinula do značné míry jako spolková instituce se specifickou politickou

¹⁹³ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

¹⁹⁴ Tamtéž

mocí na lokální úrovni. Vedení města nijak zvlášť nezasahovalo do vnitřní samosprávy spolku, a jeho fungování tak zůstávalo na členech správního výboru, jehož předsedou byl již zmiňovaný František Horáček, jednatelem Antonín Sláva a správcem divadla Josef Sláva. Výbor spolku pak měl hlavní rozhodovací právo nejen v interních záležitostech spolkové politiky, ve výběru repertoáru, ale také v komunikaci s městskou radou. Jednota v té době stále využívá městské divadlo, tedy jeden ze sálů městské radnice, který byl ale stále ve vlastnictví města. Dále bylo divadlo částečně provozováno v hostinci Na Hůrce.¹⁹⁵ Ten byl původně postavený v novorenesančním slohu, patřila k němu také malá přístavba s altánem, kde se scházela nechanická společnost k různým sportovním aktivitám, jako byly kuželky nebo později i fotbal. Pozemky s hostincem Na Hůrce následně odkoupil Jan Nepomuk z Harrachu, což i přes veškeré dobré vztahy ochotníků s hraběcí rodinou značně zkomplikovalo přístupnost¹⁹⁶. Stále ale mluvíme o budovách, které nebyly primárně určené k hraní divadla a jejichž vlastníkem bylo město nebo jiná cizí osoba. Ochotníkům tak stále chybělo kamenné divadlo, které by bylo pouze v jejich vlastnictví. Právě stále přetrvávající zájem o svěbytné divadelní prostory daly vzniknout prvním sporům, které měly postupně pro divadelní život ve městě neblahé dopady.¹⁹⁷ Ve vedení města vystřídal předchozího starostu Karla Boka bývalý radní František Rašín starší. Nově bylo zvolené i zastupitelstvo, ve kterém se objevují členové divadelní jednoty¹⁹⁸ Karel Bok nebo Josef Sláva.¹⁹⁹ Nastupující správa města již od začátků svého jmenování započala různá jednání ohledně městského rozpočtu a rozhodování v otázkách chodu městské kanceláře. Jedním z témat, kterým se samosprávní orgány začaly věnovat, byla také otázka dalšího směřování divadelního života, počínaje novými záměry ohledně budovy městské radnice. Na jednání z 19. dubna 1894 bylo rozhodnuto o sepsání přípisu městským úřadem č. 209, kterým se nechanická obec domáhala práva plně disponovat celým divadlem, včetně jeho kompletního příslušenství, a mít tak v zásadě výhradní právo o propůjčování divadla nejen místním, ale i kočovným

¹⁹⁵ ŠTOLBA, Josef. *Z mých pamětí: vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků*. 2. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1906.

¹⁹⁶ PÁSZTOROVÁ, Žaneta. *Lokální elity v obecní samosprávě. Nechanice 1890-1918*. Pardubice, 2012, diplomová práce (Mgr.). Univerzita Pardubice. Vedoucí práce: Marie Macková, s.29.

¹⁹⁷ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

¹⁹⁸ PÁSZTOROVÁ, Žaneta. *Lokální elity v obecní samosprávě. Nechanice 1890-1918*. Pardubice, 2012. diplomová práce (Mgr.) Univerzita Pardubice. Vedoucí práce: Marie Macková, s.29.

¹⁹⁹ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí, Protokol valné hromady 1893.

společnostem. Rozhodnutí bylo všemi hlasy obecního zastupitelstva schváleno a listina s tímto rozhodnutím předána Františku Matějovskému. Do této doby měla rozhodovací právo o tom, kdo a co se bude na jevišti v Nechanicích hrát, v zásadě hlavně jednota po následující domluvě s městským úřadem. Tento přípis je pak přednesen před výborem a dalšími členy ochotnické jednoty a jednohlasně odmítnut. Společně s tímto přípisem byl vydán příkaz, podepsaný městským úřadem o vydání městského divadla s celým jeho příslušenstvím tělovýchovné a hasičské jednotě Sokol. Tento přípis a následný příkaz o vydání prostor divadla tak postupně rozvířil řadu událostí, které vedly ve velmi vyhocené spory mezi výbory obou stran.²⁰⁰ Z tohoto důvodu je zde umístěn i přepis dopisu zasláný městským úřadem ze dne 7. dubna 1894: *„Tělocvičná jednota Sokol zde žádala za propůjčení městského divadla s příslušenstvím k programovému Sokolskému večírku, která pro své členy a přivedené hosty dne 15. pořádati bude. Jelikož této žádosti bylo vyhověno, poukazujeme ctěnou Jednotu divadelních ochotníků, aby městské divadlo s celým příslušenstvím žadatele dne 15. ráčilo posloužiti při řečeném sokolském večírku vydáno bylo.“*²⁰¹

Mezi sokoly a ochotníky do té doby panovaly poměrně vřelé vztahy. Jednota nikdy neodmítla propůjčit divadelní sál pro sportovní účely. V tento moment však učinila rozhodnutí, které sepsala do dopisu adresovaného městské radě, v němž odmítá jeviště vydat, a udává důvody, které vedly k tomuto rozhodnutí. V první řadě se jednota cítila dotčena, že o propůjčení nebyla požádána, ale bylo jí to nařízeno. V řadě druhé oponuje částečným soukromým vlastnictvím divadelních rekvizit, líčidel a dalšího příslušenství, které divadelníci zakoupili nákladem čítajícím 1 000 zlatých. Své argumenty dokonce rozdělila do čtyř bodů:

- A) Městské divadlo není ve vlastnictví jednoty, která je jen jeho „strážcem“, proto jí nepřislouží prostory někomu odevzdávat.
- B) Městská rada ustanovila divadelníkům, aby zvolili správce domu, kterému bylo uloženo sepsat divadelní inventář a přeložit jej. Inventář však ještě není zhotoven, a proto město nemá jakékoliv podklady k tomu, aby určilo, jaký majetek patří ochotníkům a jaký městu.

²⁰⁰ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

²⁰¹ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 8; ukl. j. 1 karton; Korespondence, dopis č. 297.

C) Bylo nařízeno, aby klíče od divadla byly předány v pět ráno, což není možné, protože jednatel, správce i další funkcionáři jsou ve svém zaměstnání.

D) Podstatnou část inventáře tvoří líčidla, která by mohla být spotřebována, a město se nijak nezavazuje, že by jim byla znovu zakoupena.²⁰²

K iniciátorům této odpovědi patřil ředitel spolku společně se třemi výkonnými členy spolkového výboru. V reakci na tento dopis městská rada odpovídá nekompromisním nařízením, které pro celý nadcházející rok změnilo fungování jednoty: „*Jelikož ctěná jednota nesplnila podmínky, za kterých používala městského divadla...usnesla se městská rada odeprítí ctěné jednotě propůjčení jeho až do té doby, než zastupitelstvo města neustanoví za jakých podmínek městské divadlo s celým příslušenstvím na stále propůjčovati může.*“²⁰³ Toto nařízení platné od 16. dubna tak znamenalo, že jednota ztratila nárok na bezplatné využívání prostor divadla a zároveň jim byl zamezen přístup k vlastnímu majetku uloženého v prostorách jeviště a šatny. Z toho důvodu byla také zrušena inscenace nového představení a jeho sehrání tak bylo přesunuto na neurčitý termín. Jedním z nejmarkantnějších sporů, který podtrhl nevraživost a napětí, bylo obvinění ochotníků o záměrném poškození jejich osobního majetku umístěného v uzamčené almarě. Jeden z bývalých členů spolku měl poškodit zámek, almaru otevřít a odcizit některé předměty. Město se na tento čin důrazně odvolalo a odmítlo obvinění, že krádež byla jakkoliv záměrně iniciována ze strany městské správy.²⁰⁴

Do té doby velmi činná jednota, která zaujímala přední postavení mezi ostatními spolky, pomalu začala ztrácet na respektu ze strany jejich přívrženců, ale dokonce i od svých vlastních členů. Vnitřní politika spolku se začala pomalu hroutit poté, co dvacet členů jednoty 5. května 1894 oznámilo svoje vystoupení ze spolku z důvodu nesouhlasu vůči předchozímu sporu se správou města. V následném protokolu z výborové schůze byl tento odchod členů přednesen před spolkovým výborem s doprovodným komentářem předsedy, že se jedná o „zinscenovaný počin“ ze strany města, který má záměrně poškodit jednotu a zničit tak lokální divadelní život. Výbor jednoty začal prosazovat myšlenku, že město chce zničit divadelní představení

²⁰² Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 8; ukl. j. 1 karton; Korespondence, dopis č. 298

²⁰³ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 8; ukl. j. 1 karton; Korespondence

²⁰⁴ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

provozované lokálními soubory tím, že jeviště bude propůjčovat pouze kočovným divadelníkům. Tohoto narativu se pak jednota držela po celou dobu sporů, které trvaly po další dva následující roky s menší, či větší intenzitou. Takové spory nejenže způsobily rozkol mezi členy komunity, ale také zásadním způsobem oslabily dynamiku na maloměstě. Ztráta důvěry vyústila v narušení společenských vazeb a výraznou stagnaci místního divadelního dění. Činnost místních ochotníků tak byla pozastavena a městská správa začala propůjčovat jeviště přespolním souborům. V průběhu léta 1894 místní soubor neodehrál ani jedno představení a divadelní život tak stál především na kočovné společnosti Raimunda Příbramského, jehož repertoár byl tvořen fraškami a humornými operetkami. V Nechanicích pak jeho společnost odehrála v sále městského divadla dvě představení.²⁰⁵

Napjaté vztahy mezi ochotníky a městskou správou vedly k dlouhotrvajícím sporům, které přetrvaly až do následujícího roku. Ochotnické divadelní soubory mnohdy měly významný vliv na místní politické prostředí. Zatímco v minulých měsících spory vyvolaly vášnivé diskuse a vedly k přerušení spolkové činnosti, naděje na řešení se objevila díky novému návrhu, předloženému městskou radou. V dubnu byly po pečlivých konzultacích předloženy jednotě nové podmínky pro využívání divadla. Město se tím tak snažilo urovnat spory mezi jednotlivými spolky a předejít dalším konfliktním situacím. Stále musíme brát v potaz, že i přes upadající vliv souboru měl spolek stále několik vážených členů, kteří neúnavně bojovali za jeho další činnost. V návrhu došlo ke kompromisnímu řešení, kdy město si ponechá výsadní právo o propůjčování jeviště i s celým jeho příslušenstvím dalším souborů a spolkům v případě, že s nimi bude podepsána smlouva, ve které se zavážou k šetření divadelního majetku, a po skončení představení uvedou divadlo do výchozího stavu. Dále spolek musí po každém představení předložit podrobný účet výdajů a příjmů městské radě společně s inventářem jeviště.²⁰⁶ Jako doplněk k dopisu byly přiloženy požadavky pro další spolky: *„Každý místní spolek mimo Jednotu divadelních ochotníků jest vázán podmínkami v odstavci, pokud pořádá divadelní představení za vstupné nebo jinou zábavu, pro niž inventářů divadelního bylo užito musí 10% výdělků*

²⁰⁵ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

²⁰⁶ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 8; ukl. j. 1 karton; Korespondence

*věnovat ve prospěch zvelebení divadla.*²⁰⁷ Byla tak uzákoněna desetiprocentní taxa za pronájem divadelních prostor jak pro kočovné, tak i pro místní spolky.

Závěr této kapitoly přináší vhled do dynamiky mezi ochotníky a lokální samosprávou, která reflektuje rozdílné postoje a zájmy obou stran. Do té doby byla jednota vnímána jako velmi zásadní spolek držící jakýsi monopol v rámci divadelního života města. Odchodem Josefa Štolby, který byl považován za velmi dominantní osobnost, započala krizová etapa, která trvala dlouhé dva roky, při níž docházelo k různorodým menším, či větším konfliktům. Během tohoto období však nastala nejen tvůrčí krize, ale také došlo k částečné ztrátě osazenstva spolku, což mělo za následek dramaturgickou stagnaci, kdy se do popředí divadelního života dostaly kočovné společnosti. Veškeré jednání ze strany výboru jednoty však podporuje teorii, že spolek dosáhl na maloměstě takového postavení, že byl schopen po dobu několika let hájit své zájmy proti samotné městské samosprávě.

4.6 Čtvrté dějství: Divadelní život ve 20. století - Jednota divadelních ochotníků Kolár

Konec století znamenal pro nechanický divadelní život bouřivé období. Domácké soubory s vedoucím postavením Jednoty divadelních ochotníků byly částečně nahrazeny za kočovné divadelní společnosti a ve společnosti se tak začíná projevovat značná nelibost. Občané velmi sentimentálně vzpomínají na „zlaté“ časy nechanického divadla pod vedením Josefa Štolby a domáhají se nové, pozitivnější etapy. V reakci na období konfliktů bylo rozhodnuto, že bude založena zcela nová divadelní skupina, která se částečně distancovala od té předchozí. Stále si však zakládala na své pověsti, kterou nechanické divadlo v předešlé době zastávalo. Na zasedání schůze dramatického odboru Sokola a bývalých členů bylo rozhodnuto „*v příčině používání městského divadla a pořádání divadelních představení učinit mír.*“²⁰⁸ V roce 1896 tedy dochází ke sloučení bývalých členů Jednoty divadelních ochotníků a členů dramatického odboru Sokola v jeden spolek zaštiťující nechanické

²⁰⁷ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 8; ukl. j. 1 karton; Korespondence

²⁰⁸ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

divadlo s názvem Jednota divadelních ochotníků Kolár. Jednota tedy konečně měla název podle českého herce a divadelního režiséra Josefa Jiřího Kolára. Jméno bylo zvoleno dle jeho zásluh v oblasti rozvoje českého divadlnictví, ale také proto, že Kolár, jako spousta v té době začínajících herců, v začátcích působil jako vášnivý ochotník.²⁰⁹ Z dnešního pohledu však nešlo o nijak originální název, dle databáze českého amatérského divadla existoval již divadelní spolek s názvem Kolár v Jilemnici, v Plzni, v Polici nad Metují, v Mladé Boleslavi nebo ve Strašnicích. Můžeme tedy soudit, že se jednalo v té době mezi ochotnickými soubory o poměrně populární jméno. Ve dvacátých letech 20. století dokonce vzniká ochotnický spolek Kolár v nedalekých Těchlovicích.²¹⁰ Je zajímavé, že v některých publikacích referujících o spolkové historii je v otázce názvu souboru jeden rozdíl, a to, zda je v názvu „Kolár“ jedno nebo dvě l. V předložených archivních stanovách spolku je u kolonky název uvedeno: Jednota divadelních ochotníků Kollár. Zde tedy vyvstává otázka, jaká z těchto forem je ta správná. Z hlediska dalších spisových materiálů, oficiální korespondence a paragrafů ze zápisů schůzí lze soudit, že se jednalo jen o nedbalou chybu a druhé l bylo tedy pouze připsáno. Řádné ustanovení jednoty pak proběhlo v květnu, kdy jsou sepsány stanovy, které zahrnují i písemnou domluvu s městem o propůjčení budovy městského divadla. Aby se předešlo případným dalším sporům, byl přijat návrh města z roku 1986, kdy se v ní spolek zavazuje k propůjčování jeviště dle předem domluvených podmínek. Oficiálně jednota vzniká 2. června 1986 po splnění všech požadavků dle zákona o spolcích z roku 1867 a spadá pod hlavní správu okresního hejtmanství v Hradci Králové. Ochotnický soubor potřeboval do svého čela postavit silnou osobnost, která bude reprezentovat, ale zároveň se stane vůdčí silou na poli tvorby nových inscenací. Jako divadelní ředitel tak byl ustanoven Bohumil Vančura a do výboru byli zvoleni Josef Skalický, Karel Saidl, Ferdinand Flum, František Sláva a Antonín Vozáb. Zápisné bylo stanoveny na 50 krejcarů a výše příspěvků za roční členství pak činila 5 zlatých. V prvním roce se zapsalo 46 řádných členů.²¹¹

²⁰⁹PRAŽÁK, Václav. *Nechanice: obrázky ze života a historie města*. Hradec Králové: Garamon, 2018, s. 162. ISBN 978-80-86472-76-8.

²¹⁰ *Databáze českého amatérského divadla* [online]. [cit. 2024-02-21]. Dostupné z: <https://www.amaterskedivadlo.cz/>

²¹¹ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

V následujících letech Kolár v zásadě dominuje na nechanické divadelní scéně. Díky sloučení s dramatickým odborem Sokola tak ve městě zůstávají jen dvě instituce, které mají potenciál vykazovat nějaké divadelní aktivity. V první řadě naprosto dominantní Kolár a vedle něj do té doby velmi činný Hlahol. Je zajímavé, že se založením nové jednoty také velmi ochabla spolupráce mezi těmito dvěma spolky. V zásadě se Hlahol soustředil jen na rozvoj na poli hudebním a od třicátých let pak začal provozovat kino na Hůrce. Skončila tak tradice společného pořádání silvestrovských večírků, které následně pořádal Kolár sám, avšak ne pravidelně, jak tomu bylo doposud. Kolár se tak stal jediným souborem, který zastával a plnil divadelní funkci na maloměstě. V zásadě činnost spolku byla stejná jako u toho předchozího, byla pořádána divadelní představení, jejichž průměr ale klesl na pět představení za rok. Hrál se tradičně na velikonoční svátky, 26. prosince a pak v období jara a podzimu. V létě byla činnost souboru slabá až do takové míry, že bylo v roce 1902 usneseno, že na letní období bude spolková činnost vždy přerušena. Období, kdy čeští ochotníci hráli významnou roli nejen v divadelním, ale i politickém vývoji, se pomalu chýlilo ke konci. Kolár však zůstával stále významným činitelem v oblasti veřejného života. To, jakou měl soubor ve společnosti důvěru a jaké byly důsledky sporů s městskou radou, dokazuje i vydání brožury před obecními volbami 26. srpna 1897. Jejím obsahem bylo shrnutí sporů o propůjčování městského divadla z předchozích let, za pomoci přepisů jednotlivých dopisů podepsaných tehdejším starostou Františkem Rašínem. Brožura rozeslaná před obecními volbami měla v zásadě vysvětlit občanům města průběh a příčinu oněch majetkových sporů z předešlých let, a hlavně postavit jednotu do optiky jediného viníka. „*Tu cítila se býti jednota ochotníků zkrácena, domnívajíc se, že jen ona má privilej hráti divadlo.*“²¹² V první části patnáctistránkové brožury byla uvedena krátká předmluva jako úvod do celého sporu: „*Tu stalo se, že z nerozumné pánovitosti bylo jeviště odstrojeno, šrouby odklizeny, lampy odstraněny a kulisy rozházeny. Vyskytla se přirozeně otázka, jakým právem mohla si dovoliti jednota ochotníků s jevištěm takto zacházeti a – odpověď zněla: poněvadž je naše! ...ale jednota začala mluvit o utiskování a nepřátelství, vydala pro přátele manifest.*“²¹³ Tehdejší spory tak rezonovaly maloměstskou společností ještě několik let, a i přesto, že tyto události se

²¹² Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); sign. III.; III. Spisový materiál

²¹³ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); sign. III.; III. Spisový materiál

pro spolek samotný staly minulostí, starosta Rašín dostal potřebu uvést veškeré okolnosti na pravou míru. Je zajímavé, že problematika jeviště a jeho pronajímání neustala ani v nově vzniklém Koláru. Během období 1898-1899 uvádí soubor pouze tři hry, i když celý soubor čítá 51 členů. Zisk z předchozích let poklesl na polovinu, tudíž se dá soudit, že klesla i samotná návštěvnost. Příčinou tohoto krizového období je dle ochotníků stále propůjčování městského jeviště jiným spolkům. Ve výroční zprávě z roku 1899 jednatel František Novotný píše: „*Nevím, kde bychom zde toho měli hledat příčinu, ale jisto jest, že propůjčování jeviště našeho jiným společností ku hrám divadelním nám velice škodí.*“²¹⁴ Stále opakující se vzorec a potřeba spolku „chránit“ si své jeviště jako pevnou domácí půdu, však již nikdy nenabrala takový spád, jako v předešlých letech. Proto jeviště dál propůjčovali místním spolkům, nejčastěji Hlaholu a sokolské jednotě, ale také kočovným společnostem. Tato praxe představovala pro maloměstské prostředí další významný kulturní prvek, který s sebou přinášel nové umělecké přístupy a různorodé divadelní žánry, které mnohdy domácí soubor svému publiku nemohl nabídnout. Zároveň tím byla umožněna prezentace cizích souborů, které díky svému umění mohly navazovat nové kontakty s publikem, ale také s lokální ochotnickou scénou. Tyto vztahy pak byly velmi důležité pro rozvoj ochotnického divadla na regionální úrovni. O tom, jaké společnosti v městě hostovaly, je velmi málo informací. Prokazatelně do Nechanic jezdili hradečtí ochotníci, ochotníci z Chlumce, ale také z Nového Bydžova pod vedením Jana Drobného. Ti poslali žádost starostovi o hostování 27. září 1899, avšak tento požadavek byl z neznámých důvodů zamítnut. Pravidelné hostování divadelních souborů přineslo místnímu obyvatelstvu nejen kulturní rozmanitost, ale také otevřelo nové možnosti divadelního růstu pro lokální ochotnický soubor. Silným nástrojem pro divadelní prezentaci se v té době také staly soutěžní přehlídky. Ty postupně nabývaly většího významu, dávaly prostor pro předvedení uměleckých záměrů ochotnických spolků a vybízely k větší soutěživosti. Zároveň se ale staly platformou pro další rozvoj regionální divadelní kultury. Jednota divadelních ochotníků Kolár byla pozvána 10. března 1903 na divadelní závody do Hořic, které byly uspořádány při příležitosti výstavy severovýchodu. Do této doby hráli nechaničtí ochotníci jen v prostorách radnice, příležitostně na jevišti na Hůrce nebo ve venkovní bažantnici, nikdy však necestovali za hranice města. Příčinou mohlo být špatné spojení s okolními městy

²¹⁴ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

(Nechanicím chyběla železnice), ale také značné náklady na cestovné a další výlohy s tím spojené. Z tohoto důvodu bylo výborem rozhodnuto, že se přehlídky zúčastní za podmínek, že spolek bude hradit každému z účinkujících část cestovních výloh ve výši 5 zlatých. Aby mohly být tyto výlohy uhrazeny, bylo uspořádáno divadelní představení *Nezisk na Slávu*, ze kterého veškeré výtěžky budou užity na cestu do Hořic. Z představení bylo vybráno 36 zlatých a 97 krejcarů. Nechaničtí tak na ochotnických závodech sehráli poměrně náročné psychologické drama *Vina* od českého dramatika Jaroslava Hilberta.²¹⁵ Tvorba tohoto autora, výrazně ovlivněná dramatikou Henrika Ibsena, si zakládala na velmi dobrém vykreslení psychologie jednotlivých postav. *Vina* je koncipována jako komorní psychologické drama, kde hlavním motivem je ztráta ženské cti. Hlavní hrdinkou tohoto dramatu je třiačtyřicetiletá Mína, která žije na konci 19. století se svou rodinou v typickém měšťanském bytě a potýká se s mravními problémy v důsledku nepatřičné výchovy své matky.²¹⁶ Kolár za uvedení této hry dostává diplom, který má být později vyvěšen v prostorách městského divadla. Dle databáze amatérského divadla se přehlídky zúčastnil i domovský soubor z Hořic, z Jičína, ze Dvora Králové, z Miletína, ze Skřivan, ale také z Rychnova nad Kněžnou nebo z Hradce Králové.²¹⁷

Během první poloviny 20. století se takovéto soutěžní přehlídky začaly pořádat napříč Čechami i Moravou, z nichž největšího významu se dostalo přehlídce Jiráskův Hronov, která je pořádána od třicátých let každoročně. Původně se mělo jednat o jednorázovou akci, která se však vyvinula v celostátní přehlídku těch nejkvalitnějších souborů.²¹⁸

4.7 Páté dějství: Poslední kapitola nechanického divadla

S přelomem století se divadelní život v Nechanicích nijak nemění. Jednota divadelních ochotníků Kolár stále dominuje domovské divadelní scéně, účastní se přehlídek a svým uměním kultivuje a baví maloměstskou společnost. Vedle divadelních

²¹⁵ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

²¹⁶ MÁCHAL, Jan. *Dějiny českého dramatu*. Praha: F. Topič, 1929, s. 187

²¹⁷ *Databáze českého amatérského divadla* [online]. [cit. 2024-03-12]. Dostupné z: <https://www.amaterskedivadlo.cz/>

²¹⁸ SCHERL. Cesty českého ochotnického divadla v samostatné republice 1918-1939. In: CÍSAŘ, Jan. *Cesty českého amatérského divadla: Vývojové tendence*. Praha: IPOS, s. 111-172. ISBN 80-7068-129-2.

představení, kterých se za rok odehraje průměrně pět, ochotníci stále pořádají taneční zábavy, věnečky a plesy. Jejich počet však oproti devadesátým letům 19. století výrazně klesl. Zatímco dříve spolek pořádal několik takových událostí do roka, Kolár pořádal maximálně jeden ples či zábavu ročně. Ochotníci se taky nijak významně nepodílí na lokální politice a spíše se ujímají role nositelů celonárodní kulturní agendy, přinášející osvětu a kultivaci maloměstského obyvatelstva. V tomto období tak divadlo plní hlavně zábavnou, rekreační, ale také výchovnou funkci. Stále se v protokolech spolku mluví o vlasteneckém zaměření a o výchově nových uvědomělých Čechů. V roce 1909 je ve výroční zprávě zaznamenáno, že činnost spolku je nejslabší od jeho založení, a ještě slabší jsou finanční výsledky. Průměrný počet představení se tak do roku 1914 snížil na tři ročně.²¹⁹

S vypuknutím první světové války v roce 1914 byla ukončena, nebo přerušena většina spolkové činnosti. V letech 1914-1918 přichází úplná divadelní stagnace, kdy o jakémkoliv kulturním válečném životě chybí zmínky. Poslední uvedenou hrou byla v listopadu 1913 fraška *Hříšníci*.²²⁰ Mobilizace vyhlášená 26. července měla za následek odvod mnoha mužů. V prepisu z městské kroniky se uvádí: „*Čtyři žebřinové vozy s koňmi plně naložené muži se rozjely, dva směrem do Nového Bydžova a dva směrem do Hradce Králové.*“²²¹ Činnost spolku je obnovena až v roce 1918 slavnostním věnečkem pořádaným v květnu k oslavě jubilea založení Národního divadla v Praze. Tento večer hudební doprovod zajišťoval Hlahol písněmi *Ktož jsú boží bojovníci* a *Kde domov můj*. „*Vlály na náměstí i v ulicích téměř z každého domu bíločervené prapory, jež dodaly městu slavnostního rázu.*“²²² Starosta jednoty Bohumil Vančura pak přednesl proslov s názvem *O významu českého Národního divadla*, jehož prepis je součástí spisového materiálu jednoty, uloženého ve státním archivu v Hradci Králové. „*Divadlo naše bylo posledním opatrovatelem zmírajícího a bylo první posilou probouzejícího se národa našeho.*“²²³ Přímo pro tuto oslavu byla nastudována Jiráskova realistická divadelní hra *Vojnarka*. V tomto případě se také

²¹⁹ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 5; ukl. j. 5 kniha; Kniha oběžníků

²²⁰ Tamtéž

²²¹ PRAŽÁK, Václav. *Nechanice: obrázky ze života a historie města*. Hradec Králové: Garamon, 2018, s. 49. ISBN 978-80-86472-76-8.

²²² Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 3; ukl. j. 3 kniha; Protokoly schůzí

²²³ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 3; ukl. j. 3 kniha; Protokoly schůzí

dochovalo kompletní obsazení, kdy hlavní roli Madleny Vojnarové ztvárnila B. Čechová a Antonína Havla sám ředitel jednoty Bohumil Vančura.²²⁴

V rámci období první republiky se divadelní život těšil nové vlně impulsů. Jednota divadelních ochotníků Kolár se přihlašuje do Ústřední matice divadelních ochotníků československých.²²⁵ Pro soubor to znamenalo propojení se širší ochotnickou scénou, na umělecké výsledky a následnou dramaturgii měla jen velmi malý vliv i přesto, že matice vydávala směrodatné činoherní a organizační příručky.²²⁶ Nejvýraznější obohacení v rámci vstupu do organizace přicházelo s nabídkami školení svých členů, kdy byly ochotníkům zasílány nabídky na kurzy režie, herectví a dalších souvisejících oborů. Avšak této nabídky nikdy ze strany Koláru nebylo využito. Repertoár tak nechaničtí nemuseli v zásadě měnit, matice trvala na uvádění českých klasik, proto mezi lety 1918 až 1930 tvořily základní páteř divadelních her především frašky a historické hry. Od roku 1918 tedy dochází k obnovení divadelních aktivit, ochotníci stále postrádají vlastní divadelní budovu a jsou v podstatě závislí na dobrých vztazích s městskou samosprávou. Divadelní život na Nechanicku je tak po celá meziválečná léta konstantní. Počet představení se znovu zvyšuje na průměrných pět ročně, pořádají se taneční zábavy, v roce 1928 je nově zavedena tradice posvícenských zábav, konaných v budově radnice, a také se obnovuje tradice silvestrovských večírků. Stále přetrvávající odkaz předchozí jednoty si Kolár připomíná uspořádáním Štolbova večera 27. září 1925 společně s Hlaholem. Na programu byla přednáška Josefa Kepla o historii Nechanic v době Štolbova působení a hudební vystoupení sboru. Na závěr byla do hostince U Šimlů umístěna dramatikova podobizna.²²⁷

Snahou ochotnických spolků bylo i v tomto období zvát do svého města další soubory k pohostinským vystoupením s cílem zvýšit prestiž tamního divadelního života. Tento fakt si uvědomovala i samospráva Nechanic, pro kterou bylo velmi náročné přesvědčovat nechanické ochotníky k propůjčování jeviště. Jejich postoj se ale během

²²⁴ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 3; ukl. j. 3 kniha; Protokoly schůzí

²²⁵ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 13; ukl. j. 1 karton; Korespondence

²²⁶ SCHERL. *Cesty českého ochotnického divadla v samostatné republice 1918-1939*. In: CÍSAŘ, Jan. *Cesty českého amatérského divadla: Vývojové tendence*. Praha: IPOS, s. 111-172. ISBN 80-7068-129-2.

²²⁷ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 3; ukl. j. 3 kniha; Protokoly schůzí

dvacátých let mění. Začínají si uvědomovat, že jejich postavení, které zaujímali během posledních desetiletí 19. století se značně proměnilo, a proto se začali soustředit mnohem víc na své nejbližší okolí, pro které byly stále Nechanice trvalým epicentrem. Již několikrát bylo zmíněno, že Nechanice se v době „zlaté divadelní éry“, která trvala do odchodu Josefa Štolby, staly významným kulturním centrem. Ochotníci si vydobyli poměrně zásadní postavení nejen v městské samosprávě, ale také mezi ochotnickou obcí. I přesto, že tuto pozici postupně ztráceli, nikdy nepřestali být hlavním organizátorem divadelních aktivit pro své nejbližší okolí. Pro sousední vesničky a obce byly Nechanice nejen centrem obchodu a služeb, ale i kultury a tuto funkci si zachovaly i přesto, že jejich reputace značně klesla. V roce 1921 proto ochotníci iniciují okrskovou schůzi pro okolní ochotnické soubory. Té se účastnili ochotníci z přilehlých vesnic a společně 25. září debatovali nad směřováním české divadelní scény. Dále také narůstá počet hostujících souborů a počty propůjčování jeviště jiným spolkům. Městské divadlo tak využívají čeští legionáři, hasiči, ale také soubory z Miletína nebo Nového Bydžova. Velký zájem o nechanické jeviště tak vyústil v říjnu 1925 k sepsání nové smlouvy. Z tohoto důvodu je pak svolána členská schůze, kde je usneseno, že podmínky k pronájmu z roku 1894 jsou značně neaktuální, a proto je zvolen Junek Bok, jakožto zástupce jednoty před městskou radou. Na žádost ředitele ochotníků jsou zaslány dopisy ochotnickým souborům do Nového Bydžova a Hradce Králové se žádostí o informace, na jakém základě mají postavené své smlouvy. Z jednání následně vychází závěr, že poplatek pro jiné soubory (výjimku stále má Kolár jakožto hlavní domovský soubor) bude činit 25 Kč a bude hrazen přímo městskému úřadu. V případě, že by výdělek z představení nebo pořádané akce nepřesáhl 20 Kč, bude tento poplatek odpuštěn. Změny také přicházejí v oblasti spolkové vnitřní politiky. Vstupem do matice je spolek vázán každé jednotlivé představení ohlašovat příslušným orgánům do Prahy. Při zápisu do spolku také musí souhlasit, že nebudou účinkovat v žádném dalším jiném divadelním souboru. Ve třicátých letech tak v Nechanicích divadelní život zajišťují ochotníci z místního souboru Kolár, ale také četné hostující soubory. Na maloměstě se v průběhu času ustálilo přijetí myšlenky, že se nebude jeviště výhradně využívat pro místní ochotnický soubor, ale bude otevřeno i pro další kočovné divadelní soubory. V období třicátých let, kdy v Československu docházelo k narůstající polarizaci ve společenské a politické situaci, se Nechanice rozhodly o připsání dodatku, který zahrnoval zákaz propůjčování jeviště jakýmkoliv politickým stranám. Zákaz byl vydán v reakci na

žádost Národně socialistické strany v Hořicích ze dne 22. dubna 1929 o sehrání jejich politicky angažované hry. Tento zákaz byl zřejmě důsledkem obav z politizace divadelního prostoru a snahy udržet inscenace neutrální a apolitické.²²⁸

Přes těžké ztráty, které ochotnické divadelnictví utrpělo po Mnichovské dohodě, vstoupilo do období okupace tzv. druhé republiky ještě jako významný, i když značně politicky i sociálně roztržštěný celek. Během druhé světové války se ochotnické divadlo snažilo hrát roli v boji za českou divadelní kulturu. Navzdory cenzuře se často angažovalo v odporu proti nacismu a usilovalo o zachování národní identity.²²⁹ V Nechanicích se divadlo hraje až do doby okupace. V prosinci 1940 je zasláno nařízení zemského prezidenta v Praze, které zakazuje spolkům používat jakékoliv názvy upomínající na státoprávní poměry bývalé Československé republiky. To zahrnovalo veškeré nápisy v organizačních materiálech, v knihách, na praporech a stejnokrojích.²³⁰ V návaznosti na toto nařízení bylo 30. ledna provedeno usnesení valné hromady o revizi členů Koláru, z tohoto důvodu byla sestavena nová přihláška.²³¹ Několik let okupace byly v Nechanicích, stejně jako v dalších jiných menších, či větších městech velmi náročné, byl zaveden přidělový systém a veřejné budovy musely být označeny dvojjazyčnými nápisy. Návštěvy kočovných souborů ustaly a spolu s nimi i působení jednoty Kolár. Ten odehrál své poslední představení v roce 1942 a poté z neznámých důvodů jeho činnost po dobu druhé světové války utichla.²³²

V okamžiku vzniku samostatné Československé republiky stále přetrvávala v českých zemích rozsáhlá tradice ochotnických divadel a představovala významný kulturní a sociální jev. Přestože platily stávající právní podmínky s platností Bachova divadelního řádu z roku 1850, nová politická situace otevřela pro divadelníky nové možnosti a perspektivy. Vznik samostatného státu vytvořil prostředí pro posílení role

²²⁸ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 3; ukl. j. 3 kniha; Protokoly schůzí

²²⁹ SCHERL. Cesty českého ochotnického divadla v samostatné republice 1918-1939. In: CÍSAŘ, Jan. *Cesty českého amatérského divadla: Vývojové tendence*. Praha: IPOS, s. 111-172. ISBN 80-7068-129-2.

²³⁰ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 18; ukl. j. 1 karton; Blankety spolku

²³¹ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 13; ukl. j. 1 karton; Korespondence

²³² Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 3; ukl. j. 3 kniha; Protokoly schůzí

ochotnických divadel jako nositelů národní identity a kultury. Zapojení amatérských divadel do národního a politického života se tak rozvíjelo na již existujících základech. Ochotnictví zůstávalo důležitým zábavním a výchovným prvkem zejména v maloměstském a venkovském prostředí. V meziválečném období byl soubor Kolár v Nechanicích hlavním protagonistou divadelní scény a pevným pilířem kultury v maloměstském prostředí. Jeho význam přesahoval hranice Nechanic a stal se centrem kulturních aktivit pro celý region. Připojením k Ústřední matici československých ochotníků se soubor začlenil do širšího kontextu divadelního umění.

5 CESTY DO DIVADLA: NECHANICKÉ DIVADELNÍ CEDULE A ANALÝZA OCHOTNICKÉHO REPERTOÁRU

Analýza repertoáru určitého divadelního souboru či samotného divadla je přinejmenším součástí každé práce zabývající se dějinami divadla. Divadelní hry jsou významným prvkem v komunikaci s divákem a přináší tak náhled do vnitřního fungování divadelního společenství. U ochotnického divadla tato analýza představuje jeden z klíčových prvků k porozumění uměleckým tendencím, kulturnímu kontextu a společenskému vlivu. Repertoár jednotlivých ochotníků má vždy svůj specifický charakter, který může odrážet nejen vkus a preference diváků, ale také estetické a obsahové priority samotných producentů. Tento způsob výzkumu tak přináší vhled do vnitřního fungování souboru a jeho komunikace s diváky, ale také částečnou analýzu jejich zamýšleného publika.

Při analýze je u ochotnických souborů často problém v pramenné základně, která je mnohdy značně torzovitá. V případě nechanického divadla se vedle správních knih, které sdružují protokoly schůzí, nachází také poměrně značná sbírka velmi specifického pramene pro výzkum dějin divadla. Divadelní cedule byly v evropském kulturním prostředí využívány od období renesance a představují jedno z historicky významných médií, prostřednictvím kterého divadelní umělci dokumentovali a prezentovali svá díla. Pro výzkum dějin divadla jsou neopomenutelným historickým pramenem, které mohou poskytnout rozsáhlou škálu informací. František Černý při výzkumu divadelních cedulí do této skupiny, kromě divadelních plakátů, zařazuje také divadelní a benefiční pozvánky, programy a seznamy obsazení, cedule vylepované na ulicích nebo anotace v novinách či časopisech.²³³ V kombinaci s dalšími prameny jsou tak pro tuto práci využity jako jeden z hlavních zdrojů pro sestavení přibližného repertoáru a jeho následnou analýzu.

Informace, které divadelní cedule jako historický pramen poskytují, je možno rozdělit do dvou kategorií. V první řadě se jedná o informace optické, které zahrnují grafické a umělecké zpracování dané cedule. Z tohoto hlediska lze vnímat ceduli jako projev

²³³ ČERNÝ, František. *Metodologie výzkumu dějin divadla*. Praha: Univerzita Karlova, 1982, s. 73.

uměleckého vyjádření, v mnohých případech provedení cedule reprezentovalo a odráželo v té době populární umělecký styl. V souvislosti s proměnou a vývojem forem plakátů se na jejich tvorbě podíleli i přední čeští umělci jako Alfons Mucha, Josef Čapek nebo Josef Wenig.²³⁴ Grafickou a uměleckou složkou divadelních cedulí se ve svých kapitolách *Estetika dramatického umění: Teoretická dramaturgie*²³⁵ nepřímo zabývá také Otakar Zich. Na plakát je nahlíženo z pozice divadelní sémiologie. Divadlo je vnímáno jako grafické umění vyžadující scénické provedení, a divadelní cedule tak může svou estetickou stránkou odrážet či reprezentovat podstatu nebo náměty divadelní inscenace prostřednictvím určitých symbolických kódů.²³⁶

Podstatnou část ale tvoří především slovní informace. Ty se u jednotlivých cedulí liší svým rozsahem. Pravidlem však zůstává, že v základu obsahují minimálně název hry, jméno jejího autora, místo, dobu a den, kdy se představení má uskutečnit a také název performujícího divadla či divadelního souboru. Tyto základní údaje obsahují téměř všechny dochované divadelní cedule. František Černý tvrdí, že ve výjimečných případech se některé ze základních informací mohly vynechat, a to především u lokálních divadelních souborů či například u starých českých loutkařů. Nejčastěji se vynechávalo místo konání představení. Důvodem mohl být předpoklad, že místní lidé dobře vědí, kde se představení konají, proto takový údaj někdy není uveden. Vedle základních údajů však divadelní plakát může obsahovat jméno překladatele textu nebo toho, kdo text následně upravoval do jeho finální podoby, a též jména členů souboru, kteří se podíleli na realizaci dané inscenace, jako je režisér, jména herců, dramaturgů, kostymérů, scénografů, dirigenta, členů doprovodného orchestru. V minulosti se také uvádělo jméno jevištního mistra, který vymýšlel a ovládal technické jevištní mechanismy. Tato funkce se pak proměnila a začala být uváděna pod jmény jevištních techniků. Ve výjimečných případech se na plakátech objevují i jména dalších pracovníků divadla, především ředitele nebo vedoucího činohry.²³⁷

Takovéto údaje mohou teatrologickému výzkumu sloužit především k sestavení soupisu repertoáru daných divadel nebo společností v případě, že se dochovaly ve

²³⁴ ČERNÝ, František. *Metodologie výzkumu dějin divadla*. Praha: Univerzita Karlova, 1982, s. 73

²³⁵ ZICH, Otakar. *Estetika dramatického umění: teoretická dramaturgie*. V Praze: NAMU, 2018. ISBN 978-80-7331-482-8.

²³⁶ Tamtéž

²³⁷ ČERNÝ, František. *Metodologie výzkumu dějin divadla*. Praha: Univerzita Karlova, 1982, s. 73

větších celcích. V kombinaci s dalšími prameny, jako jsou kroniky, zápisné listiny či záznamy valných hromad a výročních schůzí, mohou vypovědět informace o členech divadelního ansámblu, tedy nejen o hercích, ale také o dalších profesích. V některých případech může plakát obsahovat i označení žánru dané inscenace, která se však může lišit od původního zařazení textu samotným autorem. Součástí bývá i stručná charakteristika, anotace divadelní hry, uvedená doba, kdy se odehrává samotný děj hry. Jako doplňkové údaje můžeme považovat informace o vstupném a možnosti zakoupení vstupenek, hodnocení hry nebo zdůvodnění výběru díla a v neposlední řadě pokyny pro diváky. Mezi takovéto pokyny patří především upozornění na přístupnost, jako: Mládeži nepřístupno!²³⁸

Divadelní historická věda využívá plakáty a cedule jako zdroj historiografického výzkumu. Primárním účelem divadelních cedulí bylo zvat veřejnost k návštěvě konkrétně připravovaného představení. Jednalo se také o formu určitého reklamního sdělení. I když se pro teatrology jedná o pramen nedocenitelné hodnoty, je nutné i na divadelní cedule a další druhy tohoto typu nahlížet kriticky. Analýza informací obsažených v historických divadelních cedulích představuje pro současné vědecké pracovníky nesnadný úkol. Aby bylo možné plně využít jejich informační potenciál, je nutná důkladná analýza, zvláště pro období do poloviny 19. století. V té době byly cedule tištěny frakturou a vycházely z obrozenského pravopisu. Během tohoto období byla typická jazyková variabilita a nekoherentnost jazykové podoby.²³⁹

K výzkumu divadelních cedulí nemůžeme přistupovat jen z hlediska její obsahové interpretace, je nutné pochopit komplexnost a využít ho v kombinaci s dalšími prameny teatrologického výzkumu, jako jsou almanachy, účetní výpisy, kroniky, zápisy schůzí či novinové a časopisecké články a recenze. Toto ověřování je zejména klíčové pro cedule z 19. století, které byly vytvořeny primárně s cílem přilákat diváky. Jejich tvůrci často nekonzultovali faktickou správnost jmen, což vedlo k chybám nebo zkreslením. V mnoha případech byla jména herců zjednodušena, či úplně vynechána, zvláště pokud se jednalo o obvyklá příjmení nebo o členy stejné herecké rodiny. Na divadelních cedulích se často objevují pouze iniciály nebo pseudonymy autorů,

²³⁸ ČERNÝ, František. *Metodologie výzkumu dějin divadla*. Praha: Univerzita Karlova, 1982, s. 73.

²³⁹ TRÁVNÍČKOVÁ, Markéta. *Divadelní cedule jako základní pramen teatrologického výzkumu*. Knihovna: knihovnická revue. 2020, 31(1), 37–53. ISSN 1802-325.

režisérů a herců.²⁴⁰ Některé údaje tak nemusí odpovídat skutečnosti. Určitá ohlášená představení se nemusela uskutečnit, z příčiny nemoci herce, či jiného důvodu, mohlo dojít ke změně obsazení, nebo úplnému zrušení plánované inscenace. Ověření těchto údajů pak je klíčové.²⁴¹

5.1 Cesty do divadla: Vývoj divadelních cedulí

„Divadlo vynalezlo plakát jako svou připomínku, když samo za divákem přijít nemůže.“²⁴²

V následující části kapitoly bude uveden stručný přehled vývoje divadelních cedulí, které jsou pramenem velmi specifickým a do dnešní doby málo probádaným. Divadelní cedule představují v historii vizuální komunikace fenomén už od přelomu 15. a 16. století, kdy se začaly objevovat první cedule spojené s divadelní tematikou sloužící primárně jako informační grafické vývěsky. Lexikon divadelních pojmů *Allgemeines theater-lexikon* publikovaný v roce 1839 definuje divadelní ceduli jako „tištěné oznámení toho, co divadlo obecnstvu musí sdělit“.²⁴³ Cedule jsou pak určeny k vylepení na ulicích nebo se v menších provedeních rozdávají na ulicích potencionálnímu publiku. Díky této definici můžeme do skupiny divadelních cedulí v průběhu historie řadit jakékoliv tiskoviny týkající se divadla, které mají informační charakter.

Na českém území můžeme mluvit o prvních dochovaných cedulích z období raného novověku. Nejstarší cedule z prostředí profesionálního divadla pochází z roku 1652 a ohlašovala příjezd kočovné společnosti Carla Andrease Paulsena a Johanna Fabhauera. Obsahem této cedule byl připravovaný repertoár, seznam účinkujících, datum a pozvání na konání nadcházejících divadelních představení. Z tohoto období se však do dnešních dob dochovalo jen velmi málo exemplářů, a proto pro historiografický výzkum divadla musí být použity jiné prameny. I přes torzovitost dochovaného materiálu, který by pojednával o účinkujících a dalších informacích, se

²⁴⁰ TRÁVNÍČKOVÁ, Markéta. *Divadelní cedule jako základní pramen teatrologického výzkumu*. Knihovna: knihovnická revue. 2020, 31(1), 37–53. ISSN 1802-325.

²⁴¹ ČERNÝ, František. *Metodologie výzkumu dějin divadla*. Praha: Univerzita Karlova, 1982, s.74-75

²⁴² MARYŠKA, Martin. *Realita v grafickém editoru*. Cedit. 2, 56-60. CEDIT-Kontexty a přesahy tvorby Centra experimentálního divadla [online]. Brno: Centrum experimentálního divadla, 2020, 1(2), 50-60 [cit. 2023-11-03]. ISSN 2694-776568. Dostupné z: <https://www.cedit-brno.cz/cs/archive/cedit02/>

²⁴³ Zettel, *Allgemeines Theater-Lexikon*, 1846, sv. 7, s. 239

v prostředí řádového a školního divadla dochovaly periochy, tedy tištěné synopse. Ty se dají považovat za obdobu divadelního plakátu, která obsahuje detailní popis jednotlivých výstupů, jež byly pro informační účel přeloženy z latinského originálu do němčiny a dle potřeby do dalších světových jazyků. I ve světském prostředí se mohly divadelní cedule evolvovat do vícestránkových divadelních programů s atraktivní grafikou. Rozšířený tištěný formát těchto programů byl využíván při významných událostech, kdy větší prostor poskytoval možnost začlenění formálního poděkování a projevy úcty vrchnosti, která svolila ke konání vystoupení v daném městě. První dochované cedule a periochy však nacházíme pouze u scény profesionálních divadel, scén zřízených církvemi či u školního divadla. Plakáty a cedule z prostředí lokálních amatérských divadelních společností se objevují až na konci 18. století.²⁴⁴

Vedle divadelního plakátu, který byl jedním z hlavních komunikačních kanálů mezi publikem a divadelní společností, vznikaly další informační prameny, a to díky rozkvětu knihtisku, který dovoluje větší a levnější produkci písemných a grafických materiálů. Ty se dají řadit spíše k literárním typům cedulí, kde dominuje textová stránka nad tou grafickou. Na profesionální scéně u velkých divadel se objevují texty vydávané k příležitosti premiéry dané divadelní hry či opery. Publikovala se celá operní libreta, svazky zpěvných textů nebo divadelní texty. Takové tiskoviny se prodávaly přímo v divadle a stejně jako plakáty byly opatřeny datem a místem konání premiéry. Kromě literárního a informačního charakteru měly ráz určitého upomínkového předmětu. I z toho důvodu se takové texty dochovaly ve větší míře než jednotlivé plakáty.²⁴⁵

K ustálení podoby divadelních cedulí dochází od druhé poloviny 18. století. Vzniká v zásadě jednostránková podoba cedule, která obsahuje atributy, které se až na jednotlivé výjimky neměnily. Dobově podmíněná pak byla zejména grafika zahrnující barvu a styl písma nebo dekorativní prvky. Obsahově se však vzhled ustálil. V českých zemích se tak divadelní cedule během 18. století stávají nedílnou součástí každodenního života divadla. Nejvíce dochovaných cedulí však pochází z přelomu 18. a 19. století a z následujících let. S rozvojem reklamy i divadla byla potřebná

²⁴⁴ TRÁVNÍČKOVÁ, Markéta; JAKUBCOVÁ a kol. *Račte vstoupit do divadla: Please enter our theatre*. Praha: Národní muzeum, 2019, s. 9-10. ISBN 978-80-7036-613-4.

²⁴⁵ Tamtéž s. 11.

propagace, a proto na divadelní cedule začíná být kladen větší důraz. Velká divadla s celoročním provozem, jako Stavovské divadlo nebo scény v Olomouci či Brně, nechávala tisknout cedule každý den na nejbližší nadcházející představení. Ty se nejčastěji umísťovaly vedle hlavního vchodu divadla do speciálně k tomuto účelu vyhrazených rámu. Kvůli dalšímu rozšiřování cedulí vzniká i nová profese divadelního ceduláře. Toho zaměstnávaly nejen stálé divadelní scény, ale i kočovné společnosti. Nejvýše postaveným cedulářem v monarchii byl dvorní cedulář vídeňského divadla. Ten v uvaděčské uniformě roznášel jednotlivé divadelní cedule do významných rodin. Takovou profesi mělo i tehdejší Stavovské divadlo, které nabízelo dodávku informací o divadelním dění osobně přímo do domu. Na druhou stranu ceduláři kočovných společností tak výsadní postavení neměli. Často zastávali i jiné funkce, ceduláři se tak stávali rekvizitáři, nápovědami, inspicienty nebo techniky.

246

Koncem 19. století se ostřeji oddělují hranice mezi moderním divadelním plakátem a zbytkem divadelních cedulí. V šedesátých letech se objevují první litografické plakáty, jejichž autorem byl Jules Chéret, který tvořil především pro pařížská divadla. Plakáty tak dostávají zcela svébytný charakter a jejich umělecká hodnota mnohdy přesahuje informační hodnotu. I přesto rozdíl mezi plakátem a divadelní cedulí je často neostrý. Podle Vojtěcha Poláčka je hlavním rozdílem mezi cedulí a plakátem jejich obsah. Zatímco u plakátu postupně dominuje jeho obrazová stránka, tak cedule spíše pracuje s větším množstvím textových informací. Právě tato dvě hlediska mají zásadní podíl na skutečnosti, která postupně vedla k prudkému poklesu produkce divadelních cedulí během 20. století.²⁴⁷

S postupnou industrializací společnosti se začínají přetrhávat osobní vazby mezi zákazníky a spotřebiteli. Na novou moderní, komerční reklamu musela reagovat i divadla. Barevné a poutavé plakáty tak vytlačují obsáhlé divadelní cedule. Divák musí upoutat, co vidí, a proto vizualita se stala základním pilířem divadelních plakátů. Tiskoviny tak začaly reagovat na moderní umělecké směry a na tvorbě plakátů se začali podílet významní umělci. V té době se také objevují první specializované

²⁴⁶ TRÁVNÍČKOVÁ, Markéta; JAKUBCOVÁ a kol. Račte vstoupit do divadla: Please enter our theatre. Praha: Národní muzeum, 2019, s. 120. ISBN 978-80-7036-613-4.

²⁴⁷ Tamtéž

agentury, které pomalu u větších divadel přebíraly funkci cedulářů. Divadla se tak pomalu přestala starat o propagaci a tyto agentury začaly informace o programu umisťovat do novin a periodik. V menších městech, a to zejména v lokalitách, které neměly stálou scénu, kam přijížděly kočovné či menší profesionální soubory, se však tradice divadelních cedulí v podobě, jaká byla běžná v 18. století, stále udržela. Díky rozšíření tradice divadelních cedulí se tento artefakt již od začátku 20. století stal vyhledávaným pramenem k dějinám českého divadla a postupně začaly být jednotlivé cedule chráněny.²⁴⁸

5.2 Divadelní cedule nechanických ochotníků

Jak už bylo výše uvedeno, divadelní cedule jsou nedocenitelným pramenem historiografického výzkumu divadla. Výzkum divadelních cedulí je však záležitostí mnoha oborů, které se navzájem prolínají. Jedná se především o dějiny umění, divadelní historickou vědu, ale také mediální a marketingová studia. Tato povaha tohoto pramene nás vede k přístupu, kdy je nutné nahlížet na divadelní cedule rozdílnou optikou.

Divadelní cedule představují nejen materii, která má informovat, svolávat či propagovat. Je to nejen fyzický objekt plný řečových aktů, vizuálních kódů, ale také jisté symboliky. Cedule, stejně jako divadlo, jsou kombinací obrazu s textem a reflektují evoluci komunikace od přechodu z orální kultury na éru typografickou, až ke grafické kultuře současnosti. Ve sbírce Státního okresního archivu v Hradci Králové se ve fondu nechanických ochotníků dochovalo sedmdesát kusů cedulí z let 1889-1964.²⁴⁹ Díky kvantitativnímu výzkumu je možné zkoumat jednotlivá specifika. Jedná se především o cedule denní, repertoárové, vážící se zejména k jednomu konkrétnímu datu a sloužící jako informační sdělení o nadcházejícím divadelním představení. U takovýchto cedulí pak můžeme zkoumat nejen jejich společné rysy, formu, vývoj, ale také jejich vztah k potencionálnímu publiku. Zde si pak můžeme

²⁴⁸ TRÁVNÍČKOVÁ, Markéta; JAKUBCOVÁ a kol. *Raďte vstoupit do divadla: Please enter our theatre*. Praha: Národní muzeum, 2019, s. 123. ISBN 978-80-7036-613-4.

²⁴⁹ Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Divadelního spolku ochotníků "Kolár" 1945–1990, inv.č.: 17, 1889-1964, Plakáty a programy.

položít otázku: Měly plakáty vydávané nechanickými ochotníky kulturní význam pro Nechanice? A jaké byly jeho funkce k publiku?

K rozboru divadelních cedulí můžeme přistupovat z několika rovin. Funkcí divadelní cedule bylo především informovat, obsahovala tedy k tomu určené textové údaje. Podoba cedulí nechanických ochotníků byla vesměs jednotná a shodovala se se standardním vzhledem, který byl typický pro 19. století. Takové cedule sestávaly ze základních informací, které najdeme i u nechanického divadla. Dominantním prvkem je vždy název hry, ten je umístěný zpravidla uprostřed papíru a oproti ostatnímu textu je viditelně větší. Často je název hry také tištěný jiným textovým fontem. Hlavičku cedule pak tvoří místo konání představení spolu s informací, jaký soubor právě vystupuje. „*Městské divadlo v Nechanicích, Jednota divadelních ochotníků „Kolár“ v Nechanicích. Pořádá v pondělí Velikonoční dne 24. dubna 1905 divadelní představení: Na pomoc Rusům.*“²⁵⁰

Ještě v 19. století nebylo běžné uvádět na divadelních tiskovinách jména režisérů či kapelníků.²⁵¹ To platí u cedulí nechanických ochotníků. První cedule z dochované sbírky, kde se nachází jméno režiséra, je z roku 1906 k divadelní hře *Krejčí a Švec*, jejíž režii zastával Ferdinand Flum. Od tohoto roku se jméno režiséra na jednotlivých cedulích objevuje častěji, i přesto na některých tento údaj stále chybí.²⁵²

Cenným údajem, který tento pramen poskytuje, je i kompletní obsazení, to je vždy umístěné pod názvem hry. Ve spodní části se pak nachází informace o začátku divadelního představení a také ceny vstupného. Ty jsou buď uvedené větou: „*Ceny míst obyčejné*“, nebo je ceník přímo rozepsán. Na ceduli z roku 1891 je ceník uveden takto: „*I. místo. Číslovaná sedadla po 50 kr., II. místo Číslovaná sedadla po 30 kr., III. místo. Číslovaná sedadla po 20 kr., K stání vpředu 30 kr. K stání v zadu 20 kr.*“²⁵³

²⁵⁰ Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Divadelního spolku ochotníků „Kolár“1945–1990, inv.č.: 17, 1889-1964, Plakáty a programy, divadelní cedule: Na pomoc Rusům, 1905

²⁵¹ TRÁVNÍČKOVÁ, Markéta; JAKUBCOVÁ a kol. *Račte vstoupit do divadla: Please enter our theatre*. Praha: Národní muzeum, 2019, s. 15-16. ISBN 978-80-7036-613-4.

²⁵² Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Divadelního spolku ochotníků „Kolár“1945–1990, inv.č.: 17, 1889-1964, Plakáty a programy

²⁵³ Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Divadelního spolku ochotníků „Kolár“1945–1990, inv.č.: 17, 1889-1964, Plakáty a programy, divadelní cedule: Konkursy pana notáře, 1891

Vyjmenovaný počet cen je vždy na úplném konci stránky doplněn o jméno a místo toho, kdo obstarává prodej lístků. Nejčastěji tak činí pokladník jednoty.²⁵⁴

Výše zmíněné „základní“ údaje najdeme na všech dochovaných plakátech. Vedle nich však můžeme mluvit o údajích doplňkových, mezi které patří účel představení. Nejčastěji je uváděn dobročinný účel, tedy představení, jehož výtěžek putuje jako příspěvek do určité organizace: „*Ve prospěch spolku českých spisovatelů Máj v Praze*“ nebo „*Ve prospěch chudých školských dětí*.“ Vedle charitativního účelu najdeme také označení „*K uctění památky padesátého výročí Josefa Kajetána Tyla*“ nebo „*Na počest šedesátých narozenin spisovatele Josefa Štolby*“.²⁵⁵ Jen velmi málo se pak objevuje účel na rozmnožení divadelního inventáře. Dále se ve výjimečných případech uvádí tvůrci kostýmů či rekvizit, nejčastěji v případě, že kostýmy soubor nemá své vlastní, ale zapůjčené. Na ceduli z roku 1901 k divadelnímu představení *Paní Sibyla* je uvedena firma Hynka Fridy, která se v té době prezentovala jako první koncesovaná půjčovna divadelních a maškarních obleků (viz. příloha č. 10)²⁵⁶ Je zřejmé, že v případě některých historických her se ochotnický soubor uchýloval k výpůjčkám historických krojů a nevyužíval tak vlastního divadelního fundusu. Další z informací, která se u některých cedulí vyskytuje, můžeme nazvat jako dodatečný popis inscenace. Jedná se především o uvedení hudebního doprovodu, který hraje mezi akty, nejčastěji je uváděn hudební odbor nechanického Hlaholu, který s ochotníky úzce spolupracoval. Hudební doprovod však často obohacují i sóloví zpěváci, jako operní pěvkyně Amélie Suková.²⁵⁷

Některé divadelní cedule, hned pod názvem hry, mají také připsáno, o kolikátou reprízu hry se jedná, a také specifikaci, že se jedná o repertoární hru nějakého z profesionálních divadel. Na již zmiňované ceduli *Na pomoc Rusům* je uvedeno, že se jedná o *repertoární hru Lidového divadla Uranie v Praze*. (viz příloha č. 8.)²⁵⁸ Dnes

²⁵⁴ Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Divadelního spolku ochotníků „Kolár“1945–1990, inv.č.: 17, 1889-1964, Plakáty a programy

²⁵⁵ Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Divadelního spolku ochotníků „Kolár“1945–1990, inv.č.: 17, 1889-1964, Plakáty a programy.

²⁵⁶ Zpěvácký spolek „Hanka“ Smiřice Pěvecko - ochotnická jednota „Hanka“ ve Smiřicích [online]. [cit. 2023-11-05]. Dostupné z: <http://www.smirice.eu/spolky/hanka.htm>

²⁵⁷ Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Divadelního spolku ochotníků „Kolár“1945–1990, inv.č.: 17, 1889-1964, Plakáty a programy.

²⁵⁸ Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Divadelního spolku ochotníků „Kolár“1945–1990, inv.č.: 17, 1889-1964, Plakáty a programy, divadelní cedule: Na pomoc Rusům, 1905

již neexistující divadlo se nacházelo od roku 1902 v pražských Holešovicích.²⁵⁹ Takovýto přípis pak nacházíme nejčastěji u her, které v té době byly populární a uváděla je tak pražská divadla. Tento fakt úzce souvisí s výběrem repertoáru nechanického souboru, kde vedle jednoaktovek a frašek nacházíme i dramaticky složitější hry. Věta jako „*Repertoární hra Vinohradského divadla*“, nebo dokonce „*výpravná repertoární hra Národního divadla v Praze*“ u Jiráskovy Lucerny je jistě prostředkem určité, dnes bychom řekli reklamní strategie, a to komunikace souboru s potenciálními diváky a také důkaz toho, že i amatérské divadlo zasadilo do svého repertoáru hry, které uváděla na tu dobu tak významná divadla.

Zvláštní místo na divadelních cedulích zaujímají také dodatečné popisky, určené především jako pokyny publiku. Takový pokyn se nachází na ceduli z roku 1906 k divadelní hře *Pražské švadlenky*, kde se nachází doslovná věta: „*Školním dětem vstup zakázán.*“²⁶⁰ U inscenace *Strakonický dudák* je naopak uveden mnohem detailnější pokyn: „*Vzhledem k tomu, že při představení zaměstnáno jest přes 70 osob, žádáme zdvořile, aby do šaten za jevištěm vstup jen pro účinkující se obmezil*“²⁶¹

Neméně důležitým údajem, především pro dějiny divadla, je název tiskaře či tiskařské dílny. Tiskař je uveden na každé ceduli nechanického souboru, a to na úplném konci celého listu, vytištěn podstatně menšími písmeny než zbytek textu. Od roku 1889 do roku 1894 si nechávali nechaničtí ochotníci plakáty tisknout v Novém Bydžově. V roce 1879 založené grafické závody V. & A. Janata v Novém Bydžově se specializovaly na běžné tiskopisy a obchodní knihy v kožených vazbách.²⁶² Vedle Janatovy firmy byla další tiskárna v Novém Bydžově, kde si divadelní soubor nechával tisknout své cedule, tiskárna Ferdinanda Pavelky. Jeho tiskárna vedle běžných tisků také vydávala deník *Bydžovské listy*, jehož byl Ferdinand Pavelka i

²⁵⁹ Divadlo Uranie. MAREK, Petr. *Český hudební slovník osob a institucí* [online]. 2018 [cit. 2023-11-05]. Dostupné z: https://slovník.ceskyhudebnislovník.cz/index.php?option=com_mdictionary&task=record.record_detail&id=5613

²⁶⁰ Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Divadelního spolku ochotníků „Kolár“ 1945–1990, inv.č.: 17, 1889-1964, Plakáty a programy, divadelní cedule: *Pražské švadlenky*, 1906

²⁶¹ Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Divadelního spolku ochotníků „Kolár“ 1945–1990, inv.č.: 17, 1889-1964, Plakáty a programy, divadelní cedule: *Strakonický dudák*, 1910

²⁶² NYČ, Václav. *Periodikum Osvěta lidu z let 1896-1941 v dobovém kontextu*. [online]. Hradec Králové, 2015, s. 50 [cit. 2023-11-05]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/glc4k3/>. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jana Vojtíšková.

šéfredaktorem.²⁶³ Tiskařská dílna se tak specializovala především na regionální tisk. Jejich služeb kromě nechanického divadelního souboru využíval i pěvecký spolek Hlahol ještě v roce 1904, kde si nechává tisknout plakát k *Dvanáctému sjezdu zpěváků*.²⁶⁴ Tato firma tiskla nechanickým divadelníkům cedule od osmdesátých let 19. století až po začátek století 20., kdy první cedule z roku 1901 je už tištěna v tiskárně bratří Peřinů v Hradci Králové. Rozhodnutí o změně tiskaře bylo odhlasováno na schůzi z 8. června 1901. „*Usneseno všemi hlasy příště objednávat cedule divadelní u Peřiny v Hradci Králové.*“²⁶⁵ Společnost založil Antonín Peřina spolu s Františkem Peřinou, který už vlastnil jednu společnost v Praze. Tiskařská a nakladatelská dílna pak tiskla periodika jako *Ratibor* či *Osvěta lidu*.²⁶⁶ Je zajímavé, že od roku 1906, kdy do té doby veškeré dochované plakáty tiskla firma bratří Peřinů, si nechávali divadelníci tisknout některé tiskoviny zpátky u Ferdinanda Pavelky v Novém Bydžově. Je však jisté, že tyto tiskárny byly využívány hlavně regionálními zákazníky, tudíž není žádným překvapením, že i ochotnický soubor v Nechanicích využíval jejich služeb.²⁶⁷

Divadelní cedule byly vedle kulis, kostýmů nebo divadelních knížek významnou položkou v rozpočtu nechanických ochotníků. Ačkoliv spolek nevedl přehledné účetní knihy, veškeré finanční aktivity přednášel ostatním členům na spolkových schůzích pokladník jednoty. Díky tomu se dochovaly protokoly schůzí, ve kterých nacházíme zmínky i o potřebě tisku divadelních cedulí. Dá se tedy předpokládat, že náklady na divadelní cedule jsou v některých účtech zařazeny pod kolonky „ostatní náklady“, nebo někde uváděné „pozvání“. Například u záznamu z výborové schůze v roce 1887, která byla pořádána za účelem pořádání selského plesu, můžeme najít vedle položek jako „svíčky“, „topivo“ nebo „umytí podlahy“ také položku „pozvání“ společně s obnosem 9 zlatých a 81 krejcarů. Je jisté, že ke každému divadelnímu představení

²⁶³ NYČ, Václav. *Periodikum Osvěta lidu z let 1896-1941 v dobovém kontextu*. [online]. Hradec Králové, 2015, s. 35 [cit. 2023-11-05]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/glc4k3/>. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jana Vojtíšková.

²⁶⁴ Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Pěveckého spolku Hlahol Nechanice 1887-1943, inv.č.: 10, Plakáty a programy pěveckých produkcí, plakát: Dvanáctý Župní sjezd, 1904

²⁶⁵ Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Divadelního spolku ochotníků „Kolár“ 1945–1990, inv.č.: 3, 1907-1930, Protokoly schůzí

²⁶⁶ NYČ, Václav. *Periodikum Osvěta lidu z let 1896-1941 v dobovém kontextu*. [online]. Hradec Králové, 2015, s. 40 [cit. 2023-11-05]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/glc4k3/>. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jana Vojtíšková.

²⁶⁷ Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Divadelního spolku ochotníků „Kolár“ 1945–1990, inv.č.: 17, 1889-1964, Plakáty a programy

nebo plesu, který ochotnická jednota pořádala, nechala tisknout buď divadelní cedule, nebo samostatné pozvánky. Jednotlivé pozvánky pak byly doručovány do maloměstských domácností. O tom svědčí i množství tiskovin, které soubor zadával tiskařům k tisku. Protokol z roku 1895 vypovídá o plánované objednávce 350 kusů pozvánek a 100 kusů divadelních cedulí u firmy bratří Peřinů v Hradci Králové. V tom samém roce nechávají objednat ještě 300 kusů pozvánek, u stejného tiskaře za cenu 9 zlatých na nadcházející věneček. Avšak tyto podrobnější informace, v kolika výtiscích byly cedule pořizovány, nacházíme jen velmi zřídka. Často jde pouze o zmínky, které uvádí, že část výtěžku z divadelního představení bude užita na zaplacení divadelních cedulí.²⁶⁸

Významová role divadelních cedulí se projevuje na ulicích měst či vesnic, kde se stávají neoddělitelnou součástí veřejného prostoru. Cedule mají informovat, upoutat, a jsou tak tradičním nástrojem komunikace, který funguje na principu sdílení informací. Disponují specifickou výtvarnou a obsahovou složkou, které je odlišují od ostatních médií. Kombinací těchto dvou složek cedule poskytují srozumitelné informace, které však musí být přizpůsobeny danému publiku. Divadelní cedule však nabývají na svém významu ve veřejném prostoru, kde plní svůj účel. Josef Kroutvor píše o moderním plakátu takto: „*Plakát je součástí ulice, ulice je součástí města a město je součástí kulturních a civilizačních celků.*“²⁶⁹ Divadelní cedule se tak prolou do běžných součástí městských ulic, které se samy stávají velkolepým divadlem. Avšak jak fungovaly cedule v nechanickém maloměstě? Z historického kontextu víme, že nejčastěji byly divadelní cedule vyvěšeny před samotným místem konání divadla a dalšími ceduláři roznášeny a vylepovány do městských ulic. Z dochovaných materiálů však není zcela jasné, zdali i nechanický soubor zaměstnával ceduláře, a ani kam byly cedule umístěny. Zápis jedné z mnoha schůzí souboru, kde je uvedeno, že má být vytištěna a vyvěšena před sál informační cedule s dovětkem, který upozorňuje na zákaz kouření v sále během představení, můžeme soudit, že prostory, kde se divadelní představení odehrála, měla jistou informační tabuli, na které se pravděpodobně cedule umisťovaly. O roznášení cedulí se mohl starat divadelní sluha,

²⁶⁸ Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Divadelního spolku ochotníků “Kolár“ 1945–1990, inv.č.: 1, 1884–1896, Protokoly schůzí

²⁶⁹ KROUTVOR, Josef. *Poselství ulice: z dějin plakátu a proměn doby*. Ilustroval Ota PAJER. Praha: Comet, 1991, s.9.

kterého divadelní soubor zaměstnával. Vedle funkce uvaděče se dle pravděpodobnosti mohl starat i o propagaci jednotlivých divadelních představení.²⁷⁰

5.3 Divadelní cedule v kultuře Nechanicka

Divadelní cedule jsou mnohotvárným pramenem. Jedná se o objekt, kde dochází ke střetu dvou polí, pole divadelní instituce a pole publika. Cedule je tak vytvořená jako určitý komunikační kanál mezi divadlem, které chce něco sdělit, a publikem, které má toto sdělení přijmout.²⁷¹ Hned na úvod je možné uvažovat o divadelních cedulích jako o odrazu podstaty divadelního souboru. Martin Maryška ve své disertační práci vyslovuje hypotézu: „*Plakát autorského, alternativního, experimentálního či chudého divadla, je přesně takový, jaké divadlo je.*“²⁷²

Cedule mají přímou souvislost s divadlem, jsou způsobem jeho sebe prezentace. Tento pramen tak vypovídá o dramaturgickém smýšlení daného souboru, reflektuje jeho propagační postupy, ale také jeho estetickou hodnotu. Cedule tedy neodrážejí jen materiální okolnosti divadla, jeho umělecké smýšlení, ale podstatu celého souboru. Vytvářejí jakýsi fikční obraz toho, jak chtějí, aby je publikum vnímalo. S tím, jaký obraz chce daná divadelní společnost o sobě vyvolat, úzce souvisí funkce plakátů a cedulí ve veřejném prostoru. Jak je cedule prezentována svému publiku a co má vlastně sdělovat a vytvářet. Vizuálnost se tak stává komunikační platformou. Vnitřní prostředí divadla bylo propagováno ve veřejném prostoru pomocí atraktivních plakátů a cedulí, které měly vytvářet mediální obraz dané instituce. Vizuální znaky pak byly vnímány a interpretovány širokou veřejností a směřovaly potencionální diváky nejen k individuálním divadelním produkcím, ale zároveň je motivovaly k navštěvování samotných divadelních prostor.²⁷³ O souvislosti vizuální komunikace a plakátů píše ve své studii teatroložka Amálie Bulandrová a zavádí tak pojem *scénografičnost*.

²⁷⁰ Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Divadelního spolku ochotníků “Kolár“1945–1990, inv.č.: 1, 1884-1896, Protokoly schůzí

²⁷¹ MARYŠKA, Martin. *Dramaturgie divadelního plakátu: K estetice a poetice grafického designu v divadlech*. [online]. Brno, 2021 [cit. 2023-11-03]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/pecep3/>. Disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Petr Osolsobě.

²⁷² Tamtéž

²⁷³ JONÁŠOVÁ, Helena. *Specifika současného divadelního plakátu jako prostředku vizuální komunikace* [online]. Praha, 2014 [cit. 2023-11-03]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/66458/150025491.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Rigorózní práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce Tomáš Trampota.

Cedule a potažmo lépe zpracované umělecké plakáty podle tohoto pojmu nemají akurátně kopírovat jevištní scénografii, ale naopak mají se přizpůsobovat veřejnému prostoru. „*Pojem scénografičnost se váže na skutečnosti, že společenské (politické a potažmo sociální) dění je teatrální, veřejný prostor je tím pádem teatralizován. Mění se proto i divadelní tvorba, jež politiku a veřejný prostor tematizuje.*“²⁷⁴ Tedy podle scénografičnosti se na cedule nahlíží nejen jako na mediální odraz divadla, ale také jako na svébytného činitele, který odráží sociální, politické skutečnosti dané doby. Cedule vytváří vlastní fikční prostor, vlastní scénu, kterou divákovi zprostředkovávají. A to především pomocí znakových kódů. Typům divadelních prostorů se ve své stati věnoval i Karel Bundálek. Ten rozděluje dramatický prostor do čtyř kategorií: divadelní prostor, tedy reálná scéna, jevištní prostor, prostor dramatu, který divák následně svou představivostí přetváří do prostoru dramatického, fiktivního.²⁷⁵ Divadelní cedule tak mnohdy dokáží vytvořit svébytný dramatický prostor ještě předtím, než divák vstoupí do divadla a přijde do přímé konfrontace s reálným jevištním prostorem. Vytvoření tohoto prostoru využívají divadla ke komunikaci s publikem. V případě Jednoty divadelních ochotníků neuvítají jejich cedule natolik vizualizace jako typografických popisů.

Takovéto přístupy byly využívány k rozboru především cedulí a plakátů u profesionální divadelní scény. Naproti tomu u menších scén, potažmo maloměstských divadelních souborů, takových přístupů zatím využito nebylo. I ty se však snažily o vytvoření svého mediálního obrazu, komunikačního kanálu mezi divadlem a jeho publikem. Veškeré divadelní cedule Jednoty divadelních ochotníků v Nechanicích jsou uloženy ve Státním oblastním archivu Hradec Králové. Nejstarší z nich, patřící Jednotě divadelních ochotníků v Nechanicích, pochází z roku 1889. Jedná se o informační ceduli, která zve na divadelní drama o třech dějstvích s názvem *Václav Hrobičský z Hrobčic*. V tom samém roce byla vytvořena i cedule k divadelní hře Josefa Štolby *Závěť*. Už u těchto dvou cedulí si můžeme všimnout popisu dramatického

²⁷⁴ BULANDROVÁ, Amélie. *Vizuály brněnských divadel ve veřejném prostoru*. CEDIT-Kontexty a přesahy tvorby Centra experimentálního divadla [online]. Brno: Centrum experimentálního divadla, 2020, 1(2), 48-51 [cit. 2023-11-03]. ISSN 2694-776568. Dostupné z: <https://www.cedit-brno.cz/cs/archive/cedit02/>

²⁷⁵ BUNDÁLEK, Karel. *K otázce dramatického prostoru a jeho jevištní konkretizace*. In Na křižovatce umění: sborník k počtě šedesátin prof. dr. Arthura Závodského. Brno. Universita J. E. Purkyně, 1973, s.55-62

prostoru. „*Děj odehrává se roku 1872 v jižních Čechách při svahu Šumavy.*“²⁷⁶ Tyto popisy scény se však nejčastěji objevují u samotného původního divadelního textu. Jedná se o scénografický popis, jak má vypadat jeviště a do jakého roku je hra zasazená. Na první pohled možná přebytný údaj, na stranu druhou se jedná o snahu ze strany ochotníků o vytvoření fikčního prostoru. Je to určitý způsob komunikace s publikem. Vedle dalších informačních údajů se na ceduli nachází nenápadná větička, vytvářející určitý obraz toho, jak bude reálná jevištní scéna vypadat. Tyto popisy místa a času se nacházejí na všech divadelních cedulích, které mají účelně oznamovat nadcházející konání divadelního představení. U některých cedulí jsou tyto popisy ještě obsáhlejší. U cedule z roku 1906 pro hru *Krejčí a švec* nacházíme dokonce rozepsaný prostor u jednotlivých jednání. „*Jarmareční zpěváci, sklepník, dva policajti, preclikář, uzenkář – Jednání I: (v Knejpově bytě) Jednání II: ve Hvězdě. Jednání III: (v Knejpově bytě)*, (viz příloha č. 7).²⁷⁷ U publika tak probíhá proces recepce, reaguje na kulturní texty, a diváci tak vytvářejí již zmíněný dramatický prostor. Interakce mezi divadlem a divákem probíhá v neustále pulzujícím prostoru, který divák tvoří tím, že dává textu jeho významy. Takovýto důkladnější popis jednotlivých scén a jejich prostorů můžeme najít na všech dochovaných cedulích nechanického divadla. U cedulí ze začátku 20. století však můžeme sledovat, že textu začíná ubývat a v návaznosti s prudkým nárůstem obrazové reklamy začíná dominovat grafická stránka. Postupně tak text pozbývá funkce nositele významu a tvůrce dramatického prostoru a určující složkou se stává obrazová vizualizace.

Neopomenutelným přístupem v rozboru divadelních cedulí je jejich umělecké hledisko. Proto jsou determinující především materiální okolnosti, které jsou pak nutným předpokladem pro tvoření uměleckého projevu, a tedy estetiky samotného díla. Avšak výtvarná složka divadelních cedulí nechanického souboru není nijak zásadní a svou vizualitou se mnohdy neliší od ostatních divadel či venkovských souborů. Po celé 19. století je používána jejich jednotná forma, tisk textu na různě barevném papíře, nejčastěji světle modrém a růžovém. Jediným ozdobným prvkem, který se v průběhu let mění, je ozdobný rám lemující celý text. U některých cedulí

²⁷⁶ Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Divadelního spolku ochotníků “Kolár“1945–1990, inv.č.: 17, 1889-1964, Plakáty a programy, Divadelní cedule: Václav Hrobičský z Hrobčic, 1889

²⁷⁷ Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Divadelního spolku ochotníků “Kolár“1945–1990, inv.č.: 17, 1889-1964, Plakáty a programy, Divadelní cedule: Krejčí a Švec, 1906

tento rám dokonce chybí, jako například u cedulí z roku 1893, kde se nevyskytuje ani na jedné vytištěné ceduli v tento daný rok. To, že se grafická složka divadelních cedulí jinak nevymykala standardu své doby, napovídá i komparace cedulí nechanických divadelníků s jinými soubory.²⁷⁸ Například cedule k divadelní hře *Ohnivá země* z roku 1898, je téměř totožná s cedulí divadelních ochotníků v Rakovníku, kteří tuto hru uváděli ve stejném roce.²⁷⁹ Můžeme tak předpokládat, že se u divadelních souborů na konci 19. století dodržovala určitá šablona, kde se měnil jen text v závislosti na požadavcích daného divadla.

K proměně a větší rozmanitosti výtvarné složky cedulí dochází až na začátku 20. století, kdy se pomalu divadelní cedule začínají přetvářet na osobité plakáty. Výtvarná složka začíná vytlačovat tu obsahovou, a nově vzniklé plakáty tak dávají kreativní prostor nadaným výtvarníkům. Na přelomu 19. a 20. století přichází nový umělecký styl, který zachvátil i evropské prostředí, a tím byla secese, směr, který kombinuje dekorativní ornamenty s přírodními motivy.²⁸⁰ Na tyto nové impulsy tak reagoval i vizuál nechanických cedulí už v roce 1901, kdy nechává u bratří Peřinů tisknout ceduli k divadelnímu představení *Josef Kajetán Tyl* s velmi výrazným ozdobným rámem. Ten zahrnuje dívku oděnou do strohého roucha, hrající na flétnu a za ní se vinou šlahouny s květinami. Tato cedule jistě patří k těm nejzdobnějším, které soubor nechal vytisknout (viz. příloha č. 9).²⁸¹

To, jakým způsobem ochotnická jednota přistupovala k divadelní propagaci, není podle dochovaných materiálů na první pohled zcela zřejmé. Na začátku byla uvedena teze, která představovala myšlenku, že divadelní cedule jsou přesně takové jako jejich tvůrci. Kombinací jednotlivých zápisů výročních schůzí, valných hromad a samotných dochovaných divadelních cedulí si tak můžeme alespoň v útržcích představit, jaký obraz o sobě chtěla jednota vytvořit a jakým způsobem komunikovala se svými potencionálními diváky. Nechanice byly uzavřeným maloměstem s mnohdy

²⁷⁸ Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Divadelního spolku ochotníků "Kolár" 1945–1990, inv.č.: 17, 1889-1964, Plakáty a programy

²⁷⁹ Obrázky: Rakovník, Tyl, Ohnivá země-plakát, 1898. In: NĚMEC, Jiří. *Databáze českého amatérského divadla* [online]. [cit. 2023-11-16]. Dostupné z: <https://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=multimedia&id=37174>

²⁸⁰ KROUTVOR, Josef. *Poselství ulice: z dějin plakátu a proměn doby*. Ilustroval Ota PAJER. Praha: Comet, 1991, s. 15

²⁸¹ Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Divadelního spolku ochotníků "Kolár" 1945–1990, inv.č.: 17, 1889-1964, Plakáty a programy, divadelní cedule: Josef Kajetán Tyl, 1901

komplikovanými vztahy a svou vlastní vnitřní samosprávou. Jednota divadelních ochotníků a později soubor Kolár byl vedle menších divadelních počínů spolku Hlahol jediným souborem, který stále působil na prknech nechanického divadla. Tuto pozici si jednota pečlivě střežila. Divadelní cedule se tak staly prostředkem komunikace mezi souborem a divákem, byly s největší pravděpodobností umístovány do veřejného prostoru a svým vzhledem a informační hutností se přizpůsobovaly nechanickému publiku. Vždy zahrnovaly jen takové informace, které byly maloměstskému publiku srozumitelné, cílily tak především na lokální diváky. I přesto snahu přilákat více potencionálního publika můžeme sledovat v počtu cedulí, které se nechávaly tisknout. I ochotnické divadlo bojovalo o své publikum. Rozmanitým popisem jednotlivých scén se cedule snažily vytvořit v divákovi dramatický prostor, přiblížit mu vzhled scény. Můžeme také říci, že po výtvarné stránce se nijak nevyvíjely normě tehdejší doby. Cedule obsahovaly spíše jednoduché grafické provedení, které se v pozdější době snažilo reagovat na nastupující moderní výtvarné směry. Pro všechny tyto zkoumané aspekty je nutné k tomuto materiálu přistupovat nejen jako k doplňujícímu pramenu historiografického výzkumu divadla, ale jako na svébytného činitele. Divadelní cedule jsou odrazem své doby.

Divadelní život v Nechanicích prošel v průběhu let vývojem, lze ho vnímat jako dynamický proces, který odráží mnoho sociokulturních vlivů. Od druhé poloviny 19. století se divadlo začalo pomalu integrovat do společenského života maloměsta a postupně si vydobylo i svou pozici jako významné součásti kulturního dění. V rámci rozvoje spolkového života a vývojem ochotnického divadla se v Nechanicích konstituuje.

5.4 Maloměstský ochotnický repertoár

Divadelní performativa cedulí v maloměstském prostředí zastávala několik funkcí vzhledem ke svému publiku, v základu je měla ale informovat o nadcházejícím divadelním či jiném kulturním představení. V Nechanicích primární divadelní funkci zastávaly v průběhu několika desítek let tři různá uskupení, jejichž repertoár byl sice různorodý, ale v zásadě se nevyvíjel české národní ochotnické tradici. Při hlubší analýze však zjišťujeme, že dramaturgický záměr jednotlivých souborů se v zásadě řídil třemi zásadními měřítky. V první řadě se ochotníci snažili následovat „poslání“,

ke kterému se jako provozovatelé amatérského divadla zavázali, a to hrát především české autory a „střežit“ tak české národní bohatství. V řadě druhé ale také musíme přihlídnout k samotné podstatě souboru, kdy byla jednotlivá představení vybírána s ohledem na vkus a očekávání svého publika. Zvolení vhodného repertoáru byl klíčový prvek pro úspěch divadelního spolku v dané komunitě. Posledním kritériem také mohla být finanční nákladnost dané inscenace. Ochotníci zpravidla disponovali několika základními iluzorními kulisami a dekoracemi, u kterých docházelo k postupné „recyklaci“ v rámci jednotlivých divadelních představení. Specificky v Nechanicích si dle rozboru dramatického prostoru v jednotlivých hrách můžeme všimnout, že děj jednotlivých her je často situován do prostoru městského bytu, vesnické světnice nebo maloměstského venkovního prostranství. Ochotníci se tak museli uchýlovat k znovupoužití stejných kulis, ke snížení nákladů, a tak byly hry vybírány i dle místa jejich konání. Fyzický prostor tak v zásadě podmiňoval ten dramatický. Tuto teorii podporuje i skutečnost, že na některých divadelních cedulích je jasně uvedeno, že pro danou hru byly zhotovené kompletně nové dekorace.²⁸²

Revoluční události padesátých let měly významný dopad na národnostní složení divadelního repertoáru v ochotnických spolcích na malých městech. Postupně docházelo k převaze českých představení nad těmi německými. Většina měst, kde převládalo české obyvatelstvo, tak začala německé hry vytlačovat a do konce šedesátých let byly tyto hry zcela potlačeny.²⁸³ V Nechanicích o repertoáru prvního divadelního společenství, které zahrnovalo především přespólní studenty, víme, že se soustředilo v první řadě na obrozeneckou dramaturgii a částečně na překladová díla z německého jazyka. Diverzifikace divadelního repertoáru od profesionální scény se prohlubovala se stále působícím vlivem národního obrození, které udávalo ochotníkům jejich funkce. Ochotnictvo tak zůstávalo hlavním šířitelem výhradně české kultury na malých městech a venkově. Této funkci tak musela být přizpůsobena i kompletní dramaturgie, která následovala výchovnou funkci publika, ale i samotných herců. Aby se v Nechanicích divadlo konstitovalo, musela být vybírána taková dramatika, která bude nejen česká, ale hlavně srozumitelná. Z toho důvodu ochotníci

²⁸² Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 17; ukl. j. 1 karton; Plakáty a programy

²⁸³ ČERNÝ, František. *Kapitoly z dějin českého divadla*. Praha: Academia, 2000, s. 57-60 ISBN 80-200-0790-2.

volili ze začátku nenáročné hry, tzv. aktovky nebo jednoaktovky. Jednalo se o dramaticky zpracované anekdoty, které lákaly ochotníky svou interpretační, ale i časovou nenáročností. Jednotlivé charaktery postav nebyly v zásadě nijak rozvinuty a pouze zasazeny do expozičního jádra hry, které se pouze modifikuje až do samotné rozuzlené zápletky. První ochotníci v Nechanicích tak volili tradiční Klicperovy hry, jednoaktovku *Divotvorný klobouk* a *Rohovín Čtverrohý*. Klicpera se i v následujících letech několikrát dostal na nechanické jeviště a stal se tak vedle Tyla jedním z kmenových autorů tamního ochotnického repertoáru. Společenský úzus, který doprovází ochotnickou dramaturgii, je založen na výběru žánrů jednotlivých souborů. Je pravdou, že pro ochotníky obecně bylo typické uvádění především veseloher a specificky pak frašek. To je ale částečně zapříčiněno několika aspekty souvisejícími s tehdejší sociokulturním kontextem a preferencemi publika. V případě maloměsta divadlo navštěvují různé sociální vrstvy. Díky své v zásadě konzumní povaze byly veselo hry vybírány jako multifunkční žánry, vhodné pro jakýkoliv typ publika. V 19. století byly populární především pro svou schopnost poskytnout divákům odlehčení od každodenních strastí. V mnohých případech však také reflektovaly různé aspekty společenských a dobových problémů (tento princip se uplatnil např. u divadelní hry *Vodní družstvo*, která byla velmi divácky úspěšná), a to často formou satiry nebo komického exagerování. Tím se stávaly atraktivními pro diváky nejen z hlediska pobavení, ale pro své často podmětne komentáře k aktuálním událostem. Obecně pak nabízely jednoduché a srozumitelné příběhy a navazovaly na tradiční formy lidového umění a komedie, což zajišťovalo jejich oblíbenost nejen ze strany divadelníků, kteří mnohdy vycházeli z kulturního dědictví a identity daného regionu, ale také popularitu ze strany publika. Bylo by ale velmi omezené tvrdit, že ochotníci se drží jen těchto tradičních forem divadla a odmítají přijmout inovace a experimenty v divadelní tvorbě. Šedesátým až osmdesátým létům dominovala vedle sebe obrozenecká a světová klasická dramatika. S konstituováním prvního oficiálního sdružení Jednoty divadelních ochotníků také přichází i větší škála uváděných dramatiků. Nechanickému publiku, postupně navyklému na pravidelný divadelní život, tak mohou být předkládány i kusy ze světové dramatiky. Oblíbené byly hry N. V. Gogola, nejvíce *Revizor*, hraný 28. října 1885 ve prospěch Ústřední matice sokolské, na jehož premiéru

se dostavila i hraběnka z Harrachu se svojí rodinou. Téhož roku bylo sehráno i dílo Franze von Schönthana *Únos Sabine*.²⁸⁴

Pod vedením Josefa Štolby se pak repertoár značně transformuje. Žánrově jsou uváděné především frašky. Jedná se o typ veselohry, založené na práci s nadsázkou v kombinaci situačního a konverzačního humoru, který vychází z obvyklých veselých situací. A nově přicházejí Štolbovy autorské hry, které dnes řadíme do velmi specifické skupiny tzv. maloměstského dramatu. Specifický žánr maloměstské veselohry je spojen se jmény Karla Pipicha, Václava Štecha a později i Josefa Štolby. Svou popularitu si vydobyla v devadesátých letech 19. století díky svému původu v souvislosti s konstituováním střední měšťanské třídy. Vyvinula se transformováním tradičních středověkých komedií a byla upravena tak, aby odpovídala dobové charakteristice. Z rytířů se stávají úředníci a prostředí hradů a zámků se mění v měšťanské byty a kanceláře. Hra je zpravidla vystavěna na konverzačním humoru a sporu mezi dvěma skupinami na malém městě. Jedna z nich vždy představuje „zápornou“ stranu, kde je zdůrazněna hamižnost dané postavy a touha získat veškeré finance pro sebe. V protipólu se vždy najde uvědomělá a svědomitá skupina lidí hájící zájmy ne své, ale veřejnosti, a hlavně svého města. Naprosto typickými ukázkami tohoto žánru je *Vodní družstvo*, *Maloměstští diplomaté* a *Křivé cesty*. Popularita těchto her souvisí nejen s komickými a absurdními situacemi, ale také s postavami, kterými jsou představitelé středních vrstev, jako jsou obchodníci, úředníci, notáři, advokáti a celé jejich rodiny. Zápletka je většinou vystavěna ve dvou liniích, jádro tvoří mocenské soupeření, které je vždy zakončeno nezdarem a vedlejší linií jsou milostné vztahy. Tyto maloměstské veselohry byly populární napříč všemi ochotnickými soubory, možná i proto, že splňovaly takřka všechny nároky, které sebou výběr dramaturgie přinášel. Inscenace měla dobrý scénář, který díky své zápletce splňoval nároky svého publika, zároveň se však jednalo o české hry, tudíž byl splněn i požadavek „národních“ her a z finančního hlediska byly hry také proveditelné. Dramatický děj se odehrával v měšťanských bytech nebo kancelářích, což byly dekorace, kterými oplývala každá ochotnická družina.²⁸⁵

²⁸⁴ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

²⁸⁵ KULHÁNKOVÁ, Kateřina. *Typizace maloměsta v dramatech Josefa Štolby*. Pardubice, 2022. bakalářská práce (Bc.). Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická, vedoucí práce: Marta Pató

V letech 1885 až 1918 výrazně vzrostla umělecká úroveň repertoáru a interpretace měšťanských amatérských divadelních spolků a propast mezi soubory bez uměleckého vedení se značně prohlubovala. Nechaničtí ochotníci stále pod vedením Josefa Štolby uvádějí převážně veselohry s měšťanskou tematikou střídavě s autory světové dramatiky. V prvním divadelním období, tedy do odchodu Josefa Štolby, uvádějí ochotníci okolo pěti až šesti her ročně. Pro demonstraci je uveden kompletní repertoár roku:

28. února: Revisor

1. listopadu: Únos Sabineek

13. prosince: Jací jsou ti naši muži

26. prosince: Herkules

4. dubna: Ten žádný sněm

26. dubna: Něžné příbuzenstvo²⁸⁶

Úroveň souboru také zvyšovaly kontakty s profesionálním divadlem, stejně jako časté návštěvy cestujících divadelních společností společně s hostováním umělců, kteří přijížděli s kočovnými společnostmi.²⁸⁷ Tato skutečnost však u nechanického divadla neplatila. Dlouhou dobu si tamní scéna udržovala své vlastní tradice a praktiky, avšak nedovolila se zcela otevřít novým myšlenkám a trendům, které se mohly objevovat v okolních městech a jejich komunitách. Uzavřenost Nechanic, která platila hned na několika stranách, ať už dopravní (absence železnice), nebo ta společenská, byla ještě více prohloubena odmítáním propůjčování jeviště hostujícím souborům. Tato problematika rozebraná podrobněji v předchozích kapitolách, souvisela s neustálým bojem o maloměstské publikum, kterému byla přizpůsobena i samotná dramaturgie. Místo toho, aby se ochotníci otevřeli novým myšlenkám a inovacím, zůstávali věrní zavedeným postupům, což by v mnoha případech mohlo vést ke stagnaci a nedostatečnému rozvoji jejich umění. I přes všechna tato fakta byla nechanická dramatika v osmdesátých a devadesátých letech jednou z nerozvinutějších mezi ostatními ochotnickými soubory ve východních Čechách. Důvodem bylo velmi pevné vedení vůdčí osobností Josefa Štolby a jeho výběr repertoáru, který se plně držel v té

²⁸⁶ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

²⁸⁷

době populárních témat a žánrů, a také občasné kopírování repertoáru velkých kamenných divadel. K tomu docházelo u ochotnických souborů velmi často a jednalo se současně o snahu konkurovat profesionální scéně. Na již zmíněných divadelních cedulích se proto uváděly věty jako: „*Repertoírní hra Národního divadla v Praze*“.²⁸⁸ Nechaničtí měli oproti ostatním spolkům tu výhodu, že práva na uvádění Štolbových her, jejichž popularita dosahovala ještě na přelomu století značných rozměrů, získali okamžitě po uvedení her na pódium Národního divadla. Štolba také rozšiřoval divadelní bibliotéku, která postupně čítala desítky divadelních knížek, o jejichž propůjčení projevovaly zájem i okolní spolky z větších měst. V roce 1918 například dramatické sdružení Tyl z Hradce Králové žádá o několik exemplářů Štolbovy veselohry *Na letním bytě*.²⁸⁹

Zatímco se mnohé ochotnické soubory soustředily na své kontakty s širším divadelním děním v Čechách a využívaly tak hojně kočovné a hostující soubory, Nechanice se soustředily převážně na diváckou domobranu a rozvoj umělecké činnosti na maloměstě. V posledních letech 19. století, kdy vedle sebe působí pěvecký spolek Hlahol a dramatická družina Sokola, dochází k velmi časté spolupráci mezi těmito uskupeními.²⁹⁰ Jednota ochotníků spolupracovala s Hlaholem hlavně po stránce hudební, kdy její muzikanti doprovázeli v jednotlivých meziaktích. K většímu diváckému zájmu však ochotníci zapojovali do svých představení nejen okolní spolky, ale také jednotlivce. Jednalo se převážně o operní zpěvačky, známé především na regionální úrovni. Několikrát doprovázela ochotníky operní pěvkyně Amélie Suková nebo slečna Marie Mat'áková.²⁹¹ Zapojování známých umělců, tzv. hvězd, se stalo běžnou součástí divadelní praxe. Brakové inscenace, mnohdy vystavené na známých a oblíbených jménech, mohly svou úspěšností předčít mnohem umělecky hodnotnější kusy. Na maloměstě však fungovala praxe těchto osobností zcela jinak. V malých městech býval výběr „hvězdných herců a umělců“ ovlivněn jejich společenským

²⁸⁸ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 17; ukl. j. 1 karton; Plakáty a programy

²⁸⁹ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 13; ukl. j. 1 karton; Korespondence

²⁹⁰ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

²⁹¹ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 17; ukl. j. 1 karton; Plakáty a programy

postavením, rodinnými vazbami a aktivní účastí ve spolcích. Tyto faktory často dominovaly nad jejich uměleckým talentem.²⁹²

Zvolení správného repertoáru tak, aby vyhovoval všem požadavkům kladeným ze strany publika, ale také ochotnické tradice, bylo výsadním úkolem vnitřní správy spolku. Rozhodovací právo měl ředitel společnosti a výkonný výbor a o jednotlivých divadelních hrách bylo vždy rozhodnuto na výborové schůzi, kde byl vznesen návrh na požadovaný kus. Pokud byl tento návrh většinou přijat, byly objednány divadelní knížky a vydána žádost o provozování hry na okresní hejtmanství. To mělo následně určit, zda je hra vhodná k prezentování. V roce 1885 bylo po opětovné žádosti dvakrát zakázáno inscenovat hru *Koťátko* od neznámého autora. Po odehrání každé jednotlivé hry se znovu sešla výborová schůze a projednala příjmy a výdaje a následně zhodnotila divácké ohlasy. Na jejich základě si tak tvořila vlastní spolkovou analýzu a dle úspěchu publika pak volila i budoucí inscenace. Hrám se dostalo zpravidla pouze jednoho uvedení (výjimečně i reprízy, např. *Krejčí a Švec*, 1906) na rozdíl od profesionálních scén, kde se hry několikrát reprízovaly. Průměr uváděných her pak postupně od konce devadesátých let kolísá, nejméně představení je zaznamenáno v roce 1899, kdy byly uvedeny pouze tři hry. Pro udržení přízně maloměstského publika je vedle výběru her důležitá také pravidelnost. To úzce souvisí s mentalitou maloměstské společnosti, která vychází z tradičního pojetí času a prostoru. To je pevně zakořeněno v agrárním cyklu, převážně v zimních měsících a na jaře, kdy agrárně založené Nechanice nemají tolik pracovních příležitostí, a tudíž je ve společnosti větší prostor pro zábavné aktivity. V návaznosti na středověkou divadelní tradici pašijových her si ochotníci vždy zakládali na tom, aby byly hrány hry také ve svátcích, tedy na Vánoce a Velikonoce. Pravidelně se tedy hraje 26. prosince a na Velikonoční pondělí.²⁹³

K výrazné změně repertoáru nedochází ani na sklonku 19. století, kdy se vedle frašek začíná uvádět také realistické a psychologické drama. Mezi autory veseloher se přidávají H. Ibsen, Václav Štech nebo Adolf Šubert. V Nechanicích se tak v tomto duchu hraje v roce 1900 *Třetí zvonění*, 1905 *Probuzenci* nebo *Nepřítel lidu*. Mnohem

²⁹² SCHERL, Adolf. Cesty českého ochotnického divadla v samostatné republice 1918-1939. In: CÍSAŘ, Jan. *Cesty českého amatérského divadla: Vývojové tendence*. Praha: IPOS, s. 111-172. ISBN 80-7068-129-2.

²⁹³ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

více se ale začíná prosazovat i česká dramatika v čele s Aloisem Jiráskem, který se stává jedním z klíčových autorů profesionálního, ale i ochotnického divadla.²⁹⁴ Úspěch Jiráskových her napříč velkým spektrem diváků byl z velké části způsoben tím, že dramatické příběhy byly hluboce provázány s osudy tehdejší české společnosti. Uvnitř měšťanského tábora stále probíhaly boje mezi německým a českým národem, a proto mnohé historické Jiráskovy hry, které reflektují skutečnosti jako empirickou realitu, byly stále velmi aktuální. Díky silné dramatické situaci je uvedena 16. května 1918 Jiráskova Vojnarka. Vrcholným vyjádřením Jiráskovy dramatické tvorby byla inscenace Lucerna, která se v Nechanicích stala nejvýznamnější a nejčastěji uváděnou hrou tohoto dramatika. Děj byl inspirován současnými pohádkovými dramaty, jež se staly prostřednictvím symbolických prvků a motivů snahou vyjádřit alternativním způsobem realitu jevů.²⁹⁵ Lucerna byla sehrána v neuvěřitelných třech reprízách několik dní po sobě, 26. 12. 1919, 31. 12. 1919 a 1. 1. 1920. Výnos z těchto tří představení čítal po odečtení výdajů 2 174 Kč. Peníze byly následně rozděleny mezi Sokol na zřízení nové sokolovny a jako příspěvek na rozšíření městské knihovny. Enormní zájem nechanického publika dokládá i následný dopis adresovaný od městské rady, která žádá spolek Kolár, aby během příštích představení nebyl radniční divadelní sál tak „přeplněn“.²⁹⁶

Nechanicím i nadále ve 20. století dominují veselohry, frašky a příležitostně realistické drama. Zvyšují se ale i počty hostujících souborů s různorodou dramatikou. Díky přihlášení do Ústřední matice divadelního ochotnictva československého v květnu 1918 vzniká povinnost souboru dodržovat určité náležitosti pro výběr budoucích uváděných her. Umělecké výsledky v souladu s touto organizací jsou značně heterogenní jak v žánrové diverzitě, tak v kvalitě. Základ představují činoherní inscenace, které jsou reflektovány v repertoárových seznamových příručkách, jež zahrnují široké spektrum her, od tradičních, lehce konzumních kousků s prvky humoru, až po kmenový repertoár kamenných divadel. Nechanice však tímto seznamem nejsou příliš ovlivněny a stále uvádějí žánrově podobné hry, jejichž divácká

²⁹⁴ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883 - 1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

²⁹⁵ CÍSAŘ, Jan. *Přehled dějin českého divadla*. 2. vyd. V Praze: Akademie múzických umění, 2006, s. 182. ISBN 80-7331-072-4.

²⁹⁶ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883 - 1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

úspěšnost bude zaručena. Ojediněle se také vyskytuje opereta, jejíž popularita byla na vzestupu na konci 19. století a u mnohých ochotníků se stala páteří jejich repertoáru. V roce 1928 je uvedena Piskáčkova opereta Tulák. Ve dvacátých a třicátých letech přicházejí do divadelní sféry avantgardní umělecké směry ovlivňující především profesionální část, ale mnohdy také ochotníky. Tato skutečnost je však typická pro soubory z větších měst, které si mohly vzhledem ke své finanční situaci a k publiku dovolit na jevišti více experimentovat. Nechanice si ale zachovávají tradiční realistické inscenační podoby až do doby druhé světové války.²⁹⁷

Na závěr této analýzy lze konstatovat, že ačkoliv repertoár jednotlivých divadelních uskupení byl poměrně rozmanitý, nijak se výrazněji nevymykal tradičnímu ochotnickému stylu inscenací. Hlavním stylem byl už od konce 19. století popisný realismus, přičemž pokusy o inovaci byly spíš výjimkou než pravidlem. I přes snahy některých členů si nechanická dramaturgie udržovala relativně ustálenou podobu. Do repertoáru se tak promítala nejen doba a její okolnosti, ale také potřeby publika, finanční možnosti a následování určitého „poslání“, které na sebe divadelní ochotník bral. Žánrově se uváděly především veselohry, specificky pak frašky, občasně i historické hry a v posledních letech činnosti souboru i opereta. V době, kdy stál v čele divadelního života Josef Štolba, dosáhl spolek zřejmě nejvyšší dramaturgické úrovně svou snahou uvádět v té době nejaktuálnější hry, které byly divácky úspěšné i ve velkých kamenných divadlech. Z dramatiků byli vybíráni z větší části čeští autoři, v kombinaci se světovými. V kontextu ochotnického divadla v maloměstském prostředí je zřejmé, že repertoár byl adaptován tak, aby reflektoval specifika a potřeby dané lokality. Adaptace tak nebyla pouze otázkou zábavy, ale strategickým krokem k posílení vedoucí úlohy spolku. Divadelní hry a artikly s nimi spojené se staly komunikačním kanálem mezi souborem a jeho publikem, a staly se tak odrazem maloměstské divadelní kultury.

²⁹⁷ Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 2; ukl. j. 2 kniha; Protokoly schůzí

ZÁVĚR

České ochotnické divadlo prošlo během své historické evoluce mnoha transformacemi. Na případové studii věnované nechanickému divadelnímu souboru jsme se snažili přispět k pochopení divadelního života v Čechách a jeho významu pro utváření tehdejší maloměstské společnosti. Fenomén amatérského divadla představuje složitou entitu, která měla vliv na formování české divadelní kultury. Vrcholem rozkvětu divadla v Nechanicích bylo období druhé poloviny devatenáctého století, kdy spolková činnost sehrála významnou roli v procesu demokratizace formující se moderní české společnosti. Tento fakt nasměroval studium nekomerčního divadelnictví k otázce, do jaké míry bylo amatérské divadlo zapojeno do formování moderního českého národního společenství. Poskytnutím prostoru pro participaci běžných jednotlivců na tvorbě, představování příběhů a sdílení emocí, poskytovalo amatérské divadlo platformu nejen pro vyjádření individuality, ale také pro sociální projev. Navzdory výzvám, jako byly ekonomické obtíže či válečné konflikty, se amatérské divadlo dokázalo adaptovat a udržet si svůj vliv. Nelze tak popřít jeho významnou roli ve vývoji české kultury, kde zaujímá plnohodnotné místo. V českých zemích byla činnost divadelních ochotnických spolků široce rozvinuta, a to nejen na malých městech, kam stále konstituující se profesionální divadlo nedosáhlo, ale postupně se dostávalo i do menších vesnic. Abychom mohli odpovědět na otázku: jakým způsobem se divadelní život podílel na chodu maloměstského společenství, vyšli jsme z dosavadních prací věnujících se vztahu místních elit ke spolkovému životu. Nechanice se nevyznačovaly dramatickými změnami a spíše se jevíly jako stabilní a kontinuální.

Přesná charakteristika divadelního života v Nechanicích není zcela jednoduchá. Veškerou divadelní produkci v průběhu devatenáctého a první poloviny dvacátého století zajišťovaly spolky, z nichž v Nechanicích nejvíce vynikala Jednota divadelních ochotníků a později soubor Kolár. Ukázalo se, že pro konstituování prvních spolků v maloměstském prostředí bylo za potřebí impulsů z vnějšího světa, hlavně ze sousedních větších měst. Z perspektivy Nechanic je město Hradec Králové chápáno jako kulturní centrum, které formovalo divadelní aktivity v ostatních menších městech a venkovských oblastech. Doložili jsme, že v případě Nechanic, sloužil Hradec Králové nejen jako centrum pro uměleckou produkci a rozvoj divadelnictví, ale také

poskytoval inspiraci a podporu amatérským divadelním skupinám v okolních obcích a regionech. Důležitou podmínkou pro rozvoj místního ochotnického divadla byla blízkost mezi Nechanicemi a Hradcem Králové, což platilo i pro další oblasti Hradecka, jak bylo demonstrováno na příslušných pramenech. Velkoměsto představovalo kulturní centrum pro regionální divadelní soubory, které z něj čerpaly impulzy, a obohacovaly tak okolní oblasti.

Během první poloviny devatenáctého století začala být i malá města prostorem pro kulturní vyjádření a centrem společenského dění. Spolkový život na maloměstě reprezentuje jeden ze segmentů sociální, kulturní a komunitní dynamiky, který aktivně formuje a ovlivňuje životní projevy místních obyvatel. S diferenciací mezi pracovním a volným časem vznikají instituce a organizace, které slouží jako platformy pro společenskou interakci a sdílení zájmů. Spolky se staly běžnou a nedílnou součástí každodenního života obyvatelstva, poskytující prostor pro setkávání a aktivní zapojení se ve volném čase. V Nechanicích se vyskytovala poměrně široká škála spolkových aktivit. Pro tuto diplomovou práci byl divadelní život rozdělen pomocí divadelní terminologie na tzv. dějství, která oddělují jednotlivé vývojové etapy. V Nechanicích se divadlo začíná včleňovat do života obyvatel, avšak pomalu a postupně. Počáteční podněty, podobně jako v jiných menších městech, přicházejí od studentů, kteří se vracejí z centra vznikajícího ochotnického divadla v Hradci Králové. Pod vedením místního duchovního se zformovala nová divadelní společnost, která zakládá divadelní prostory a uvádí své první inscenace. Malé město, dosud neznalé trvalého ochotnického divadla, se postupně adaptovalo na tyto nové divadelní impulsy. Ochotníci si budují svou diváckou základnu a uvádějí široké spektrum her, českých i překladových. V této fázi ještě nelze hovořit o rozvinuté divadelní tradici, která by měla významný vliv na město. Přesto první ochotníci položili základy divadelní kultury, která s rostoucím divadelním hnutím v českých zemích postupně nabývala na významu a síle. V šedesátých letech 19. století se konstituuje první jednota za výrazného přispění Jana Nepomuka Harracha a jeho rodiny, sídlící na nedalekém zámku Hrádku u Nechanic. Podpora hraběcí rodiny byla pro město jako takové, ale i pro samotný divadelní život, velmi důležitá a projevovala se i v pozdějších letech. Harrach nechává ochotníky hrát v zámeckém divadle, což má za následek další zvýšení jejich popularity. O této etapě nechanického divadla však existuje jen velmi

málo pramenů. Až do počátku osmdesátých let však divadlo zastávalo v Nechanicích spíše okrajovou roli. To se výrazně proměňuje s příchodem Josefa Štolby, dramatika a notáře. V práci je mu věnovaná podkapitola, kde je představen jako zástupce tzv. maloměstské elity. V tomto pojetí se Štolba staví do čela hned několika uměleckých spolků, zajišťuje pro divadelníky lepší podmínky pro zkoušení a přesouvá jejich základnu do budovy městské radnice. Ta je v maloměstské společnosti vnímána jako centrum města. S rostoucím zájmem občanů o divadlo a pod vedením Josefa Štolby, se z Jednoty divadelních ochotníků stal soubor s výsadním postavením, který řídil veškerý divadelní život města. Stal se tak klíčovým prvkem pro reprezentaci města, jeho kultury a prestiže. Díky těmto faktorům se divadelní činnost stala významným projevem v oblasti veřejného života. I přesto, že veškeré oficiální procesy, které zahrnovaly i schvalování hostujících souborů, muselo odsouhlasit primárně vedení města, měla jednota značný podíl na rozhodování a po dobu deseti let fungování spolku zastupitelé podmínky nastavené jednotou plně respektovali. Nechaničtí ochotníci si tak vydobyli své postavení, které opírali mimo jiné o autoritu svého ředitele Josefa Štolby, jakožto významného činitele se značným vlivem. Právě na tomto případě se plně projevuje propojení kulturní a spolkové aktivity s politickou a mocenskou stránkou fungování města. Během osmdesátých a devadesátých let divadlo na maloměstě představuje výrazný segment, disponující i jistým politickým vlivem, který vyplýval ze zapojení některých členů souboru do otázek obecní samosprávy. Na základě výzkumu bylo potvrzeno, že mnoho členů bylo v průběhu let součástí městské rady, před kterou mohli jednak hájit zájmy divadla, ale také prosazovat své politické cíle. Divadlo se tak stalo nepřímo platformou pro určité prosazování politické moci na maloměstě. Paradoxně toto jejich nově nabyté postavení vedlo zároveň i k mnohým sporům uvnitř městské samosprávy, které se vyostřily po odchodu Josefa Štolby. Proměnou prošla i samospráva divadla. V devadesátých letech došlo k výrazné výměně názorů ohledně hostujících souborů a kočovných společností. Tento spor byl pak v jedné z kapitol podrobně interpretován a analyzován. Hlavní motivací ochotníků bylo zajistit a obhájit si své právo na výhradní používání městského divadelního sálu, který byl ale v majetku města. V tento moment se také projevil nesoulad v oblasti vnitřní politiky souboru a následkem výrazného nesouhlasu skoro polovina členů spolek opouští. Spory jsou ukončeny sloučením Jednoty divadelních ochotníků a Sokolské jednoty do nového souboru Kolár. Tento spolek působil v Nechanicích až do začátku druhé světové války. Za tu dobu postavení divadla výrazně kleslo, avšak

došlo k větší otevřenosti vůči okolním divadelním impulsům. V Nechanicích tak uvádějí svoje hry nejen místní, ale i kočovné a hostující společnosti.

Poslední kapitola diplomové práce je věnována analýze ochotnického repertoáru v kontextu české dramatiky, v kombinaci s interpretací divadelních cedulí. Studium repertoáru určitého divadelního souboru nebo divadla je nedílnou součástí výzkumu v oblasti divadelní historie. U ochotnického divadla je analýza repertoáru klíčovým prvkem pro porozumění uměleckým tendencím, kulturnímu kontextu a společenskému vlivu. Specifický charakter repertoáru každého ochotnického souboru může odrážet nejen vkus a preference diváků, ale také estetické a obsahové priority samotných tvůrců. Tento přístup k výzkumu poskytl náhled do fungování souboru, jeho komunikace s diváky a částečnou analýzu cílového publika. Analýza byla provedena pomocí kombinace různých písemných pramenů, z nichž vynikají divadelní cedule jako specifický pramen. Ve státním oblastním archivu se zachovalo velké množství divadelních cedulí, proto bylo možné sestavit poměrně reprezentativní vzorek sloužící k jejich následnému rozboru. K výzkumu divadelních cedulí chybí dostatečné množství odborné literatury, která by se touto tematikou zabývala. Z důvodu, že tento pramen není dostatečně prozkoumán a je svou povahou velmi specifický, bylo považováno za nutné aspoň v náznacích přiblížit jeho historický vývoj a jeho roli v divadelní praxi a v rámci zkoumání divadelního života. Tímto způsobem mohou divadelní cedule poskytovat cenné informace a pohledy na divadelní dění v minulosti, a to jak pro historiky divadla, tak pro širší akademickou i divadelní veřejnost. Následná analýza specifických nechanických cedulí přináší pohled do komunikace divadelního souboru s veřejností a do jeho prezentace v maloměstské společenské kultuře. Součástí kapitoly je také rozbor repertoáru zasazeného do kontextu české dramatiky ochotnických souborů. I přesto, že dramaturgie ochotnického souboru v Nechanicích byla poměrně pestrá, tedy zahrnovala české i světové dramatiky, nijak se nevymykala standardům své doby. Hry byly vybírány dle několika kritérií tak, aby splnily náležitosti maloměstského publika, aby jej bavily a vzdělávaly, ale zároveň udržovaly pomyslnou ochotnickou tradici.

Na závěr je nutné shrnout, zda tato práce potvrdila hypotézu a otázky stanovené v úvodní kapitole. Hlavním cílem bylo nejen analyzovat a sestavit přehled divadelního života, ale především zjistit, jakým způsobem divadelní život působil nebo ovlivňoval své maloměstské prostředí. Divadlo provozovaly primárně ochotnické soubory, jejichž funkce se postupem času proměňovaly. V osmdesátých a devadesátých letech devatenáctého století si však ve společenském kontextu maloměsta vydobily výsadní postavení mezi spolky, držely monopol nad divadelním životem a zasahovaly do samosprávy města. Důležitým faktorem byl také jejich vliv na okolní spolky z menších vesnic, pro které se Nechanice staly nejen obchodním, ale také divadelním centrem. I přesto byly Nechanice městem velmi uzavřeným a izolovaným před okolním světem. S tím souvisela i potřeba místních „střežit“ si své domácí jeviště před cizími soubory. Proto byla dramatická činnost vždy přizpůsobována svému publiku. Zde tedy shledáváme závěr, že analýza divadelního života může přinést také vhled do sociální struktury maloměstské společnosti.

Studium divadelního života v uzavřených lokalitách, maloměstech či vesnicích představuje zajímavé téma pro další výzkum a bádání. Existuje mnoho aspektů divadelního světa, které zůstávají nedostatečně prozkoumané nebo nebyly vůbec objeveny. Od analýzy divadelních souborů a jejich repertoáru, přes zkoumání divadelního publika a jeho reakcí, až po studium společenského a politického kontextu divadelního dění. Budoucnost výzkumu také vidíme v hlubším studiu divadelních cedulí. V současné době probíhá projekt za podpory Ministerstva kultury *Cesta k divadlu*²⁹⁸. Jeho účelem je vytvoření přehledné veřejné databáze divadelních inscenací a shromažďování divadelních cedulí nejen profesionální, ale také amatérské scény. Podobně jako dějiny každodennosti, které poukazují na výzkum jednotlivých, zdánlivě banálních jevů, můžeme také pro dějiny divadla na případu nechanického souboru ukázat, že na první pohled obyčejné maloměstské soubory svým působením reagovaly na společenské proměny a zároveň takové spolky umožňovaly kultivovat místa svého působiště.

²⁹⁸ *Elektronický divadelní archiv*. Online. Dostupné z: <https://eda.nm.cz/>. [cit. 2024-03-20].

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Prameny:

Archivní oddělení Hradec Králové: Muzeum východních Čech Hradec Králové, 1900-2017, divadelní font, divadelní cedule: *Divotvorný klobouk*

BLÁHA, A. Inocenc: *Duše malého města*. Praha. 1908.

Duchovní Kultura VII. Osvětového obvodu, 1940.

GLAZAROVÁ, Jarmila. *Vlčí jáma*. Praha: Melantrich, 1938.

Literární archiv Památníku národního písemnictví: Štolba Josef (1846–1930)

RAUPACH, Ernst Benjamin Salomo a MIKULÁŠ BOLESLAVSKÝ, Josef. *Divadelní ochotník: repertorium pro milovníky soukromých divadel*. V Praze: Nákladem knihkupectví Mikuláše a Knappa, 1863

Státní okresní archiv Hradec Králové. Fond: Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883 - 1964 (NAD 1071). Inv.č. 1,2,7 – 21

Státní okresní archiv Hradec Králové Fond: Pěvecký spolek Hlahol Nechanice, 1887 - 1914 (1943) (NAD 1113) Inv.č. 2, 3, 7

ŠTOLBA, Josef. *Maloměstští diplomati: veselohra o třech jednáních*. Praha: Knihkárna F. Šimáček nakladatelství, 1888, 114 s. Repertoír českých divadel

ŠTOLBA, Josef. *Pod farní střechou*. Nakladatelství družstvo Máje, 1905

ŠTOLBA, Josef. *Vodní družstvo: veselohra o 3 jednáních*. Praha: Šimáček, 1887, Repertoír českých divadel.

ŠTOLBA, Josef: *Z mých pamětí. Vzpomínky ze života, z divadla a z literárních styků I*. Praha, Nakladatelské družstvo Máje 1900, s. 100.

Periodika a články:

Duchovní Kultura VII. Osvětového obvodu, 1940

GILK, Erik. *Maloměšťáctví jako pud sebezáchovy*. A2 kulturní čtrnáctideník. Praha, 2006, ISSN 1803-6635.

JANÁK, Dušan. *I. A Bláha a počátky sociologie města u nás*. 2006, s.14. (2). ISSN 1214-813X.

Lumír: beletristický týdeník. Praha: Kateřina Jeřábová, 1860, 5.(1). ISSN 122-02-0243.

Právo lidu: Časopis hájící zájmy dělníků, maloživnostníků a rolníků. Praha, 1912, 21(224). ISSN 0862-5905.

SMRČKA, Jiří. Individual characters in the Czech comedies of second half of 19th century. *Bohemica Olomucensia*, 2014

Věstník České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. 1914, 14(8). ISSN 1802-5757.

ZAPLETAL, Jan a Markéta ZAPLETALOVÁ. *Otázka proměny politických elit maloměst po rozpadu Rakouska-Uherska: případy Uherského Hradiště a Brixenu*. *Historická sociologie*. 2020,71-90. ISSN 1804-0616.

Odborná literatura:

BACHTIN, Michail Michajlovič. *Román jako dialog*. Přeložila Daniela HODROVÁ. Praha: Odeon, 1980.

BARTOŠ, Josef, Jindřich SCHULZ a Miloš TRAPL. *Regionální dějiny: Pojetí, poslání, metodika*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004. ISBN 80-244-0865-1.

BERGEROVA, Zuzana. *Jan Novopácký: Obrazy a kresby v České republice*. Bakalářská práce (Bc). Olomouc, 2018.

CÍSAŘ, Jan a Věra MOHYLOVÁ. *Historie divadelnictví Pardubic a okolí*. 1. Pardubice: Východočeská tiskárna, spol. s.r.o, 2002, ISBN 80-238-9325-4.

CÍSAŘ, Jan. *Cesty českého amatérského divadla: Vývojové tendence*. Praha: IPOS, ISBN 80-7068-1292

CÍSAŘ, Jan. *Přehled dějin českého divadla*. 2. vyd. Praha. Akademie múzických umění, 2006. ISBN 80-7331-072-4.

ČERNÝ, František. Diváci českého divadla v 19. století. In: MARTINOVSKÝ, Ivan a Kristina KAISEROVÁ. *Umění a veřejnost v 19. století: sborník příspěvků ze symposia pořádaného 7. a 8. března 1996 ve Státní vědecké knihovně v Plzni*. Ústí nad Labem: Albis international, 1998, s. 27-41. ISBN 80-86067-18-1.

ČERNÝ, František. *Kapitoly z dějin českého divadla*. Praha: Academia, 200n. 1. ISBN 80-200-0790-2.

ČERNÝ, František. *Metodologie výzkumu divadla*. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1982.

ČERNÝ, František. Význam ochotnického amatérismu pro českou divadelní kulturu. In: DOLEŽAL, Josef a Zdeněk KOKTA. *Stoletá tradice ochotnického divadla*. 1. Praha: ÚKVČ, 1983.

DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*. Praha: Academia, 2008. Možné světy. ISBN 978-80-200-1581-5.

GILK, Erik. *Trojí město před první světovou válkou*. Česká literatura. Praha, 2001. ISSN 00090468.

HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: Kapitoly z literární topologie*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 1994. ISBN 80-85917-03-3.

HODROVÁ, Daniela. *Poetika míst: kapitoly z literární terminologie*. Jinočany: H & H, 1997. ISBN 80-86022-04-8.

HORSKÁ, Pavla, Eduard MAUR a Jiří MUSIL. *Zrod velkoměsta: Urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha: Paseka, 2002, ISBN 80-7185-409-3.

HORYNA, Václav. *Důvěrné listy Václava Klementa Klicpery*. Hradec Králové: Kruh, 1982.

HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 1999. Kolumbus. ISBN 80-204-0809-6.

JANATA, Michal. *Velkoměsta v 19. a 20. století-křižovatky změn*. Zlín: Archa, 2016, ISBN 978-80-87545-47-8.

KOCIÁNOVÁ, Klára. *Vývoj sdružovacího práva v ČSR*. Olomouc, 2010, , Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Vedoucí práce Marie Marečková.

KROUTVOR, Josef. *Poselství ulice: z dějin plakátu a proměn doby*. Praha: Comet, 1999.

KŘEPELKA, Karel. *Historie ochotnického divadla v okrese Hradec Králové*. Hradec Králové: Okresní kulturní středisko v Hradci Králové, 1983.

KULHÁNKOVÁ, Kateřina. *Typizace maloměsta v dramatech Josefa Štolby*. Pardubice, 2022. bakalářská práce (Bc.). Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická, Vedoucí práce: Marta Pató.

KUTNAR, František. *Obrozenské vlastenectví a nacionalismus: příspěvek k národnímu a společenskému obsahu češství doby obrozenské*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-7184-833-6.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8.

LOTMAN, Jurij Michajlovič. *Struktura uměleckého textu*. Praha: Dauphin, 2017. ISBN 978-80 7272-936.

LUHANOVÁ, Eliška. *Gaston Bachelard, Poetika snění, Poetika prostoru*. Reflexe, časopis pro filosofii a teologii. Praha, 2013, (44). ISSN 0862-6901.

LUŠTINEC, Jan. Jan Nepomuk František hrabě Harrach. In: LUŠTINEC, Jan, Petr NOSEK a Adam REJHA. *Harrachové: vznešenost zavazuje*. 1. Národní památkový ústav, 2023. ISBN 978-80-906784-6-0.

MÁCHAL, Jan. *Dějiny českého dramatu*. Praha: F. Topič, 1929, s.187

MATEJÍČEK, Jiří: *Malé město v českých zemích 19.století a jeho vliv na fungování společnosti*. In: MACHAČOVÁ, J. – MATĚJČEK, J. (eds.): *Studie k sociálním dějinám 19.století*. Slezský ústav, Opava 1993.

MICHALIČKA, Josef a Jan KINSKÝ. *Nechanice a okolí: v historii a dnes*. Nechanice: Místní národní výbor v Nechanicích, 1983.

MOCNÁ, Dagmar. *Záludný svět Povídek malostranských*. Praha: Academia, 2012, s. 145. ISBN 978-80-200-2065-9

NOVOTNÝ, Jan. Úloha spolků v uměleckém a kulturním životě v Čechách na sklonku 19.století. In: MARTINOVSKÝ, Ivan a Kristina KAISEROVÁ. *Umění a veřejnost v 19. století: sborník příspěvků ze symposia pořádaného 7. a 8. března 1996 ve Státní vědecké knihovně v Plzni*. Ústí nad Labem: Albis international, 1998, s. 143-149. ISBN 80-86067-18-1.

PACOVSKÝ, Jaroslav. *Historie budovy Národního divadla*. Praha: Panorama, 1983, s. 85-90.

PÁSZTOROVÁ, Žaneta. *Dějiny správy města Nechanice 1867-1938*. Pardubice, 2009. bakalářská práce (Bc.). Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická, vedoucí práce: Marie Macková

PÁSZTOROVÁ, Žaneta. *Lokální elity v obecní samosprávě. Nechanice 1890-1918*. Pardubice, 2012. magisterská práce (Mgr.). Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická, vedoucí práce: Marie Macková

PAVIS, Patrice. *Divadelní slovník: slovník divadelních pojmů*. Praha: Divadelní ústav, 2003, s. 35. ISBN 80-7008-157-0

PEŠEK, Josef. *Nechanice nad Bystřicí*. Prah: Al. Bohdaneckého, 1916.

POLÁČEK, Karel. *Okresní město*. Brno: Lidové Noviny, 1937. Knihovna Lidových novin

PÖMETL, Jan. Scénické osvětlování a česká společnost 2.poloviny 19.století. In: OTTLOVÁ, Marta, Milan POSPÍŠIL a Zdeněk HOJDA. *Průmysl a technika v novodobé české kultuře*. Praha: Ústav teorie a dějin umění ČSAV, 1988, s. 197-202.

PRAŽÁK, Václav. *Nechanice: obrázky ze života a historie města*. Hradec Králové: Garamon, 2018. ISBN 978-80-86472-76-8.

RYDVAN, Jakub. *Ve službách Thalie: české divadlo ochotnické: soubor dokladových statí*. Olomouc: Hanácká knihtiskárna, 1944.

ŘEZNÍČKOVÁ, Lucie. *Josef Štolba (1846-1930) notář, dramatik, cestovatel a příslušník české kulturní elity*. Liberec, 2015. diplomová práce (Mgr.). Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Vedoucí práce: Miroslava Melanová

SOCHOROVÁ, Ludmila. Formování české divadelní kultury od 12. do počátku 19. století. In CÍSAŘ, Jan. *Cesty českého amatérského divadla: vývojové tendence*. Praha: IPOS, 1998, s. 11-13.

ŠTAIF, Jiří: *Česká mentalita 19.století v kontextu sociálních dějin*. In: Proměny elit v moderní době: sborník k narozeninám Roberta saka. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2003, s.69-92.

TICHÝ, Jan. *Spolkový život v Nechanicích v první polovině 20. století*. Olomouc, 2016. diplomová práce (Mgr). Univerzita Palackého v Olomouci. Vedoucí práce Karel Konečný

TRÁVNÍČKOVÁ, Markéta. *Divadelní cedule jako základní pramen teatrologického výzkumu*. *Knihovna: knihovnická revue*. 2020, 31(1), 37–53. ISSN 1802-325

TRÁVNÍČKOVÁ, Markéta; JAKUBCOVÁ a kol. *Račte vstoupit do divadla: Please enter our theatre*. Praha: Národní muzeum, 2019, s. 123. ISBN 978-80-7036-613-4.

VANČURA, Bohumil. *Nechanicko*. Praha: P. Krobber, 1913, s.6.

ZACHOVÁ. *Právo shromažďovací*. Brno, 2020, bakalářská práce (Bc). Masarykova univerzita. Vedoucí práce Petr Havlan.

Zettel, *Allgemeines Theater-Lexikon*, 1846, sv.7, s. 239

ZICH, Otakar. *Estetika dramatického umění: teoretická dramaturgie*. V Praze: NAMU, 2018. ISBN 978-80-7331-482-8.

Online zdroje:

BLAŽKOVÁ, Božena. Štolbova městská knihovna Nechanice. *Knihovnicko-informační zpravodaj U Nás*. Hradec Králové, 2008, 18 (3-4). Dostupné z: [doi:https://www.svkhk.cz/SVKHK/unaspdf_archiv/959.pdf?fbclid=IwAR3z0uG2OH1w4imAbA2vDiZQTBCPRjLWDKLMdKa1aVkGvQt8OsdT](https://www.svkhk.cz/SVKHK/unaspdf_archiv/959.pdf?fbclid=IwAR3z0uG2OH1w4imAbA2vDiZQTBCPRjLWDKLMdKa1aVkGvQt8OsdT)

Databáze českého amatérského divadla [online]. [cit. 2024-03-12]. Dostupné z: <https://www.amaterskedivadlo.cz/>

Divadlo Uranie. In: MAREK, Petr. *Český hudební slovník osob a institucí* [online]. 2018 [cit.2023-11-05]. Dostupné z: https://slovník.ceskyhudebnislovník.cz/index.php?option=com_mdictionary&task=record.record_detail&id=5613

JONÁŠOVÁ, Helena. *Specifika současného divadelního plakátu jako prostředku vizuální komunikace* [online]. Praha, 2014 [cit. 2023-11-03]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/68672/150026753.pdf?sequence=1>

Konárovice. In: *Databáze českého amatérského divadla* [online]. [cit. 2024-02-21]. Dostupné z: <https://www.amaterskedivadlo.cz/>

MARYŠKA, Martin. Realita v grafickém editoru. *Cedit*. 2, 56-60. *CEDIT-Kontexty a přesahy tvorby Centra experimentálního divadla* [online]. Brno: Centrum experimentálního divadla, 2020, 1(2), 50-60 [cit. 2023-11-03]. ISSN 2694-776568. Dostupné z: <https://www.ced-brno.cz/cs/archive/cedit02/>

NYČ, Václav. *Periodikum Osvěta lidu z let 1896-1941 v dobovém kontextu*. [online]. Hradec Králové, 2015, s.50 [cit. 2023-11-05]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/glc4k3/>. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jana Vojtíšková.

Online archiv Národního divadla [online]. [cit. 2024-03-18]. Dostupné z: <http://archiv.narodni-divadlo.cz/Default.aspx?jz=cs>

Počet obyvatel a domů podle výsledků sčítání od roku 1896. *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2024-01-03]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/>

PŘÍLOHY

Seznam příloh:

Příloha č. 1: Obr. 1. Podobizna Josefa Štolby, Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 19; ukl. j. 1 karton; Novinové výstřižky.

Příloha č. 2: Obr. 2. Fotografie Jednoty divadelních ochotníků Kolár, 1926, Soukromý archiv Zuzany Šefčíkové, Nechanice, 2024

Příloha č. 3: Obr. 3. Členská přihláška 1941, Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 18; ukl. j. 1 karton; Blankety spolku

Příloha č. 4: Obr. 4. Formulář o zapůjčení jeviště a jeho příslušenství, Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 18; ukl. j. 1 karton; Blankety spolku

Příloha č. 5: Obr. 5. Přihláška k Ústřední matici divadelního ochotnictva československého, Státní okresní archiv Hradec Králové; Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1883-1964 (NAD 1071); inv. č. 13; ukl. j. 1 karton; Korespondence.

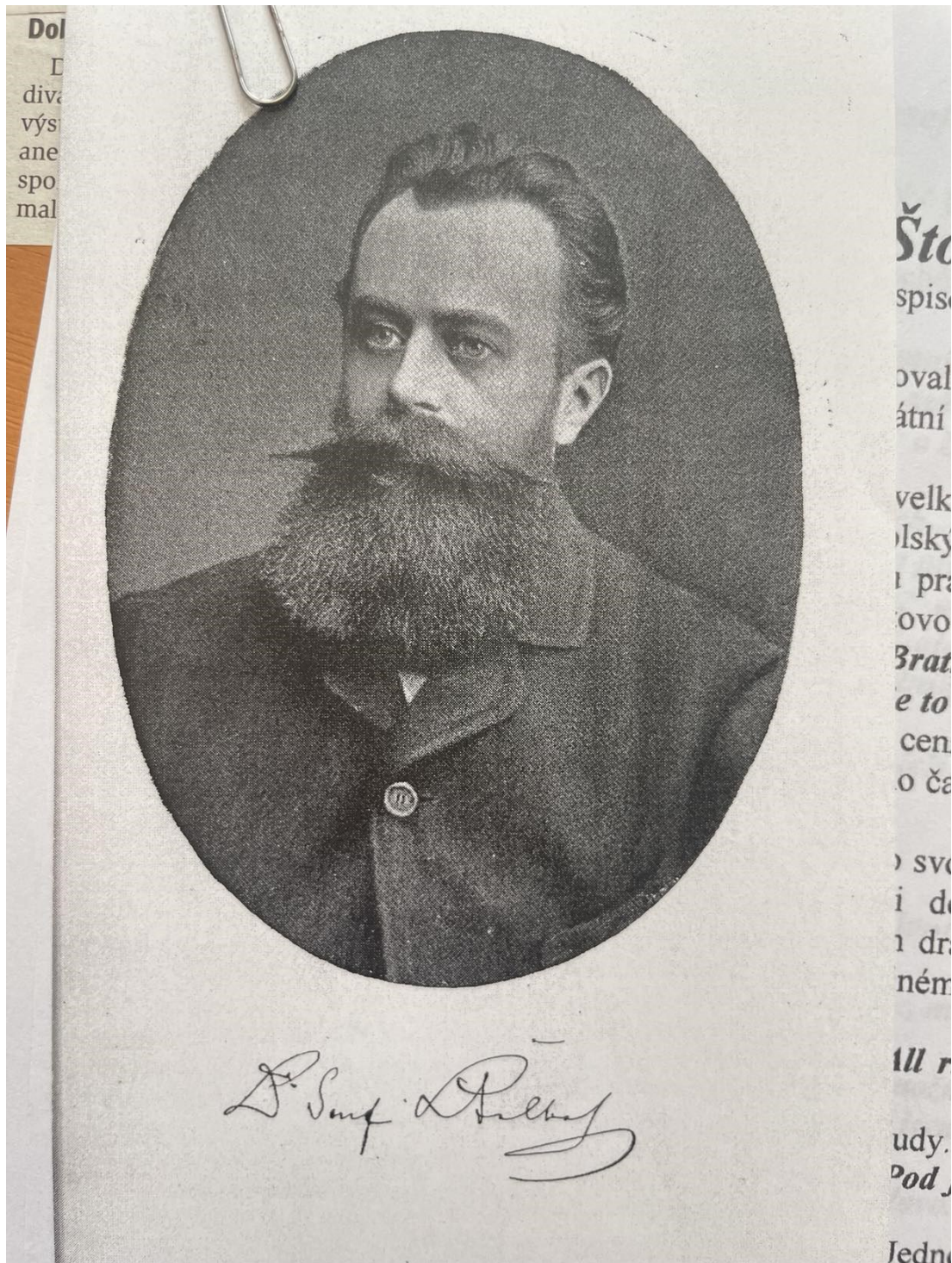
Příloha č. 6: Obr. 6. Divadelní cedule k představení *Václav Hrobčický z Hrobčic* 1889, Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1905, Státní okresní archiv Hradec Králové, plakáty a programy 1889-1964, inv.č.:17.

Příloha č. 7: Obr. 7. Divadelní cedule k představení *Krejčí a Švec*, Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1905, Státní okresní archiv Hradec Králové, plakáty a programy 1889-1964, inv.č.:17.

Příloha č. 8: Obr. 8. Divadelní cedule k představení *Na pomoc Rusům*, Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1905, Státní okresní archiv Hradec Králové, plakáty a programy 1889-1964, inv.č.:17.

Příloha č. 9: Obr. 9. Divadelní cedule k představení *Josef Kajetán Tyl*, Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1901, Státní okresní archiv Hradec Králové, plakáty a programy 1889-1964, inv.č.:17.

Příloha č. 10: Obr. 10. Divadelní cedule k představení *Paní Sibyla*, Jednota divadelních ochotníků Kolár Nechanice, 1901, Státní okresní archiv Hradec Králové, plakáty a programy 1889-1964, inv.č.:17.

Obr. 1: Podobizna Josefa Štolby

Obr. 2.: Fotografie členů Jednoty divadelních ochotníků Kolár 1926

Jednota divadelních ochotníků „Kolár“ v Nechanicích.

Členská přihláška.

Ve smyslu usnesení valné hromady ze dne 30. ledna 1941 provádí jednota divadelních ochotníků „Kolár“ revisi členstva a předkládá Vám proto členskou přihlášku.

Přihlašuji se za člena „činného, přispívajícího.“ Jednoty divadelních ochotníků „Kolár“ v Nechanicích s ročním příspěvkem 2,40 K.

Jako činný člen zavazuji se, že se dobrovolně podřídím všem rozhodnutím a požadavkům režiséra a budu respektovati všechna usnesení výboru neb členských schůzí!

V Nechanicích dne 1941.

.....
podpis.

Usnesením výboru jednoty přijat
dne 1941.

.....
předseda.

1

Obr. 3.: Členská přihláška 1941

Potvrzuji tímto, že jsem přijal pro /pokladník, spolek/
..... tyto předměty a věci, jež
nám spolek divadelních ochotníků "Kollár" v Mechanicích zapůjču-
je:

.....

.....

Za vyjmenované předměty přejímám osobní ručení a zodpovědnost
a zavazuji se v neporušeném stavu na určené místo je vrátit
ihned po produkci nejdéle do a zaplatit za
upotřebení K, jakož i škody vzniklé event. poškozením.

Za:

V Mechanicích, dne..... 194 .

Poznámky hospodáře:

Vráceno dne ve stavu

Pokladníkovi zaplatili : za upotřebení : K

náhrada škody: K

Celkem K

K přijal dne 194 .

pokladník.

Obr. 4.: Formulář o zapůjčení jeviště a jeho příslušenství

Otčené

Ústřední matici divadelního ochotnictva českoslo-
vanského
v

P r a z e !

V účtě podepsaná Jednota divadelních ochotníků „Kolár“
v Nechanicích dovoluje si přihlásiti se za člena Ústřední mati-
ce i žádá, aby ji bylo laskavě sděleno, jaký příspěvek pro rok
1918 má zaplatiti, který hned vyrovná.

V plné účtě oddaní

Za:

Jednatel:

J. K. Kovalský

Starosta:

Chromý

V NECHANICÍCH, dne 17. května 1918.

6

Obr. 5: Přihláška k Ústřední matici divadelního ochotnictva
československého

Jednota divadelních ochotníků v Nechanicích.

V neděli dne 13. října 1889

Václav Hrobčický z Hrobčic.

Drama o třech dějstvích od Ladislava Stroupežnického.

Poprvé provozováno v Národním divadle dne 3. list. 1888.

O S O B Y:

Václav Hrobčický z Hrobčic, majitel statků Bom, Malšic a Mečíkova . . .	p. B. Vančura.
Jiří Vilém Hrobčický z Hrobčic, jeho syn	p. Fr. Bok.
Marie Apolonie Kalenicová z Kalenic, majitelka statků Supí Hory, Buzie a Jarotice	sl. A. Urbanová.
P. Jan Zeman, farář na patronátě Hrobčických v Malšicích	p. J. Kolářský.
Lesní ve službě Hrobčických	p. Ed. Sláva.
Václav Vrba, sedlák ze samoty „Ouverky“	p. V. Půlpán.
Verunka, jeho žena	pi. Fr. Skalická.
Josifek, jedenáctiletý hoch	* * *
Kmínek, assekurační agent lichvář a parcelář	p. Jos. Sláva.
Strakoš, obchodník starožitnostmi a sběratel	p. H. Sláva.
Sluha v zámku Hrobčických	p. K. Časlavský.

Děj odehrává se roku 1872 v jižních Čechách při svahu Šumavy.

Nová částečná dekorace „spaleniště“ v 2. jednání malována jest malířem p. Ludvíkem
Nejedlým v Novém Bydžově.

Začátek přesně o 1²8 hod. večer.

CENY MÍST: Číslované sedadlo I. třídy 50 kr., číslované sedadlo II. třídy 30 kr., číslované
sedadlo III. třídy 20 kr., k stání v předu 30 kr., v zadu 15 kr., galerie 10 kr.

Listky dostati lze v střížném obchodě p. KARLA BOKA a v den představení večer u kasy.

Tiskli V. & A. Junata v Nov. Bydžově.

Obr. 6.: Divadelní cedule k představení *Václav Hrobčický z Hrobčic* 1889

1538

Městské divadlo v Nechanicích.

✦

Jednota divad. ochotníků „Kolár“ v Nechanicích

uspořádá v sobotu dne 8. prosince 1906 na počest 60. narozenin slov.
spisovatele p. JUDr. J. Šolby a za laskavého spolučinkování
sl. Málky Sukové, operní pěvkyně, divadel. představení zde po druhé

KREJČÍ A ŠVEC.

Fraška se zpěvy ve 3 jednáních od Jos. Šolby. Regii: p. Fr. Flum.

OSOBY:

Sebastian Kneipek, obuvnický mistr	p. St. Vojtěch.
Kateřina, jeho manželka	sl. Anča Novotných.
Fanínka, jejich dcera	sl. M. Flumova.
Zelinka, tovaryš u Kneipka	p. Jan Truska.
Pepek, učedník tamtéž	sl. Málka Sukova.
Nitka, krejčí	p. Jos. Bracha.
Petronila Vopřikova, jeho teta	sl. A. Munzarova.
Naninka, její dcera	sl. M. Vláskova.
Pauna Šekáčková, Nitkova příbuzná	sl. Anča Flumova.
Martinek, truhlář	p. F. Kořínek.
Kozlík, bednář	p. J. Daněk.
Barbora, jeho žena	sl. V. Majerova.
Sýkora, klempíř	p. R. Nouzák.
Jeremiáš Drbohlav, majitel boudy s raritami	p. Jos. Novotný.
Pantaleon Všudybyl, majitel zvěřince	p. Fr. Novotný.

Jarmareční zpěváci, sklepík, dva policajti, predikář, uzenkář, lid. — Jednání I.: (v Knejkové bytě). „Půjdeme do Hvězdy!“ Jednání II.: ve Hvězdě. Jednání III.: (v Knejkové bytě). „Kdo to spískal?“

Ceny míst: Křeslo 1 korunu, I. místo 80 haléřů, II. místo 60 haléřů, III. místo 40 haléřů, zadní parter 30 haléřů, galerie 20 haléřů.

Začátek v 7 hodin večer.

Předprodej lístků obstará pokladník Jednoty pan Antonín Vozáb.

Krajčí a Švec

Krajčí a Švec

Obr. 7.: Divadelní cedule k představení *Krejčí a Švec* 1905

Městské divadlo v Nechanicích.

Novinka! *1457* Novinka!
 Repertoární hra lidového divadla „Uranie“ v Praze.

Jednota divadel. ochotníků „Kolár“ v Nechanicích
 pořádá v pondělí Velikonoční dne 24. dubna 1905
 divadelní představení:

Na pomoc Rusům

Výpravna lidová hra o Japoncích od K. Forty a Č. Hroška.

OSOBY

Florian Urban, soukromník a majitel domu	—	p. J. Tránsa.
Máša, jeho žena	—	sl. M. Munzarová.
Robert Urban, továrník z Ruska, jeho bratr	—	p. Ant. Munzar.
Dimitrij, jehož syn	—	p. Fr. Novotný.
MUDr. Pavla Dvořáková	—	sl. Anna Kofráčková.
Kuzněv Alexej Zverovický	—	p. J. Novotný.
Věra Průša, podskalák	—	p. Ferd. Flum.
Botroev Věstečka, redaktor a náčelný spravodaj	—	p. St. Vojtěch.
Johan Žovna, anglický válečný spravodaj	—	p. V. Hubáček.
Ruský generál	—	—
Japonský generál	—	p. Frant. Fekáček.
Kurimo, japonský čestojuk	—	p. Jarosl. Novotný.
Howard, anglický čestojuk a japonským vojáčkem	—	p. Alois Nosek.
Krylov, ruský vojnový	—	p. Josef Trosáček.
Tarasa, ruská vojnová	—	p. Josef Munzar.
Věra, žena Krylova	—	—
Kiti, Korejka	—	sl. Hlávka Munzarová.
Mařka, panáček u Urbana	—	sl. Em. Kolářská.
Domovnica	—	sl. K. Hrášková.
I. voják	—	p. Jos. Nosek.
II. voják	—	p. L. Bradna.

Lid, vojnové rúši a Japonci, Čína a Korea.
 Děj odehrává se v přítomné době. 1. a 5. jednání v Praze v bytě Floriana Urbana. 2. jednání v Moskvě
 v kasárnách. 3. a 4. jedn. na bojišti Ruskojaponském.

Kostýmy k japonské slavnosti „Chrisantém“, jakož i ostatní potřebné
 kostýmy dodá firma H. Frýda v Praze.

Začátek přesně o 7 hod. večer.

Ceny míst obyčejné.
 Předprodej lístků obstará pokl. jedn. p. A. Vozáb.

Tisk F. Paříška v Novém Bydžově. — NÁŠ VL.

Obr. 8.: Divadelní cedule *Na pomoc Rusům*, 1905

1182

Městské divadlo v Nechanicích.

Hra 30. 2. hra 1901.

Jednota divadeln. ochotníků „Kolár“ v Nechanicích
pořádá v pátek dne 1. listopadu 1901
divadelní představení:

Josef Kajetán Tyl
Obraz z našeho života ve 3 odděleních od F. F. Šamberka.

O S O B Y:

<i>Josef Kajetán Tyl</i> , dramaturg a režisér při českém stavovském divadle v Praze	p. Josef Kolářský.
<i>Volný</i> ,	p. Josef Truksa.
<i>Aléš</i> ,	p. Josef Zvolánek.
<i>Dubský</i> ,	p. Josef Skalický.
<i>Pěnkava</i> ,	p. Jar. Novotný.
<i>Mikuláš Ježek</i> , spisovatel	p. Václav Pacák.
<i>Kateřina</i> , hospodyně Tylova	sl. Ant. Mafákova.
<i>Smetana</i> , profesor, přítel Tylův	p. Antonín Vozáb.
<i>Pani Lásková</i> , vdova	sl. Anna Novotná.
<i>Ludmila</i> , dcera její	sl. Marie Munzarová.
<i>Florián Buchta</i> , pekař	p. Frant. Novotný.
<i>Horký</i> , ženich Ludmilin	p. Josef Vintálek.
<i>Erazim Voříšek</i>	p. Josef Petráček.
<i>Hranatý</i> , úřední sluha	p. Frant. Pekárek.
<i>Hrabal</i>	p. Vilém Vsetecka.
<i>Václav</i> , sluha u českého divadla stavovského v Praze	p. Josef Kunst.

Více členů českého stavovského divadla.
Děj I. jednání v bytě Tylově v Praze r. 1851. II. jednání v bytě Tylově v Klattovech. III. jednání v bytě Tylově v Pízní.

Začátek v 7 hodin večer. Ceny míst obyčejné.

Předprodej lístků obstará pokladník jednoty p. Ant. Vozáb.

Dr. Pottner v Bratrušce

Obr. 9.: Divadelní cedule k představení *Josef Kajetán Tyl* 1901

1203

Městské divadlo v Nechanicích.

HRA 32. 4. HRA 1901.

Jednota divadelních ochotníků „Kolář“ v Nechanicích
pořádá
DNE 26. PROSINCE 1901.
divadelní představení:

Paní Sibylla

drama v 5 obrazech. Dle historické povídky J. Brauna napsal J. Zourek.

OSOBY:

Paní Sibylla Lvovická ze Lvovic	—	—	sl. A. Kofránková.
Ondřej, její syn	—	—	p. L. Kašák.
Ofka, její schovanka	—	—	sl. M. Munzarova.
Jan z Vintence, nejvyšší mincmistr	—	—	p. Fr. Novotný.
Sabina, jeho sestra	—	—	sl. M. Matájkova.
Kašpar Pflug z Rabštejna	—	—	p. J. Truksa.
Bartoška, měšťan na Horách Kutných	—	—	p. St. Vojtěch.
Bazzoni, rada králův	—	—	p. J. Petráček.
Wolf ze Štrejbenberka	—	—	p. J. Novotný.
Jakub Obitecký z Obitec	—	—	p. J. Skalický.
Štěpán Arnolt, kupec	—	—	p. J. Kolářský.
Sixt z Ottersdorfu, kancléř	} na Starém Městě pražském	—	p. Fr. Pekárek.
Ondřej Klatovský, konšel		—	p. J. Novotný.

Zbrojnoši, lid.
Děj koná se l. P. 1547 na Horách Kutných.

Začátek v 7 hod. večer. ^{4. 37} 3. 37 ~~3. 37~~ Ceny míst obyčejné.

Předprodej lístků
obstará pokladník jednoty p. A. Vozáb.

Historické kroje dodá firma Bynek Frýda v Praze.

Tiskem F. Pavelky v Nov. Bystrově. Nahl. vl.

Obr. č. 10: Divadelní cedule k představení *Paní Sibylla* 1901

SUMMARY

This thesis provides deep analysis of theatre life in Nechanice between the years 1840 and 1938, where the theatre production on the beginning of the Second World War decreased. The main focus is on the influence of this theatre life on the small town living and its society in context of the regional development of the amateur theatre. This work aims to describe the dynamics of the theatre life, its development and changes during the time. Particularly these factors influenced the formation of cultural identity of the small town. The thesis contains 5 main chapter, where each depicts a specific topic connected to the aims of the whole work. The first chapter describes the historical development of the amateur theatre in context of the special regional dramatics. It defines the scene of the amateur theatre, its role and influence on the Czech theatre culture. The second chapter presents the history of the town Nechanice with the focus on the 19th century. The town is shown through the eyes of small town with all its characteristics. The knowledge of the other scientific fields is implemented into this analysis.

Next chapter depicts a full picture of the history of the theatre in Nechanice which is key for better understanding of the role of theatre in the local culture and society especially during the mentioned era. The chapter is divided into 4 acts using the theatre terminology. The main focus is concentrated on the theatre groupings which were privileged at the time. The example of such groupings are Jednota divadelních ochotníků and divadelní soubor Kolár. The final chapter analyses the repertoire of the amateur theatre in the small town Nechanice. For this analysis one special source is used, which are the theatre signs. They represented one way of communication between the audience and the theatre grouping.